

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Bc. Jitka Kaucká

Náboženská gramotnost

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Ing. Mgr. Aleš Opatrný, Th. D.

Praha 2014

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. 12. 2013

Jitka Kaucká

Bibliografická citace

Náboženská gramotnost: diplomová práce / Bc. Jitka Kaucká; vedoucí práce: Doc. Ing. Mgr. Aleš Opatrný, Th. D. -- Praha, 2014 – s. 67

ANOTACE

Diplomová práce „Náboženská gramotnost“ si klade za cíl zmapovat a definovat nový pojem náboženská gramotnost, popsat žádoucí náboženskou gramotnost v závislosti na věku a uvést základní přehled prvků, které ji vytváří. Práce se týká náboženské gramotnosti na poli katolického křesťanství. Nejprve je zařazeno pojednání o pojmu gramotnost obecně, jsou vymezeny jeho úrovně, druhy, hlavní činitele a hlediska posuzování. Dále je pojednáno o gramotnosti kulturní, o vzdělávání jako o jejím formování a o vztahu mezi kulturou a křesťanstvím. Poté s využitím obsahu pojmů obecné a kulturní gramotnosti následuje vlastní definice náboženské gramotnosti. Náboženská gramotnost je v práci vymezena ze dvou úhlů pohledu, které se vzájemně prolínají, tj. z pohledu znalostního a z pohledu praktického. Je pojednáno o náboženské gramotnosti v obou oblastech v jednotlivých věkových obdobích – v dětství, v mládí a v dospělosti. Pro každou věkovou skupinu jsou charakterizovány vhodné stimuly rozvoje gramotnosti a aktivity v životě farnosti.

Klíčová slova: gramotnost, dítě, mládež, dospělí, duchovní život, náboženské znalosti.

ABSTRACT

The Diploma thesis "Religious Literacy" aims to map and define a new concept of the religious literacy, to describe the desirable religious literacy depending on the age and to state a basic overview of the elements that it generates. The thesis involves the religious literacy in the field of Catholic Christianity. First, it deals with the concept of literacy in general; it is defined by the levels, types, key factors and aspects of the assessment. In addition, the thesis talks about the cultural literacy, about the education as its forming and the relationship between the culture and Christianity. Then, using the concepts of general and cultural literacy, the definition of religious literacy follows. Religious literacy is defined in the thesis of two angles, which are interconnected, i.e. in terms of knowledge and practice. The religious literacy is discussed in both areas in the different age periods - in childhood, youth and adulthood. For each age group the appropriate incentives of the development of literacy and the activities in parish life are characterized.

Key words: literacy, child, young people, adults, spiritual life, religious knowledge.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Diplomarbeit „Die Religionsfähigkeit“ soll ein neues Konzept der Religionsfähigkeit definieren, eine wünschenswerte Religionsfähigkeit je nach dem Alter beschreiben und einen grundlegenden Überblick über die Elemente, die sie

schaffen, einführen. Die Arbeit umfasst die Religionsfähigkeit auf dem Gebiet des katholischen Christentums. Zunächst befasst sie sich mit dem Konzept der Fähigkeit allgemein, es wird durch die Ebenen, die Arten, Schlüsselfaktoren und Aspekte der Bewertung betrachten. Es wird dann die kulturelle Fähigkeit, die Erziehung als die Fähigkeitsbildung und die Beziehung zwischen Kultur und Christentum diskutiert. Dann, mit der Verwendung der Konzepte der allgemeinen und der kulturellen Fähigkeit, wird mit der Definition der Religionsfähigkeit weitergeführt. Die Religionsfähigkeit ist in dieser Arbeit mit den beiden Bereichen, die miteinander verbunden sind, definiert, dh in Bezug auf die Kenntnisse und die Praxis. Es wird die Religionsfähigkeit in beiden Bereichen in verschiedenen Altersperioden beschrieben - in der Kindheit, Jugend und Erwachsenenalter. Für jede Altersgruppe werden geeignete Anreize der Fähigkeitsentwicklung und die Aktivitäten im Gemeindeleben charakterisiert.

Schlüsselwörter: Fähigkeit, Kind, Jugend, Erwachsener, Geistliches Leben, Religiöse Kenntnisse.

Počet znaků (včetně mezer): 181 794 (bez anotací a příloh)

Poděkování

Chtěla bych vyjádřit poděkování Doc. Ing. Mgr. Aleši Opatrnému, Th. D., za jeho ochotné vedení diplomové práce, za jeho pomoc a odborné rady. Zejména děkuji za cenné připomínky, které pro mě byly důležitým podnětem v průběhu psaní celé diplomové práce.

OBSAH

<i>ÚVOD</i>	8
1 POJEM GRAMOTNOST OBEČNĚ	10
1.1 DEFINICE GRAMOTNOSTI.....	10
1.2 HLAVNÍ ČINITELE UTVÁŘENÍ GRAMOTNOSTI.....	13
1.3 DRUHY GRAMOTNOSTI	14
1.4 HLEDISKA POSUZOVÁNÍ GRAMOTNOSTI	14
2 POJEM KULTURNÍ GRAMOTNOST	16
2.1 VZDĚLÁVÁNÍ JAKO FORMOVÁNÍ KULTURNÍ GRAMOTNOSTI	16
2.2 ZÁKLADNÍ PRINCIPY STIMULACE A ROZVOJE GRAMOTNOSTI	17
2.3 VZTAH MEZI KULTUROU A NÁBOŽENSTVÍM.....	19
3 NÁBOŽENSKÁ GRAMOTNOST JAKO PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ	21
3.1 DEFINICE NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI.....	21
3.2 HLAVNÍ ČINITELE JEJÍHO UTVÁŘENÍ	22
3.3 DĚLENÍ GRAMOTNOSTI.....	22
3.4 HLAVNÍ ZNAKY GRAMOTNOSTI	23
3.5 CÍLE GRAMOTNOSTI.....	24
4 ZNALOSTNÍ HLEDISKO NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI	25
4.1 GRAMOTNOST DĚTÍ	25
4.1.1 ŽÁDOUCÍ ZNALOSTI.....	25
4.1.2 PRVNÍ PŘEDSTAVA O BOHU	29
4.2 GRAMOTNOST MLÁDEŽE	30
4.2.1 ŽÁDOUCÍ ZNALOSTI.....	31
4.2.2 UTVÁŘENÍ GRAMOTNOSTI MLÁDEŽE	34
4.2.3 NÁBOŽENSKÁ SITUACE MLADÝCH.....	35
4.3 GRAMOTNOST DOSPĚLÝCH	36
4.3.1 ŽÁDOUCÍ ZNALOSTI.....	37
4.3.2 NÁBOŽENSKÁ SITUACE DOSPĚLÝCH	39
5 PRAKTICKÉ HLEDISKO NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI – PRAXE ŽIVOTA Z VÍRY	40
5.1 GRAMOTNOST DĚTÍ	41
5.1.1 RODINA JAKO PROSTŘEDÍ NEBO PROSTŘEDEK RŮSTU VE VÍŘE	41
5.1.2 VÝZNAM NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY	43
5.1.3 UVEDENÍ DO SVÁTOSTÍ CÍRKVE	44
5.1.4 ÚČAST RODINY NA LITURGICKÉM ŽIVOTĚ CÍRKVE.....	45
5.1.5 UVEDENÍ DO KŘEŠŤANSKÉ MODLITBY	47
5.2 GRAMOTNOST MLÁDEŽE	48
5.2.1 VÝZNAM NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY.....	49
5.2.2 PASTORAČNÍ AKTIVITY PRO MLADÉ.....	51
5.2.3 KŘEŠŤANSKÁ SPOLEČENSTVÍ MLÁDEŽE	51
5.2.4 INICIAČNÍ SVÁTOSTI PŘIJATÉ V MLADÉM VĚKU	52

5.3	GRAMOTNOST DOSPĚLÝCH	53
5.3.1	MOŽNOSTI KATECHEZE VE FARNOSTI.....	53
5.3.2	SVÁTOSTNÁ KATECHEZE	55
5.3.3	KŘESŤANSKÁ SPOLEČENSTVÍ	56
6	<i>STIMULY ROZVOJE NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI V ŽIVOTĚ</i>	
	<i>FARNOSTI .....</i>	58
6.1	AKTIVITY FARNOSTI STIMULUJÍCÍ NÁBOŽENSKOU GRAMOTNOST	58
6.1.1	AKTIVITY URČENÉ PRO DĚTI.....	58
6.1.2	AKTIVITY URČENÉ PRO MLÁDEŽ	59
6.1.3	AKTIVITY URČENÉ PRO DOSPĚLÉ	60
	<i>ZÁVĚR.....</i>	62
	<i>PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK.....</i>	65
	<i>SEZNAM LITERATURY .....</i>	66
1.	PRAMENY.....	66
2.	POUŽITÁ LITERATURA.....	66
3.	INTERNETOVÉ ODKAZY.....	67
	<i>PŘÍLOHA – TÉMA, CÍLE A OBSAHY JEDNOTLIVÝCH ROČNÍKŮ ZÁKLADNÍ</i>	
	<i>ŠKOLY .....</i>	68

ÚVOD

Tématem této diplomové práce je „Náboženská gramotnost“. V rámci studia na Katolické teologické fakultě jsem navštěvovala přednášky z kurzu pastorální teologie, katechetika a pedagogika a tyto poznatky jsem se rozhodla využít ke zpracování tohoto tématu. Zároveň jsem se začala zajímat o koncept obecné gramotnosti jako takové a v souladu s mým studiem i o konkrétní druhy gramotností, zejména o náboženskou gramotnost. Domnívám se, že toto téma může být přínosné, neboť v české literatuře dosud zpracováno není.

Práce si klade za cíl na základě dostupné literatury zmapovat a definovat nový pojem náboženská gramotnost. Práce se týká náboženské gramotnosti ve vztahu ke katolickému křesťanství. Smyslem této práce je zodpovědět otázku, jakou znalostní a osobnostní charakteristiku má splňovat člověk, abychom jej mohli označit za nábožensky gramotného. S náboženskou gramotností přímo souvisí vzdělávání a duchovní a obecně mravní formace člověka.

V rámci tvorby diplomové práce jsem použila následující metodu. Shromáždila jsem dostupnou literaturu a otevřené zdroje, které se týkaly gramotnosti obecně, kulturní gramotnosti a gramotnosti na náboženském poli. Poté jsem práci rozdělila na hlavní části – nejprve je zařazeno pojednání o pojmu gramotnost obecně a dále vymezení pojmu kulturní gramotnost. Následuje hlavní část diplomové práce - s využitím obsahu pojmů obecné a kulturní gramotnosti je zpracována vlastní definice náboženské gramotnosti.

Konkrétním cílem diplomové práce je popsat žádoucí náboženskou gramotnost v závislosti na věku a uvést základní přehled prvků, které ji vytváří. Postup naplňování tohoto cíle ovlivňují výchozí premisy: Předpokládám, že náboženská gramotnost nemá dichotomickou povahu, tedy populaci nelze striktně dělit na nábožensky gramotnou a negramotnou. Dalším předpokladem je, že základy náboženské gramotnosti jsou položeny v rodině, ve farnosti a ve škole. Posledním předpokladem je, že dosažená úroveň náboženské gramotnosti se dá dále stimulovat. Stanovený cíl práce a uvedené výchozí předpoklady vyvolaly potřebu zabývat se následujícími otázkami, jež by měla diplomová práce zodpovědět. Jak je definován pojem obecné gramotnosti v odborné literatuře? Které druhy gramotnosti souvisejí s náboženskou gramotností? Jak je definována náboženská gramotnost a jakým způsobem je jí dosahováno? Které prvky představují základy náboženské gramotnosti a jsou tyto prvky kontinuálně rozvíjeny?

V souladu se zadáním diplomové práce a položenými otázkami práce nejprve definuje pojem gramotnost, vymezuje jeho úroveň, hlavní činitele a hlediska posuzování. V práci se dále hovoří o jednotlivých modelech gramotnosti a jsou stanoveny základní principy její účinné stimulace a rozvoje. Patřičná pozornost bude věnována vývoji pojmu gramotnost v čase. Tento pojem vyjadřoval v dřívějším pojetí zejména dovednost číst a psát. V dnešním světě je toto tradiční pojetí gramotnosti nedostačující. Gramotnost je chápána jako fenomén kulturní, vyvíjí se a proměňuje spolu s kulturou a společností. Jak se v průběhu let pojetí gramotnosti měnilo, měnila se spolu s ním i definice gramotnosti, následně pak i navazující teorie a výklady širších souvislostí. Tyto proměny jsou zachyceny v knize Milady Rabušicové *Gramotnost*:

*staré téma v novém pohledu.*¹ Pojmem gramotnost se zabývají i další autoři, kteří jsou v práci citováni: Zuzana Kolláriková² a Jana Doležalová³.

Definice náboženské gramotnosti je autorská, protože termín náboženská gramotnost není dosud v literatuře definován. Termín je představen v návaznosti na výklad o obecné a kulturní gramotnosti. Náboženská gramotnost je v práci vymezena ze dvou úhlů pohledu, které se vzájemně prolínají, tj. z pohledu znalostního a z pohledu praktického. V práci je podrobně pojednáno o náboženské gramotnosti v obou oblastech v jednotlivých věkových obdobích – v dětství, v mládí a v dospělosti. Pro každou věkovou skupinu jsou charakterizovány vhodné stimuly rozvoje gramotnosti v životě farnosti, které obsahují aktivity farnosti určené pro tyto věkové skupiny. Závěr diplomové práce představuje syntézu podstatných myšlenek celé práce a je zdůrazněn nenahraditelný význam duchovní formace pro člověka.

---

¹ RABUŠICOVÁ Milada. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*, Brno: Georgetown, 2002.

² KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, Praha: Portál, 2001.

³ DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2005.

1 POJEM GRAMOTNOST OBECNĚ

První kapitola je věnována pojmu gramotnost. Dříve než budou načrtnuty konkrétní obsahové vlastnosti školního vzdělávání a výchovy a bude pojednáno o gramotnosti kulturní a poté náboženské, pokusíme se nejprve ve všeobecnější rovině zamyslet nad tím, co se těmito pojmy myslí a formuje. Předmětem našeho zájmu je gramotnost z aspektu adaptace na hodnoty v dané společnosti všeobecně sdílené a na význam sdíleného a školou zprostředkovaného sociálního prostoru. Adaptace na sociální prostředí prostřednictvím vzdělávání nevystačí s charakterizováním vzdělávání jako procesu osvojení si informací. Vzdělávání ve smyslu adaptace bude zahrnovat komplexnější schopnosti, které se dají zastřešit pojmem gramotnost. Právě tento pojem zaznamenal v pedagogice značný významový posun a pomáhá i v základním ujasňování toho, k čemu má směřovat počáteční socializace dětí.

1.1 DEFINICE GRAMOTNOSTI

Původní význam slova gramotnost (řecky *gramma* = písmeno) znamená znalost čtení a psaní. „*V podmínkách školního vzdělávání se o gramotnosti uvažovalo ve smyslu trivium, tj. že se k čtení a psaní přibrála ještě třetí schopnost – počítání. Trivium tedy představovalo jisté minimum základních východiskových způsobilostí.*“⁴ Později se nároky na definici gramotnosti dále zvyšují.

Gramotnost je v Pedagogickém slovníku definována jako dovednost číst a psát získaná v počátečních ročnících školní docházky.⁵ Tuto schopnost využíváme za účelem rozpoznávání různých textových informací v rozmanitých životních situacích. Přesto nelze striktně rozdělit populaci na gramotnou a zcela ngramotnou. Lze však vysledovat míru gramotnosti, případně postupný rozvoj gramotnosti. Sociologický slovník upřesňuje, že jde o schopnost a dovednost čtení a psaní v mateřském jazyce.⁶ Dále obsahuje ještě dovednost počítat.

Vysoká míra gramotnosti je důležitá nejen pro konkurenceschopnost států, ale i ke kvalitní komunikaci ve společnosti. Ve skutečnosti se tak gramotností rozumí nabytí určitých kvalit potřebných pro život ve společnosti, navazování a udržování vztahů, získávání vědomostí či používání jazyka. Z toho vyplývá, že z hlediska širě a náročnosti požadovaných dovedností můžeme rozlišit užší a širší obsahové vymezení pojmu gramotnost. *Bázová* (bazální, základní) gramotnost obsahuje osvojení základních dovedností číst, psát a počítat. Tato podoba gramotnosti představuje jednu ze základních cílových kategorií školního vzdělávání v počátečním stádiu výuky. Ve školách je kladen důraz na automatizaci dekodování textu (technika čtení – rychlost, správnost, výraz), na zapamatování si přečtených informací a jejich následnou reprodukci v různém stupni modifikace. Osvojování těchto dovedností je zastřešeno speciálním předmětem. Druhý, vyšší stupeň představuje tzv. funkční gramotnost. Uspokojivá definice funkční gramotnosti přichází na 20. zasedání UNESCO v roce 1978. Mezinárodní skupina expertů navrhla znění, jež odpovídá definici funkční gramotnosti: „*Funkčně gramotný*

---

⁴ KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, Praha: Portál, 2001, s. 266.

⁵ Srov. PRŮCHA Jan, WALTEROVÁ Eliška, MAREŠ Jiří. *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 1998, s. 77.

⁶ Srov. MAŘÍKOVÁ Hana, PETRUSEK Miloslav, VODÁKOVÁ Alena. *Velký sociologický slovník*, Praha: Karolinum, 1996, s. 351.

*člověk je takový, který může být zapojen do všech aktivit, v nichž je pro efektivní fungování v jeho skupině a komunitě vyžadována gramotnost, a také které mu umožňují pokračovat ve využívání čtení, psaní a počítání v zájmu jeho vlastního a komunitního rozvoje.*⁷ V této definici bylo poprvé mezi gramotnostní dovednosti zařazeno také počítání.

Postupně vznikaly další definice pro funkční gramotnost. Milada Rabušicová ve své publikaci shrnula několik důležitých tezí, které odlišují funkční gramotnost od dřívějšího klasického pojetí gramotnosti:⁸

- Funkční gramotnost je přizpůsobena kulturnímu kontextu, v němž se užívá, a tomuto kontextu odpovídá obsah a náročnost gramotnostních dovedností.
- Funkční gramotnost implikuje, že existuje rozdíl mezi individuální gramotností a funkční gramotností v tom, že individuální gramotnost nemusí být dostatečná pro fungování jedince ve společnosti.
- Funkční gramotnost předpokládá dovednosti, jež jsou náročnější než jen zvládnutí základních technik čtení a psaní.
- Funkční gramotnost bývá chápána obecně jako schopnost komunikovat.
- Funkční gramotnost není dichotomický jev, ale kontinuum. Musí být také jako kontinuum měřena a interpretována. Může být měřena přímo, nemusí se odhadovat na základě jiných indikátorů (např. počtu let školní docházky).
- Funkční gramotnost není totožná se „školní gramotností“, což znamená, že dobré zvládnutí školního vzdělání nemusí nutně znamenat úspěšné řešení úkolů každodenního života, při nichž je funkční gramotnost potřebná.
- Funkční gramotnost je obvykle dáována do souvislosti s vyspělými zeměmi.

Stručněji lze říci, že funkční gramotnost znamená gramotnost v kontextu, tedy vztaženou k situaci a k okolnostem, v nichž se člověk nachází. Koncept funkční gramotnosti není dnes akceptován všeobecně. Nicméně ve prospěch jeho užívání hovoří prakticky všechny již realizované studie gramotnosti ve vyspělých zemích. V těchto výzkumech se nejprve vymezuje kontextuálně obsah gramotnosti, který má být zkoumán, což značí právě funkcionální přístup.⁹

V roce 1994 proběhl v řadě zemí světa Mezinárodní výzkum gramotnosti dospělých (International Adult Literacy Survey – IALS) a v roce 1996 následoval Druhý mezinárodní výzkum gramotnosti dospělých (Second International Adult Literacy Survey – SIALS). V rámci těchto výzkumů byla funkční gramotnost definována též z hlediska práce s informacemi. Funkční gramotnost je schopnost aktivně participovat na světě informací a je rozčleněna do tří složek:¹⁰

- gramotnost literární – schopnost nalézt a porozumět informaci z textu
- gramotnost dokumentová – schopnost vyhledat a využít přesně definovanou informaci
- gramotnost numerická – dovednost manipulovat s čísly.

K tomu se přidává ještě schopnost dorozumět se v cizím jazyce, a to především v angličtině, která je v současné informační společnosti jazykem určujícím.

Koncept funkční gramotnosti je podstatný především pro praxi. Slouží k měření efektů vzdělávání a k formulování vyplývajících doporučení ke změně či úpravě vzdělávacích programů.

---

⁷ RABUŠICOVÁ Milada. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*, Brno: Georgetown, 2002, s. 18.

⁸ Srov. RABUŠICOVÁ Milada. *Gramotnost*, s. 19.

⁹ Tamtéž, s. 20.

¹⁰ Srov. <http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/41529765.pdf> *Literacy in the Information age : Final Report of the International Adult Literacy Survey*, s. 93-100 [2013-09-14].

„Pojem gramotnost se v předmluvě ke zprávě IALS (Mezinárodní výzkum gramotnosti dospělých) publikované v roce 1995 vymezuje takto. Termín gramotnost se užívá k označení určitého způsobu chování, jmenovitě schopnosti rozumět tištěným informacím a využívat jich v každodenních činnostech, v osobním životě, v zaměstnání a v komunitě k tomu, aby jednotlivec dosáhl svých cílů, rozvinul svoje znalosti a potenciál. Užívá se k označení souboru schopností zpracovávat informace. Tento koncepční přístup ukazuje na rozmanité dovednosti, které utvářejí gramotnost v rozvinutých průmyslových zemích. Teoreticky vychází IALS, jak je patrné i z uvedené definice, z konceptu funkční gramotnosti.“¹¹

Uvedme si nyní několik okruhů definic gramotnosti, resp. úrovní jejího chápání, jak je uvádí ve své publikaci Zuzana Kolláriková.¹²

První okruh představuje definici, která gramotnost vymezuje ve smyslu individuálních schopností čtení a psaní, přičemž význam čtení se pohybuje od technické zručnosti pasivního dekódování textu až po aktivní vytváření významu čtenářem. Podobně při psaní, kde se jeho význam interpretuje od grafomotorických zručností až po vlastní tvorbu. Podle této definice je tedy gramotný ten, kdo umí číst a psát.

V druhém okruhu se důraz klade především na funkčnost gramotnosti ve smyslu přirozeného, všestranného a účelného uplatňování se v rozličných situacích a činnostech. Upřednostňují se sebevzdělávací a seberozvojové cíle, sociálně-komunikační funkce a komunikace v mezikulturním rozměru. V tomto případě potom to, zda je člověk gramotný, nezávisí jen na tom, zda umí číst a psát, ale především, zda a do jaké míry tyto schopnosti uplatňuje a používá v každodenním životě, při řešení praktických problémů, vzdělávání či jiném duchovním obohacování nebo jednoduše při dorozumívání se se svým blízkým, ale zejména širokým sociálním okolím.

Společným jmenovatelem *třetího* okruhu gramotnosti je adaptace, tj. že kritériem gramotnosti je schopnost přizpůsobení se vnějšímu světu. Zdůrazňuje potřebu zvládat požadavky daného sociálního a kulturního prostředí a míru, resp. úroveň toho, jak je jednotlivec schopný prostřednictvím vlastní gramotnosti přežít.

O mnoho vyšší nároky na gramotnost klade *čtvrtá* definice zdůrazňující vlastní aktivitu jednotlivce. Od gramotného jedince se očekává – kromě pasivního zvládnutí a přizpůsobování se požadavkům kulturního prostředí, aby k rozvoji kulturního bohatství aktivně přispíval, obohacoval ho vlastním poznáním, produkcí a tvorbou.

Společným jmenovatelem *páté* definice gramotnosti je moc a postavení. Jde o to, jakou míru vlivu a společenského statusu umožňuje gramotnost dosáhnout danému člověku ve společnosti. Nakolik se vlastní gramotností člověk dokáže prosadit, nejen ve smyslu pouhého vlastního přežití, ale především ve smyslu ovládnutí, rozhodování, podílení se na řízení a jiného ovlivňování společnosti. Také jde o to, jaké ocenění, společenskou prestiž, postavení nebo uznání získá.

Šestý okruh gramotnosti jí připisuje význam sociologický. V předešlých definicích se gramotnost vztahovala na jednotlivce, tato se ale týká úrovně a míry jejího rozšíření v celospolečenském měřítku. Stav gramotnosti populace se vnímá jednak jako ukazatel úrovně společnosti a jednak jako předpoklad nebo podmínka jejího budování. Zvyšování celkové úrovně gramotnosti je nejjistější cestou k rozvoji občanské společnosti.

Z uvedené charakteristiky okruhů gramotnosti můžeme pozorovat, jak se jednotlivé definice postupně vzdalují od jejího původního vymezení jen jako schopnosti čtení

¹¹ RABUŠICOVÁ Milada. *Gramotnost*, s. 83.

¹² Srov. KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, s. 366.

a psaní. Počínaje druhým okruhem, kde se ještě udržuje kontext v rovině psaného textu – i když s jeho ovládnutím, se už od třetího okruhu objevuje kategorie gramotnosti v kontextu celkového vztahu člověka ke kulturnímu prostoru v širokém slova smyslu. Gramotný je ten, kdo je adaptovaný na kulturní prostor.

Pro shrnující zjednodušení tohoto posunu v chápání gramotnosti si můžeme půjčit termín v anglickém jazyce, *který jako slovní hříčka výborně vystihuje změny v chápání objektu gramotnosti: jestliže čtení směřuje od „word reading“ – čtení slov k „world reading“ – čtení světa, znamená to, že umět číst a být gramotný dnes už není to samé.*¹³

Gramotnost můžeme vymezit dalšími způsoby, které navrhuje ve své publikaci Jana Doležalová.¹⁴ V tradičním významu představuje gramotnost osvojení dovedností čtení, psaní a počítání alespoň na úrovni učiva základní školy. Podle definice UNESCO se gramotnost vztahuje k osvojení elementárních komunikačních dovedností. *„Je prezentována ve smyslu osvojení čtení a psaní v nejjednodušší formě. Tato definice umožňuje vyvození dvou úrovní gramotnosti: elementární gramotnosti a základní gramotnosti uvedené v tradičním významu.“*¹⁵ Další vymezení zahrnuje pojem gramotnost jako dekodování významů při reproduktivní a automatizované činnosti v průběhu práce s textem. Označuje se jako bázová. V rámci rozšiřujícího pojetí gramotnosti je její součástí i orální výraz, který představuje nejkompexnější proces komunikace. Zde nejde o úroveň náročnosti gramotnosti, spíše o činnosti, které jsou do ní zahrnovány. Rozšiřování obsahu gramotnosti souvisí v současnosti s chápáním učení jako celoživotního procesu. Gramotnost se potom nepovažuje za schopnost dosaženou v dětství během prvních školních let, ale spíše jako rozšiřující se soubor vědomostí, dovedností a postupů, na kterých jednotlivci staví během života.

Pro sjednocení pojmů byly organizací UNESCO v roce 1956 přijaty definice dodnes používané a platné. *„Negramotnou je osoba, která je schopná pouze čtení a psaní jednotlivých písmen, znaků, číslic a svého vlastního jména, stejně jako ta, která umí přečíst a napsat pouze rituální texty. Neznačená to tedy, že by se jednalo o lidi s absolutní neznalostí písma, ale zařazují se mezi ně i lidé s nízkou mírou gramotnosti. Gramotný je člověk, který umí s porozuměním přečíst a napsat jednoduchý text týkající se jeho každodenního života, pologramotný je ten, kdo umí sice číst, neumí však psát.“*¹⁶ Z dosavadních poznatků můžeme shrnout vymezení gramotnosti, jak reflektuje současnou situaci. Gramotnost znamená ovládnutí různých druhů komunikace za účelem začlenění jedince v dané společnosti, pro jeho uspokojivé konání a bytí ve prospěch svůj i druhých. Jedná se o schopnost, která mu umožní řešit proměnlivé problémy denního života. S ohledem na společensko-ekonomické podmínky dané společnosti jsou požadovány různé stupně a druhy gramotnosti. V moderních civilizacích zahrnuje gramotnost základní a vyšší stupně gramotnosti. Gramotnost je tedy podmíněna společenským vývojem.

1.2 HLAVNÍ ČINITELE UTVÁŘENÍ GRAMOTNOSTI

Gramotnost je složitý jev, který můžeme označit jako multidimenzionální. Gramotnost není neutrální, je ovlivňována společností.

Mezi hlavní činitele, které spoluutvářejí gramotnost, patří výchova a vzdělávání, sociální a ekonomické podmínky, kultura a tradice. V těchto rovinách spatřujeme zdroje

---

¹³ Tamtéž, s. 269.

¹⁴ Srov. DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 11-14.

¹⁵ Tamtéž, s. 11.

¹⁶ Tamtéž, s. 13.

gramotnosti i příčiny ngramotnosti. Dále sem patří kulturní, sociální a ekonomický vývoj na úrovni individuální i celospolečenské.

1.3 DRUHY GRAMOTNOSTI

Gramotnost je možné strukturovat podle obsahu, resp. dovedností, které jsou zejména zdůrazňovány. V odborné literatuře se rozlišuje gramotnost čtenářská, matematická, přírodovědná, finanční, geografická, cizojazyčná, počítačová, občanská, politická, komunikační, informační, mediální a dále druhy gramotnosti odvozené od jednotlivých oblastí lidského života, např. oblast právní a lékařská.¹⁷ Různé druhy gramotnosti se vzájemně prolínají, protože využívají ve svém specifickém obsahu mezioborové dovednosti.

Středem našeho zájmu bude nejprve kulturní a poté náboženská gramotnost. Vycházíme z předpokladu, že je třeba, aby si jedinec osvojil alespoň základní úroveň obecné gramotnosti, aby mohl na ní navázat a získat další vyšší úroveň.

1.4 HLEDISKA POSUZOVÁNÍ GRAMOTNOSTI

Problematiku gramotnosti lze sledovat z různých hledisek. Zejména se jedná o hledisko kulturní, sociální, ekonomické, pedagogické, psychologické, demografické, lingvistické a náboženské. Tato hlediska odpovídají nejdůležitějším činitelům jejího utváření. Ovlivňují vznik a úroveň gramotnosti a podmiňují také důsledky pro jednotlivce i společnost. Gramotnost lze také posuzovat z hlediska nejdůležitějších sfér života lidské společnosti, dále rovněž z hlediska jednotlivce, skupiny, společnosti a z globálního pohledu.¹⁸

Podívejme se na jmenovaná hlediska jednotlivě. *Kultura* je úzce spjata se sociálními podmínkami společnosti, skupin a jednotlivců. Gramotnost je označována jako *sociálně kulturní jev*, ve kterém můžeme pozorovat, zda a v jaké kvalitě si sociální skupina osvojuje gramotnost a další duchovní a kulturní hodnoty. Rovněž jde o to, jaké má sociální skupina potřeby čtení a psaní. Gramotnost je situačně zakotvená a je spjata se sociálními strukturami, vztahy a činnostmi. „*Rozsah a kvalita gramotnosti je zásadně ovlivňována sociálním prostředím. Výrazný je vliv sociálního prostředí rodiny, které je určeno sociálním statusem rodičů, dosaženým vzděláním, zájmy a hodnotami.*“¹⁹

Gramotnost není vrozená dispozice. Je utvářena v průběhu života jako komplex dovedností. „*Je založená na intelektuálních schopnostech a činnostech, jež jsou determinovány sociálním prostředím. Utváření gramotnosti z psychologického hlediska zasahuje rozumovou, dovednostní, citovou a volní stránku osobnosti. Při gramotnostních činnostech probíhají psychické procesy na různé úrovni, od vnímání po myšlenkovou činnost.*“²⁰

Z hlediska *ontogenetického* (vývojového) lze rozvíjení gramotnosti rozdělit do několika období:²¹

- předgramotnostní období
- období budování elementární gramotnosti
- období upevňování a rozvíjení gramotnosti

¹⁷ Srov. MAŘÍKOVÁ Hana, PETRUSEK Miloslav, VODÁKOVÁ Alena. *Velký sociologický slovník*, s. 352.

¹⁸ Srov. DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, s. 19.

¹⁹ Tamtéž, s. 21.

²⁰ Tamtéž, s. 28.

²¹ Srov. Tamtéž, s. 28.

- období plné gramotnosti v dospělosti, kdy jsou udržovány dovednosti čtení, psaní, počítání a gramotnost je dále rozšiřována o nové gramotnostní dovednosti.

Chceme-li analyzovat gramotnost z *pedagogického* hlediska, je třeba se zabývat gramotností ve vztahu ke vzdělanosti, vzdělávání a vzdělání. V Rámcových vzdělávacích programech pro předškolní a školní vzdělávání jsou jako cílové standardy stanovovány klíčové kompetence. Mezi ně patří kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, činnostní a občanské.²² Klíčové kompetence reprezentují v současném vzdělávání cílovou kategorii, vyjádřenou v podobě výstupů. „V kurikulárních dokumentech jsou obecně formulovány jako soubory předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince.“²³ Kompetence představují cílové stavy, k jejichž naplňování by mělo společně směřovat veškeré vzdělávání. Úroveň kompetencí, obecně dosažitelná dítětem, vyjadřuje očekávaný vzdělávací přínos školního vzdělávání. Vyjadřuje to, čím může školní zařízení přispět k výbavě dítěte pro celoživotní učení.

---

²² Srov. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání 32 405/2004-22, Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2004, s. 9.

²³ Tamtéž, s. 9.

2 POJEM KULTURNÍ GRAMOTNOST

Gramotnost je těsně spjata s kulturou každé společnosti, každého národa. Je historicky podmíněna a charakterizuje dosažený stupeň vývoje společnosti. Gramotnost pomáhá zajišťovat kontinuitu kulturního dědictví národa a rozvíjet jej. Proto poté, co jsme vyložili pojem gramotnost obecně, se budeme věnovat podrobněji gramotnosti kulturní.

Jana Doležalová definuje kulturní gramotnost jako jev, který je ovlivňován společenskou realitou, především kulturou. „*Není neutrální, ale je specifická a spjatá s konkrétní kulturou. Je dále podmiňována sociálními podmínkami daného prostředí. Gramotnost je utvářena vlivem společenské reality a zároveň na ni působí. Stojí v oboustranně působících vztazích s mnoha společenskými jevy, zejména s výchovou a vzděláváním, sociálním a kulturním prostředím, s ekonomikou. V jejich úrovni působení také spatřujeme zdroje gramotnosti i příčiny ngramotnosti.*“²⁴ Kulturou jsou označovány procesy i výsledky duchovní činnosti umožňující chápat kontinuitu proměn historické zkušenosti, v níž dochází k socializaci jedince a jeho projekci do společenské existence, kultura je neoddelitelnou součástí každodenního života. Kultura každého národa má svá specifika. Odráží jeho podmínky, tradice a potřeby. Zahrnuje oblast vědění, víry, jazyka, morálky, výroby, práva, umění, zvyků a výchovy. Kultura zahrnuje to, s čím se člověk nerodí, ale co se musí naučit, aby se stal platným členem dané společnosti, přejímá ji od rodiny, školy a prostředí, ve kterém vyrůstá. Kultura je ve své časové aktuální podobě výsledkem vývoje mnoha generací a v čase se dále vyvíjí. Kulturou se dané společenství spojuje a zároveň odlišuje od ostatních.

Kultura se v obecné rovině vyznačuje stálostí v čase, zároveň je přizpůsobivá novým okolnostem. Její pokračování se zajišťuje spontánně nápodobou v rodině, později v prostředí vrstevníků a cílevědomě ve školách. Na generačním předávání kultury, tj. zejména jazyka, vyprávění, zvyků, oblékání, morálky nebo náboženství se tradičně podílely dvě generace (rodiče a prarodiče). V současné době se na akulturaci dětí stále více podílejí také hromadné sdělovací prostředky, zejména televize a internet. Protože se kultura vyjadřuje a předává zejména řečí, často se chápe jako vázaná na určité jazykové prostředí.

Akulturu vnímáme jako postupné pronikání do kultury, ve které se ocitáme, nejčastěji narodíme. Život člověka charakterizuje především to, že se odehrává v dimenzi kultury a právě tato kultura ho činí specificky lidským. „*Pod kulturou budeme mít na mysli všechno to, co v daném prostoru vygeneroval člověk jako participant na společenském dění a to, co v konečném důsledku lidi spojuje a utváří z nich lidské společenství sdílející hodnoty, normy, poznání, jazyk, významy apod.*“²⁵ Čím je kultura obsahově bohatší, členitější, diferencovanější a pestřejší, tím je složitější akulturační proces, tím víc je třeba tomuto procesu pomoci cílenou formací. Za tímto účelem existují specializované instituce – školy.

2.1 VZDĚLÁVÁNÍ JAKO FORMOVÁNÍ KULTURNÍ GRAMOTNOSTI

Gramotnost jako jeden z prostředků i výsledků vzdělávání má funkci formativní ve smyslu personalizace, socializace a akulturace dětí a mládeže. Pomáhá jim poznat svět,

²⁴ DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, s. 18.

²⁵ KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, s. 263.

orientovat se v něm, začlenit se do něho, a to ve všech oblastech života. Gramotnost pomáhá k utváření vztahu k podmínkám života, k druhým lidem a k sobě samým. Tvoří základy pro sebepoznání a seberealizaci. Prostřednictvím gramotnosti mohou mladí lidé též uspokojovat své zájmy a potřeby v osobním životě, získávají gramotnostní dovednosti k výkonu profesí, na něž se připravují. Gramotnost jim umožňuje též širší výběr profesních variant, lepší orientaci v životě, účast na občanském životě a usnadňuje řešení rozmanitých životních situací. Získávají-li prostředky dalšího poznání, mohou dále rozšiřovat gramotnost. Gramotnost dává životní šance a nástroje pro využití příležitosti. Je důležité si uvědomit, že záleží na pojetí výuky, na podmínkách rodiny i společnosti, jakými gramotnostními kompetencemi budou děti a mládež vybaveny a zda budou rozvíjeny potenciality jednotlivců.²⁶

Pokud bychom se obecně zajímali, co se dítě učí ve škole, mohli bychom si formálně odpovědět, že to, co je stanoveno ve vzdělávacím programu. Taková informace je ovšem odrazem pouhé povrchní roviny uvažování, protože uniká podstata obsahu vzdělání. Můžeme se zamyslet nad tím, jak se to, co je vzděláváním zprostředkované, podílí na tom, co se od vzdělávání očekává. Jde o socializaci a akulturaci. V oblasti školního vzdělávání můžeme hovořit o „*školní socializaci, o kognitivní a emocionální socializaci, o akulturaci prostřednictvím školního vyučování. Škola (mateřská i základní) zabezpečuje počáteční velmi intenzivní institucionální kognitivní, ale i emocionální socializaci dětí.*“²⁷

Škola soustřeďuje a zprostředkovává prvky kultury, které mají pro určitý sociální prostor ustálenou akceptovanou hodnotu. Škola přináší dětem ustálené kulturní hodnoty, které umožňují získat vhled a spojitost s tím, co bylo a je pro kulturu, z níž většinově pocházejí, charakteristické. „*V tomto procesu se školská výchova a vzdělávání podílí na zabezpečení kontinuity hodnot mezi generacemi, s vědomím potenciální reprodukce i rekonstrukce těchto hodnot novou generací.*“²⁸ Míra činného chápání svého kulturního prostoru vypovídá o schopnosti člověka účinkovat v uvedených rovinách, tedy ve schopnosti chápat smysl lidského společenství. Jde o to, že člověk je schopný zacházet s hodnotami utvářejícími kulturu jako s nástroji svojí existence. „*Také vymezení smyslu akulturace, prostřednictvím které se u člověka formuje schopnost participovat na užívání prvků kultury v jejich podstatě, směřuje k označení této schopnosti jako kulturní gramotnosti. Jestliže vzdělávání je především akulturací a akulturace sleduje formování kulturní gramotnosti člověka, potom smysl vzdělávání směřuje k formování kulturní gramotnosti jako ke svému základnímu cíli a vzdělávání znamená získání kulturní gramotnosti.*“²⁹

V etapě základního vzdělávání je tato oblast zastoupena v mnoha předmětech, jako je dějepis, občanská nauka, literatura, hudební či výtvarná výchova.

2.2 ZÁKLADNÍ PRINCIPY STIMULACE A ROZVOJE GRAMOTNOSTI

Zmíněná teoretická východiska se uplatňují v praxi v podobě vzdělávacích programů. Rozvoj jazykových kompetencí se řídí několika společnými principy. Prvním principem je, že v nich rezonuje sociálně-interaktivní dimenze v počáteční zkušenosti dítěte s psanou kulturou. Dalším stejně důležitým principem je přítomnost bohatého

²⁶ Srov. DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, s. 32.

²⁷ Tamtéž, s. 263.

²⁸ Tamtéž, s. 264.

²⁹ KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, s. 264.

literárně podnětného, resp. gramotného prostředí, tj. prostředí reprezentujícího psanou kulturu v její bohatosti. Naplněním těchto základních podmínek se vytvářejí předpoklady pro zabezpečení dalších předpokladů souvisejících s motivací, budováním pozitivních postojů, formováním vztahu k psané kultuře a vytvářením čtecích návyků.

Počátky gramotnosti se spojují s chápáním její funkce, cíle a účelnosti, a to prostřednictvím atraktivních obsahů a sociálně relevantních významů. „*Obsahová – významová a kontextuální složka psané řeči je primární a v procesu osvojování předchází složku formální.*“³⁰ Jde o to, že se přijímají chybné výkony dětí jako přirozené legitimní projevy jejich rozvíjející se gramotnosti.

Snaha o přirozenou kontinuitu vývoje je příznačná nejen v období školním, ale i v celém průběhu života. Hovoříme o komplexnosti gramotnosti, kde je přítomnost celku, resp. jeho základních prvků nevyhnutná již v počátečním stádiu rozvoje. V případě čtení je důležité, aby se dítě dokonale obeznámilo s aktem a konceptem čtení, jeho smyslem a cílem. Ještě před cílevědomým tréninkem bazálních funkcí, sluchového či zrakového, se školní příprava orientuje na rozvoj široké škály strategií a předpokladů budoucího čtení a psaní. Podobně je tomu i v případě psaní. Před rozličnými přípravami grafomotorickými cviky se upřednostňuje spíše vlastní vyjádření v grafickém projevu, zážitků a myšlenek, formulovaných s komunikačním záměrem.

Pro rozvoj gramotnosti je důležité poskytování základního vzdělání celé dětské populaci, které musí být dostatečně dlouhé, aby bylo možné gramotnostní dovednosti získat a upevnit. Další důležitou podmínkou je existence programů pro vzdělávání dospělých s nedostatečnou gramotností v širším slova smyslu. Programy vzdělávání dospělých mohou mít podle potřeby různou podobu. Obvykle se jedná o doplňovací základní vzdělávání, ale může to být i jakákoli forma dalšího vzdělávání formálního nebo neformálního charakteru. Tyto dvě podmínky platí univerzálně bez ohledu na míru vyspělosti země, v níž jsou aplikovány. Rozdíl se týká pouze obsahu, náročnosti a organizace. Odpovídají konkrétním společenským, kulturním, ekonomickým, náboženským, politickým a dalším okolnostem.³¹

Důležitý moment pro zvyšování gramotnosti dospělých vyplývá ze sociálního a kulturního přístupu ke gramotnosti. Práce na rozvoji gramotnosti musí začínat od vlastního definování gramotnosti účastníky, od jejich vlastního porozumění tomu, co znamená číst a psát, od jejich vlastních cílů a od jejich současné komunikativní praxe. Rozvoj gramotnosti není jen otázkou poskytování kurzů, ale je to i neustálé analyzování způsobů, jakými lidé v současné společnosti užívají jazyk. Důležité je, aby lidé rozuměli významu, který v současnosti jazyk a jeho užití v podobě gramotnosti má. Není-li gramotnost rozvíjena a posilována prostřednictvím každodenních aktivit člověka v zaměstnání a v běžném životě, má formální vzdělání dospělého účastníka kurzu jen omezený vliv.

Kulturní faktory, které podmiňují zvýšení úrovně gramotnosti, uvádí Jana Doležalová:³² ustanovení povinné školní docházky a práva na vzdělávání, vysoká úroveň školství (obsah výuky je bohatý komplex, je zajištěna materiální a metodická stránka vzdělávání), připravenost učitelů na vysokoškolské úrovni, dostatečná příležitost k různým druhům vzdělávání, široká nabídka vzdělávacích programů, reagující na doplnění nových druhů gramotnosti, rekvalifikace v rámci celoživotního vzdělávání.

³⁰ KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, s. 277.

³¹ Srov. RABUŠICOVÁ Milada. *Gramotnost*, s. 165.

³² Srov. DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, s. 52.

Na kvalitu gramotnosti jedince působí také další faktory: věk, schopnosti a připravenost k dalšímu vzdělávání, intelektuální úroveň, schopnost aktivní práce s informacemi, morálně-volní vlastnosti, negativní prožívání negramotnosti nebo nedostatečné gramotnosti samotným jedincem i okolní společností, připravenost na změny a schopnost adaptace.

2.3 VZTAH MEZI KULTUROU A NÁBOŽENSTVÍM

Pokud jsme v předchozí části zkoumali kulturní gramotnost, je nyní třeba vzhledem k primárnímu zaměření diplomové práce zacílit pozornost na vztah mezi kulturou a náboženstvím, na vztah mezi kulturní gramotností a její podmnožinou, gramotností náboženskou. Zde konkrétně vycházíme z náboženství křesťanského. Podrobně rozpracovat jiná náboženství a jejich vztah ke kulturám pro taková náboženství typickým by přes množství shodných znaků vyžadovalo přeci jen obsáhlou srovnávací studii, jež by nebyla v souladu s hlavním zaměřením této práce.

Vazba mezi kulturou a křesťanstvím je velmi silná, neboť mezi poselstvím spásy a lidskou kulturou jsou četné spojitosti. Křesťanská víra má svůj kulturní rozměr, protože je vyjádřena ve vymezené kultuře, otevírá se novým kulturám a má vliv na rozvoj kultury. Spásné poselství křesťana se historicky verifikuje, nakolik se vtěluje do různých kulturních okolností. Když církev hlásá lidem evangelium, vtěluje se do konkrétní lidské kultury a pozvedá ji tím, že jí dává vertikální rozměr. Kultury světa potřebují evangelium k překonání toho, co je v nich nedokonalé. Evangelium tvoří kulturu ve významu jak duchovním, tak materiálním, což je vidět na příkladu velkolepých děl světového umění v hudbě, malířství, sochařství, literatuře, architektuře a konec konců na obecné gramotnosti, která vždy přicházela se šířením křesťanství. II. Vatikánský koncil hledal cesty lepšího přizpůsobení se církve výzvám, jaké mu předkládá současná civilizace, a chválil kulturotvornou činnost, která má za cíl uspíšení skutečného setkání církve se současným světem. Ve svých dokumentech, zvláště v konstituci *Gaudium et spes*, věnoval mnoho pozornosti vztahu víry a kultury. Vyjádřil tak starost o to, aby humanismus čistě pozemský, ba i nepřátelský vůči náboženství neovládl současnou civilizaci. Papež Jan Pavel II. pocíťoval fundamentální význam, jaký může mít kultura v životě církve, a v roce 1982 založil Papežskou radu pro kulturu. Když stanovoval její poslání, prohlásil, že je třeba objasnit současným lidem, že Kristovo evangelium je pro každého člověka zdrojem pokroku a rozvoje. Lidské kultury potřebují evangelium, aby zakusily očistění a obohacení, ale také evangelium potřebuje kulturu, protože díky ní může ukazovat Kristovo bohatství a docházet k hlubšímu poznání pravdy získané od Pána.³³

Kultura má v životě člověka, a samozřejmě tím spíše křesťana, zásadní a universální roli. Kultura je specifickým „způsobem bytí a bytí člověkem“, Jan Pavel II. uvádí v encyklice *Veritatis splendor*, že lidská přirozenost je měřítkem kultury, člověk se díky ní nestává vězněm žádné ze svých kultur, ale posiluje svou osobní důstojnost, když žije ve shodě s hlubokou pravdou svého bytí. Tvůrcem kultury je člověk rozumný a svobodný, otevřený na jedné straně vůči svému nitru, na druhé straně vůči světu. Kultura odlišuje člověka od všech jiných tvorů, člověk tvořící kulturu se díky ní stává lidštějším. Kultura se týká každého rozměru lidské existence. Zároveň je kultura nerozlučně spjatá s náboženstvím, protože náboženství je často transcendentním rozměrem samotné kultury.³⁴ Proto je potřebný dialog teologie a kultury. Aby byl

---

³³ Srov. AMBROS Pavel, KAWECKI Witold a kol. *Křesťanství a kultura II.*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2006, s. 26-27.

³⁴ Srov. VS 53 a 79.

takový dialog plodný, musí být křesťanská evangelizace uskutečňována s úctou k různým kulturám a v poznání jejich hodnot. Víra by měla hledat své vyjádření v rozličných kulturách. Také církve, žijící v různých podmínkách, vždy využívala přínosu kultur tak, aby bylo poselství spásy lépe pochopeno a rozšířeno mezi všechny národy. Církev se snaží obnovit, povznést a zdokonalit různé kultury aktivní přítomností zmrtvýchvstalého Krista, který vždy zůstane centrem historie.³⁵

Podle Jana Pavla II. jsou významným místem pro vedení dialogu mezi vírou a kulturou školy, zvláště školy katolické. Tyto školy pomáhají církvi získat lepší znalosti o kulturách a také učí vidět silné a slabé stránky dané kultury. Lidé, kteří pocházejí z odlišných kultur, si díky školám a univerzitám rozšiřují svůj pohled na víru. V koncilních dokumentech nacházíme důležité upřesnění týkající se nutnosti spojování teologické nauky s široce chápanou kulturou. *Gaudium et spes* hovoří takto: „*Teologičtí pracovníci v seminářích a na univerzitách se mají snažit, aby společně pracovali a radili se s lidmi, kteří vynikají v jiných vědách. Teologické bádání ať pro hluboké zkoumání zjevené pravdy neopomíjí spojení s vlastní dobou, aby mohlo pomáhat lidem vzdělaným v různých oborech k plnější zralosti víry.*“³⁶ Univerzity jsou kulturotvorným prostředím, protože jsou v širším smyslu institucemi kultury. Nauka je součástí kultury. Univerzitní prostředí je obvykle chápáno jako kulturní vzor a jeho pracovníci jsou ve společnosti vysoce hodnoceni. Proto na univerzitách také spočívá odpovědnost za kulturu – kolektivní vědecká práce zaměřená na hledání pravdy, náležité vzdělávání, tvorba a propagace kultury.

Předkládané teze o nutnosti pěstování teologie kultury souvisí s kulturotvornou funkcí, jakou vždy plnilo křesťanství v historii. Kultura dialogu se jeví jako zvláštní výzva pro budoucnost. Církev vede živý dialog s různými kulturami dneška, aby tak lépe definovala svou službu člověku a evangelizaci ve světě. Kulturotvorná role křesťanství bezprostředně souvisí se správnou percepcí slova kultura. Měřítkem kultury je správný růst lidské osobnosti, který se projevuje v lidských kvalitách a schopnostech v oblasti hledání a poznání pravdy a také ve sféře umění a lásky. Je třeba si uvědomit, že křesťanství není kulturotvorné proto, že utváří odlišnou křesťanskou historicko-společenskou kulturu, ale proto, že je evangelizačním počinem, který humanizuje lidstvo a dává světu svébytnou podobu. Křesťanství buduje kulturu, ale zároveň jí ponechává autonomii a její vlastní mechanismy rozvoje.³⁷

Teologie a kultura se spolu setkávají v člověku. Personalistická vize kultury se zakládá na pravdě o celém člověku, včetně jeho transcendentního poslání a vnáší do kultury nadpřirozený rozměr. Náboženství jakožto nedílná součást kultury má ze své podstaty vnitřní vztah ke světu kultury. Ukazuje jak správnou vizi světa a člověka, tak i absolutní hierarchii hodnot a duchovní život člověka. K pronikání náboženství do světa kultury dochází v místě, kde kultura a její cíle přicházejí do styku s hodnotami a konečným cílem člověka, o nichž mluví náboženství. Kultura směřuje k nekonečnu, protože se ze své podstaty stále snaží dosahovat vyšší harmonie a krásy. Proto potřebuje prvek věčnosti a tedy i náboženství a prvek duchovnosti. V současnosti vyspělejší část lidstva uznává ve větší míře hodnoty profánní nežli sakrální, z konzumu se rodí konflikt mezi náboženstvím a kulturou. Proto kultura potřebuje duchovní rozvoj, který se projeví v otevřenosti vůči transcendenci a v obětování se pro vyšší hodnoty.³⁸ Kultura je tudíž tou oblastí, kde se moderní civilizace může s náboženstvím setkávat.

³⁵ Srov. AMBROS Pavel, KAWECKI Witold a kol. *Křesťanství a kultura II*, s. 30.

³⁶ GS 62.

³⁷ Srov. GS 56.

³⁸ Srov. AMBROS Pavel, KAWECKI Witold a kol. *Křesťanství a kultura II*, s. 34.

3 NÁBOŽENSKÁ GRAMOTNOST JAKO PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ

V současné době se rozvíjí alternativní formy gramotnosti tak, aby lidé byli lépe všestranně připraveni na výzvy budoucnosti. Kromě dovedností čtení, psaní a počítání - tradiční „3 R“ – si školy uvědomují potřebu rozvíjet počítačovou, finanční, informační, cizojazyčnou, mediální či technickou gramotnost a různé další praktické dovednosti. Další oblast důležitá pro naši společnost je gramotnost v oblasti náboženství. V této práci půjde o gramotnost na poli katolického křesťanství, nebude řeč o jiných denominacích ani náboženstvích.

V předchozích kapitolách jsme se zabývali gramotností v obecné rovině i gramotností kulturní, abychom nyní analogicky navázali definicí gramotnosti náboženské. Tato definice je autorská, protože termín náboženská gramotnost není dosud v odborné české literatuře definován.

3.1 DEFINICE NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI

Náboženskou gramotnost chápeme jako schopnost náboženské víry. Je definována jako dovednost či schopnost projevovat se nábožensky.

Na náboženskou gramotnost můžeme nahlížet ze dvou úhlů pohledu, které se vzájemně prolínají:

- z pohledu *znalostního* – znalostí víry:

V definici jde o žádoucí znalosti náboženské víry, které má člověk ovládat, získané v počátcích života z víry, zpravidla od rodiny, a dále rozvíjené a podporované v dalších fázích života. Jedná se o celoživotní proces. Znalostní rozměr gramotnosti zahrnuje také osvojení si základních poznatků o historii ve smyslu dějin spásy.

Náboženská gramotnost je znalost a schopnost porozumět náboženské víře. Její význam se zvyšuje, protože se v této době vytvořila větší propojenost světa mezi společnostmi různých kultur a vyznání; bez zakotvení ve vlastní nábožensko-kulturní tradici nemůžeme pochopit a respektovat nábožensko-kulturní tradice lidí jiných kultur. Náboženská gramotnost je jeden z aspektů veřejného vzdělávání, je třeba mít znalosti, dovednosti a nástroje, jak fungovat v nábožensky rozmanitém světě. Je důležité, aby byl člověk správně informován, byl schopen lokalizovat příslušné informace a správně je používat. Náboženská gramotnost je v jistém smyslu způsob, jak popsat touhu být dobře informován ve věcech náboženství.

- z pohledu *praktického* – praxe života z víry.

Analogicky k pojmu obecné funkční gramotnosti definovanému v předchozích kapitolách zde můžeme zavést pojem funkční náboženská gramotnost. Od funkčně gramotného jedince se očekává ovládnutí náboženských znalostí na určité úrovni a přizpůsobování se požadavkům náboženského prostředí, aby k rozvoji duchovního bohatství aktivně přispíval, obohacoval ho vlastním poznáním, produkcí a tvorbou. Jako kulturní duchovní hodnota lidstva je gramotnost historicky podmíněna a charakterizuje dosažený stupeň vývoje společnosti.

Termín náboženská gramotnost lze užívat k označení určitého chování, jmenovitě schopnosti rozumově odůvodněné náboženské víry, života z ní a jejího využívání v činnostech, v osobním životě a v komunitě k tomu, aby jednotlivec dosáhl svých duchovních cílů, rozvinul svoje náboženské znalosti a potenciál.

Užívá se rovněž k označení souboru schopností zpracovávat náboženské informace. Důraz je kladen především na funkčnost gramotnosti ve smyslu jejího přirozeného, všestranného a účelného uplatňování v rozličných situacích a činnostech. Jsou upřednostňovány sebevzdělávací a seberozvojové cíle, sociálně-komunikační funkce a komunikace v mezikulturním rozměru. Nábožensky gramotný člověk je schopen uplatňovat získané schopnosti a užívat je v běžném životě, je schopen řešit praktické otázky vyplývající z víry, ze vzdělávání či z jiného duchovního obohacování. Také je jednoduše schopen dorozumívání a uplatňování zkušeností víry se svými blízkými i širokým sociálním okolím.

Nábožensky gramotný člověk je takový, který je schopen zapojit se do aktivit, v nichž je pro efektivní fungování v jeho skupině či komunitě vyžadována náboženská gramotnost a také které mu umožňují pokračovat ve využívání jeho stupně gramotnosti v zájmu jeho vlastního a komunitního rozvoje. Definice klade důraz na vlastní aktivitu jednotlivce.

Důležité je, aby gramotnost na poli náboženství byla přístupná co největšímu počtu lidí. Církev a její nástroje jsou hlasem náboženské gramotnosti ve společnosti a ve veřejném životě. Formování gramotnosti začíná v rodinách, ve školách a ve farnostech.

Při rozvíjení gramotnosti je důležité zaměřit se na oba zmíněné pohledy, neboť jsou vzájemně komplementární.

3.2 HLAVNÍ ČINITELE JEJÍHO UTVÁŘENÍ

Mezi hlavní činitele, které spoluutváří náboženskou gramotnost, patří:

- křesťanská výchova
- vzdělávání, vyučování náboženství
- církevní aktivity, katecheze
- křesťanská tradice
- sociální, kulturní a ekonomické podmínky
- hromadné sdělovací prostředky.

Dále ji určuje osobní vývoj jedince, a to na úrovni individuální i celospolečenské, tj. v rodině, v církvi ve farnosti, ve společenství či ve školním prostředí.

3.3 DĚLENÍ GRAMOTNOSTI

O náboženské gramotnosti uvažujeme z různých hledisek. Lze ji posuzovat z hlediska nejdůležitějších sfér života lidské společnosti, dále rovněž z hlediska jednotlivce, skupiny, společnosti, z globálního či historického pohledu.

V této práci bude rozlišeno chápání gramotnosti na základě:

- znalostí víry
- praxe života z víry.

V následujících kapitolách budeme uvažovat o náboženské gramotnosti v různých věkových obdobích. Tato období jsou:

- gramotnost předškolních dětí a školních dětí do 5. třídy základní školy, jejichž úroveň gramotnosti je závislá na nejbližším okolí, především rodině, farnosti a škole
- gramotnost mládeže a dospívajících, kteří již sami hledají vlastní cestu a vyrovnávají se se svým okolím
- gramotnost dospělých, kteří již sami mají obstát před sebou a druhými.

3.4 HLAVNÍ ZNAKY GRAMOTNOSTI

Při stanovení hlavních znaků náboženské gramotnosti můžeme vycházet z kompetencí stanovených Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Náboženská výchova rozšiřuje a obohacuje kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní takto:³⁹ V kompetencích k učení jedinec rozumí křesťanským symbolům, se kterými se setkává v kultuře a umění, a získá komplexnější pohled na úlohu náboženství v historii národa. V kompetencích k řešení problémů využívá získané vědomosti k vytváření osobního hodnotového systému i v transcendentní rovině a je schopen své názory obhájit, vnímá situace v oblasti kulturně-historických památek a kriticky zpracovává informace o řešení konkrétních problémů. V kompetenci komunikativní je jedinec ohleduplný k názorům druhých, jeho argumenty nejsou ovlivněny předsudky, ale vychází ze získaných vědomostí, v dialogu se projevuje kultivovaně s vědomím, že před Bohem jsou si všichni rovni, orientuje se v biblických textech podle jejich literárních druhů a rozlišuje v náboženské literatuře mýty od historicky doložených textů. V kompetencích sociálních a personálních vnímá svou sounáležitost s druhými na základě generačních, náboženských, kulturních a národnostních vazeb, aktivně se podílí na vytváření pozitivních vztahů v rodině a společenstvích s přihlédnutím ke svým možnostem a limitům. V kompetencích občanských si uvědomuje, že pro fungování lidské společnosti je nezbytným předpokladem dodržování práva svobodně projevovat své náboženství nebo víru stejně jako dodržování lidských práv a respektuje náboženské, kulturní a národnostní odlišnosti jiných národů. V kompetencích pracovních je schopen využívat svých znalostí, vědomostí a schopností k zapojení do pracovního procesu s vědomím, že hodnota lidské práce není měřitelná pouze výkonem.

Hlavní znaky pro posuzování, zda lze jedince považovat za nábožensky gramotného, jsou:

- Jedinec má základní znalosti obsažené ve vyznání víry v rozsahu údajů v Katechismu katolické církve (dále jen KKC).
- Rozumí křesťanským symbolům, se kterými se setkává.
- Orientuje se ve svátostech církve v rozsahu KKC.
- Zná desatero přikázání Božích v rozsahu KKC.
- Zná základní modlitby církve v rozsahu KKC.
- Orientuje se v biblických textech podle jejich literárních druhů.
- Má komplexnější pohled na úlohu křesťanství v historii světa i národa.
- Má vědomosti k vytváření svého hodnotového systému a je schopen své názory obhájit.
- Je schopen využívat své znalosti, vědomosti a schopnosti k zapojení pro dobro společnosti.
- Vnímá svou sounáležitost s druhými na základě náboženských a kulturních vazeb.
- Respektuje náboženské odlišnosti jiných národů a kultur.
- Je ohleduplný k názorům druhých, nemá vůči nim předsudky, ale vychází ze získaných vědomostí.
- Aktivně se podílí na vytváření pozitivních vztahů v rodině a společenstvích.

---

³⁹ Srov. <http://katechet.cirkev.cz/vyuka-nabozenstvi/skolni-vzdelavaci-program/dks-ceske-budejovice/kompetence/> (5. 10. 2013).

- Je si vědom, že důležitým předpokladem pro fungování společnosti je dodržování práva svobodně projevovat své náboženství, jak je uvedeno v Listině základních lidských práv a svobod.⁴⁰

3.5 CÍLE GRAMOTNOSTI

Obecným cílem náboženské gramotnosti ve smyslu znalostí je vzdělat nábožensky gramotného jedince, který se orientuje v křesťanství a dosáhne žádoucích znalostí, dovedností a hodnotových postojů.

Obecným cílem náboženské gramotnosti ve smyslu praktickém je schopnost jedince užívat své náboženské znalosti k pochopení své životní situace a k jejímu řešení, k utváření svého celkového životního postoje a k jeho praktikování.

---

⁴⁰ Článek 15 odst. 1: „Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.“

Článek 16 odst. 1: „Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.“

4 ZNALOSTNÍ HLEDISKO NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI

V této kapitole budeme hovořit o tom, jakých žádoucích znalostí má jedinec dosáhnout v určitých obdobích svého života. Základy náboženské gramotnosti jsou položeny v rodině, ve škole a ve farnosti. Hlavní těžiště vidíme v předmětu náboženská výchova u dětí a mládeže a v katechezi u mládeže a dospělých. Předmětem našeho zkoumání budou nyní žádoucí znalosti v těchto obdobích.

4.1 GRAMOTNOST DĚTÍ

V zájmu dosažení určité úrovně náboženské gramotnosti se o jejím rozvíjení a podněcování uvažuje v křesťanském prostředí v stálém nižším věku, prakticky od narození. V této kapitole se budeme zabývat náboženskou gramotností dětí do 11 let věku. V tomto věku se nabízejí cenné možnosti pro budování církve a pro humanizaci naší společnosti. „*Díky daru křtu je dítě Kristem prohlášeno privilegovaným členem Božího království. Dítě vyžaduje plný ohled a pomoc ve své potřebě lidského i duchovního růstu, a to i prostřednictvím katecheze, která křesťanským dětem nikdy nesmí chybět.*“⁴¹ V úvahu bereme úroveň dětských schopností a zákonitosti v procesu učení, k dispozici je mnoho kvalitních materiálů připravených zvláště pro děti. Skutečnost, že dítě není schopno pochopit názory, logiku a myšlení dospělých, neznamená, že by jim nemohlo být vystaveno. Je schopno absorbovat mnohé z toho, co je za touto hranicí. Zapojíme-li jej do nějakého procesu a budeme-li ochotni odpovídat na otázky, obohatí to jeho znalosti a schopnosti a zvýší sebevědomí. Je mu třeba umožnit, aby se učilo o náboženské víře v praxi, ale nečinit na něj nátlak, porozumění se vyvine později samo. Je třeba povzbudit v něm vývoj modlitby a zbožnosti jako trvalých součástí každodenního života. Využití každodenních zkušeností je důležité, neboť dítě myslí v abstraktních pojmech jen s obtížemi. Učení bude tím úspěšnější, čím více praktických zkušeností se do něho začlení. Srovnávání duchovních věcí s dětskými zkušenostmi tvoří základ pro pochopení. Dítě přisuzuje Bohu některé zcela lidské vlastnosti, má sklon vidět Boha v lidských rozměrech. Znamená to, že Bůh je pro něj reálný. Použití didaktických předmětů, jako jsou obrázky a sošky, může dětské chápání a rozvoj gramotnosti urychlit, dobře vybrané náboženské předměty mohou být dětskému porozumění náboženským názorům nápomocny. Například dítě nabude pocitu úcty tam, kde je v domově dobře vybraná socha nebo obraz na zvláštním místě, vhodná pro klidnou modlitbu a rozjímání. Je však důležité zdůrazňovat, že tyto předměty jsou jen symboly, a povzbuzovat dítě, aby hledalo živou víru v sobě a v okolním světě.⁴²

4.1.1 ŽÁDOUCÍ ZNALOSTI

U dětí můžeme hovořit o prosté náboženské znalosti, která se získává opakováním a neustále se rozšiřuje. Lze ji posuzovat podle počtu hodin náboženství. Žádoucí znalosti, které děti na konci tohoto období, tj. v 11 letech, mají zvládat, jsou následující:

- Děti se orientují v základním obsahu křesťanské víry.
- Znají základní biblické obrazy Boha.
- Rozumí základním symbolům víry.

⁴¹ VDK 177.

⁴² Srov. <http://cpr.apha.cz/k-nabozenske-vychove-v-predskolnim-veku/> (28. 1. 2012).

- Na základě určitých částí z Kristova života jsou schopny vysvětlit základy křesťanského poselství.
- Znají hlavní modlitby církve.
- Orientují se ve střídání všedních dnů, nedělí a křesťanských svátků a rozlišují jejich rozdílnou funkci.
- Orientují se v základech bohoslužby.
- Mají základní povědomost o existenci přikázání Božích a o jejich významu pro křesťanský život.
- Mají základní povědomost o existenci svátosti křtu, svatého přijímání a svátosti smíření, popř. o dalších.
- Jsou pozorné vůči morálním konfliktům na bázi dětských zkušeností a umí v nich uplatnit přikázání lásky.
- Umí chápat křesťanství jako skutečnost prožívanou v církvi.

Učivo se týká těchto témat:⁴³

- Porozumění náboženské formě řeči Bible - základní starozákonní a novozákonní symboly významné pro křesťanskou představu Boha, biblické obrazy Boží blízkosti, biblický obraz stvoření, exemplární starozákonní příběhy, biblické svědectví o Bohu jako cíli směřování lidského společenství.
- Znalost základních tezí křesťanského učení - potřeba záchrany (spásy) v lidském životě a křesťanská odpověď, modlitba jako forma setkání člověka s Bohem, příběhy Ježíšova života, Ježíšovo jednání s nemocnými lidmi a s lidmi na okraji společnosti, Ježíšovo jednání s lidmi, kteří se provinili, Ježíšova podobenství o Božím království, Církev - společenství křesťanů, svátosti jako součást křesťanského života.
- Porozumění principům křesťanské mravnosti - princip křesťanské mravnosti (zlaté pravidlo), Ježíšovo učení obsažené v přikázání lásky a v blahoslavenstvích, Desatero jako pomoc na cestě k uskutečnění svého lidství, morální konflikty současnosti - válka a mír, možnost obrácení a smíření jako křesťanská nabídka pomoci člověku v situaci provinění.
- Křesťanské slavnosti a svátky - původ křesťanských svátků, způsob slavení různých křesťanských svátků: Vánoce, Velikonoce, Svatodušní svátky, mešní a křestní katolická liturgie, význam doby přípravy na slavnost a její slavnostní prožití, svátky křesťanských světců a významných postav.
- Historické souvislosti rozvoje křesťanství v naší zemi - exemplární události spojené s raným křesťanstvím v Čechách a na Moravě (sv. Cyril a Metoděj, sv. Václav, sv. Prokop, sv. Vojtěch), život a zaměření klášterů (sv. Anežka).
- Ekumenismus a mezináboženský dialog - křesťanské církve působící v regionu, příklady uctívání Boha a životní praxe u různých náboženství, s nimiž mohou děti udělat zkušenost v naší zemi (židovství, islám, buddhismus); příležitosti, při nichž se můžeme společně s křesťany jiných církví a s příslušníky jiných náboženství přátelsky setkávat, pracovat a usilovat o společné lidské hodnoty.

Základním materiálem pro nepovinný předmět náboženství v základních školách jsou *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy, které zpracovaly Mgr. Eva Muroňová a PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.*⁴⁴ Náboženská výchova přispívá k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí žáka

⁴³ Srov. <http://katechet.cirkev.cz/vyuka-nabozenstvi/skolni-vzdelavaci-program/adks-praha/1-stupen/> (5. 10. 2013).

⁴⁴ MURONOVÁ Eva, MUCHOVÁ Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy*, Praha: Česká biskupská konference, 2004.

stanovených platnými vzdělávacími programy. Zde budou představeny jednotlivé ročníkové cíle 1. – 5. třídy,⁴⁵ příloha diplomové práce obsahuje přehledně v tabulce uvedená témata, cíle a obsahy jednotlivých ročníků.

1. třída na téma „Jsem s tebou“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě prožívá, že v Ježíši Kristu je Bohem přijímáno a milováno. Naučí se používat výrazových forem křesťanského života, jako jsou modlitba, symboly a slavnost. Je úměrně ke svému věku obeznámeno s křesťanským způsobem jednání a má se v něm cvičit. Na antropologické rovině dítě udělá zkušenost s vlastními schopnostmi a hranicemi a rozvíjí pozitivní postoj k sobě samému a k životu. Zažije, že k životu potřebuje druhé lidi a společnost a že může samo přinést svůj příspěvek ke zdařilému lidskému soužití. Dítě si uvědomuje pozitivní vztah k sobě samému a ke světu kolem sebe, uvědomuje si základní zásady chování a zodpovědnost v rodině a v dětském kolektivu. Otázkou původu zla ve světě se ještě nezabývá. Výuka rozvíjí a koriguje schopnost dítěte důvěřovat, slavit a mít solidaritu s druhými. Vede dítě k rozhovoru s Bohem k jednoduché modlitbě. Dítě se učí vnímat svět jako Boží dar plný nádhery a tajuplnosti. Ježíš je dětem představen jako dar Boha člověku – dar starostlivého a milujícího Otce. Dítě má zakusit atmosféru slavení, kdy se klade důraz na rodinu, oslavu, radost a vděčnost z daru. Dítě se seznámí se základními biblickými událostmi – zvěstováním a narozením Ježíše, pozná hodnotu Božího daru i přes jeho chudobu a jednoduchost. Dítě by mělo prožít radost z obdarování a poznávat, že Bůh je Otcem Ježíše a zároveň i naším Otcem. Skrze Boží slovo se dovídá o Ježíšově učení a jeho skutcích. Seznámí se se zeměpisnými reáliemi biblických příběhů a se základními událostmi Ježíšova života. Výuka tvoří mozaiku Ježíšova učení a dává první příklady Ježíšova následování. V tematickém celku tvořícím úvod do velikonočních událostí je Ježíš Boží Syn, jehož některé skutky už dítě zná a který zemřel, aby ukázal, že i my jednou vstaneme k novému životu. Dítě má poznat, že o Velikonocích slaví křesťané vítězství života nad smrtí. Výuka se zabývá symbolikou chleba, přibližuje dítěti co nejnázorněji křížovou cestu a dotýká se lidského utrpení, aby dostalo základní vhled nutný pro chápání symbolů při slavení velikonoční liturgie. Bůh volá a sjednocuje Duchem Svatým, abychom tvořili Boží království už na zemi a nakonec do něj společně vešli. Dítě se má seznámit i s dalšími „pomocníky“, které Bůh posílá lidem (Maria, společenství církve), a vřadit je do svého života.

2. třída na téma „Poznáváme Boží lásku“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě poznává, jak Bůh působí v dějinách spásy, uvědomuje si potřebu světa být zachráněn a vnímá Ježíše Krista jako toho, který tak jedná. Na antropologické rovině získává zkušenost v setkávání s lidmi, se stvořením, ve svátcích, slavnostech, náboženských znameních a symbolech a v biblických vyprávěních s tím, jak lidé žijí ve vztahu s Bohem. Učí se vnímat svět jako Boží dar plný nádhery a tajuplnosti. Ježíš je představen jako dar Boha člověku – dar starostlivého a milujícího Otce. Dítě má zakusit atmosféru slavení, kdy se klade důraz na rodinu, oslavu, radost a vděčnost z daru. Dále se seznámí se základními biblickými událostmi – zvěstováním a narozením Ježíše, pozná hodnotu Božího daru i přes jeho chudobu a jednoduchost. Dítě prožívá radost z obdarování a poznává, že Bůh je Otcem Ježíše a zároveň i naším Otcem. Tematický celek věnovaný stvoření a počátkům dějin spásy má zásadní význam, protože se dotýká samých základů lidského i křesťanského života. Ve druhé třídě děti do tohoto tajemství teprve uvádíme a připravujeme je na další rozvíjení náboženských znalostí a zkušeností ve vyšších třídách. Neklademe důraz na vyčerpávající výklad, ale plynule je vedeme cestou růstu ve víře. Advent a Vánoce slavíme jako čas očekávání Božího světla, které

---

⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 17–93.

přichází do světa toužícího po záchraně. Přípravná doba adventu vrcholí Ježíšovým narozením. Světlo zahání tmu také v srdci člověka. Dítě se učí vnímat křesťanské poselství Vánoc. Další témata jsou zaměřena na Ježíšovo veřejné působení a končí velikonočními událostmi. Příběhy jsou voleny tak, aby ukázaly Ježíšovu moc nad přírodou, nemocí a smrtí. Uskutečňujeme první kroky v následování Ježíše svým životem. Příkladem na cestě ke svatosti je Panna Maria, která plnila Boží vůli, a poselství vyplývající z Ježíšových podobenství. Dítě se učí vnímat Ducha Svatého jako zdroj síly a odvahy k vytváření společenství lásky a vzájemného pochopení. Rozvíjíme předpoklady vzájemného soužití dětí ve skupině.

3. *třída* na téma „Bůh k nám přichází“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě je doprovázeno na cestě víry a poznává základní pravidla pro komunikaci s Bohem a pro vzájemné soužití mezi lidmi. Na antropologické rovině se připraví ve spolupráci s místním farářem na důležitý mezník ve svém životě – první přijetí svátosti smíření a setkání s Kristem v eucharistii. Poznává svátost smíření a svátost eucharistie jako dar a přijímá pozvání ke společnému životu ve společenství věřících. Dítě poznává, co je hřích, jaké jsou jeho důsledky a jak Bůh jedná. Seznámí se s Desaterem jako s pravidly, která pomáhají. Má pochopit, že Bůh dává tato pravidla pro naše štěstí. Jsou to životní pravidla, která neomezují, ale osvobozují. Dítě se také seznámí s průběhem a významem biblické události poslední večeře. Dalšími tématy ročníku jsou části mše svaté – bohoslužba slova, bohoslužba oběti, proměňování, velké dny v životě Ježíše Krista a Panna Maria – matka a sestra lidí.

4. *třída* na téma „S tebou na cestě“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě prohloubí prožívání přijatých svátostí a poznává své místo ve farnosti a v konkrétní práci pro druhé. Má si uvědomit, že je na cestě v konkrétních situacích svého života, v souvislostech dějin spásy, směřující k cíli, po které jej Bůh vede a neopouští, když zklame – ve společenství církve, odkud může čerpat a do kterého může samo přispívat. Na antropologické rovině dítě rozvíjí svou schopnost žít ve společenství a poznává, že Bůh si přeje společenství s lidmi a je mu v Ježíši Kristu zcela zvláštním způsobem nablízku. Má uslyšet pozvání k navázání vztahu s Bohem a k životu ve společenství církve. Při výuce si upevní znalosti o Bibli, což je důležité pro pochopení dalšího učiva, a seznámí se s dalším příběhem Starého zákona. Cílem není vyprávět Mojžíšův příběh doslova se všemi detaily, ale přiblížit příběh cesty, která vede z otroctví ke svobodě. Dále jsou z Ježíšovy veřejné činnosti vybrány ty události, které přibližují téma Božího království.

5. *třída* na téma „Společně vytváříme Boží království“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě poznává víru jako schopnost odpovídat na životní výzvy následováním příkladu Ježíše Krista, životem ve společenství církve a spoluvytvářením světa. Má si uvědomit, že je součástí místa, kde se cítí v bezpečí, odkud vychází poznávat svět vypovídající o svém Tvůrci a kam se vrací. V souvislosti s dějinami spásy si uvědomí nutnost ptát se, nalézat řešení a odpovídat. Dále si bude vědomo, že je součástí církve, za kterou nese svou část zodpovědnosti. Na antropologické rovině je vychováváno k víře jako ke schopnosti vnímat výzvy, se kterými se člověk v životě setkává, má se tázat a hledat řešení a odpověď v následování Ježíše Krista. Dítě dále poznává, jak vznikalo písmo v dějinách lidstva, naučí se vyjmenovat biblické jazyky, hledá v evangeliích a vnímá jednoduché biblické obrazy, je mu představen příběh o Abrahamovi. V adventní době tohoto ročníku se seznámí s narozením a působením Jana Křtitele. Novozákonní ročníkové texty jsou zaměřeny ke slovům: „Já jsem vzkříšení a život“, to zprostředkuje zkušenost, že utrpení a bolest jsou součástí lidského života a Ježíš tím, jak sám prochází utrpením a smrtí, nám dává naději, že Bůh nás

doprovází i v temných chvílích. Ježíš ve smrti nezůstává a dává základ křesťanské naději přesahující smrt. Dále se dítě seznamuje s dějinami prvotní církve a s životem a učením apoštola Pavla. V souvislosti s Pavlovými misijními cestami a šířením Božího království je dovedeno k vědomé zodpovědnosti za církve, které jsme součástí a která zpřítomňuje Boží království v současném světě.

U dětí můžeme při výuce dále vycházet např. z Katechismu České biskupské konference pro děti od šesti do osmi let „Já jsem s vámi.“⁴⁶ První díl uvádí děti do života s Bohem a seznamuje je s nezákladnějšími pravdami víry. Velká pozornost je věnována eucharistii a slavení liturgie, proto katechismus výborně slouží při přípravě na první svatou zpověď a první svaté přijímání. Základní cíle této knihy jsou, aby děti objevily, že Bůh je Stvořitel a Otec, aby se k němu obrátily s modlitbou, aby si uvědomily, že nikdo není sám, Bůh Otec je blízko všem, aby objevily, že Ježíš je Syn Boží, který byl poslán od Otce, aby zachránil svět od zla a hříchu, aby poznaly hlavní události Vánoc a Velikonoc, aby objevily Ducha svatého jako dar zmrtvýchvstalého Ježíše a poznaly církve jako rodinu učedníků, aby poznáváním liturgických znamení získávaly představu o významu křtu a svatého přijímání, aby objevily křesťanský význam neděle, aby se naučily modlit v rodině i ve společenství a také aby objevily, že Ježíš dal církvi moc odpouštět hříchy.

„Pojďte za mnou“⁴⁷ je druhý díl katechismu určený pro děti od osmi do deseti let, prohlubuje a rozšiřuje poznatky z prvního dílu. Základní cíle této knihy jsou, aby děti poznaly z evangelia, jak je Ježíš volá k následování, aby se seznámily s historickými událostmi v souvislosti s Kristovým narozením, aby objevily křesťanské hodnoty Vánoc a Velikonoc a překonaly konzumní pohled, aby se učily slova i úkony modlitby, aby objevily Boží přikázání a jejich význam pro křesťanský život, aby přijaly a vírou poznaly Krista při eucharistii, aby objevily, že církve je přítomná tam, kde žijí křesťané, v rodině, ve farnosti, na celém světě, aby ve křtu objevily dar, který dostaly, aby prohloubily smysl pro rozpoznání hříchu, aby poznaly cesty, které pro odpuštění nabízí církve, aby získaly postoj důvěry k tajemství smrti a budoucího života v nebi.

4.1.2 PRVNÍ PŘEDSTAVA O BOHU

Důležité je interpretovat dítěti skutečnost víry, že „Bůh jej má moc rád.“ Boží láska je zcela osobní, proto nelze mluvit o Boží lásce abstraktně. Lze vycházet ze zkušenosti např. s tím, jak jej mají rádi rodiče. Také je třeba v dítěti podporovat představivost a použít co nejvíce konkrétních příkladů. Proto má pro něj barvitě vypravování biblických událostí velký význam. Důležité jsou i příběhy ze života, na které aplikujeme postoj víry. Proto tvoří nejdůležitější metodické prvky u dětí. Patří sem také vypravování, kreslení, malování, modelování, zpěv či biblické scénky.

Dále nemůžeme u dítěte předpokládat smysl pro sled dějin. I když jej seznámíme s velkými postavami Bible, má jejich časové zařazení okrajový problém.

Dítě přijímá předložené pravdy většinou bez kritiky, důvěřivě a s celým přesvědčením. Má-li dobré vedení, je již v tomto věku schopno vytvářet si živý vztah k Ježíši. Bude se proto snažit o pravidelnou modlitbu ráno a večer a rádo se také zúčastní eucharistie v neděli.

---

⁴⁶ Já jsem s vámi – Katechismus České biskupské konference pro děti od šesti do osmi let, Praha: nakladatelství Paulínky, 1998.

⁴⁷ Pojďte za mnou – Katechismus České biskupské konference pro děti od osmi do deseti let, Praha: nakladatelství Paulínky, 1998.

Dítě také ještě nerozumí alegoriím a symbolickému vyjádření skutečnosti a ulpívá na významu jednotlivých slov. Proto je mu třeba např. podobenství důkladně vysvětlovat, aby postupně získávalo větší obzor, a tak rostla jeho gramotnost.⁴⁸

Podle Karla Frielingsdorfa jsou v křesťanské výchově pro zprostředkování prvního obrazu Boha důležitá tato hlediska:⁴⁹ Bůh je *osobní* Bůh, který je důležitý pro dítě a pro jeho osobní život, který ho osobně miluje a věrně doprovází v životě i ve smrti až do věčného domova ve společenství s ním. Bůh je zároveň *univerzální*, svět převyšující a na světě nezávislý Bůh, který není vázán na přírodní zákony a na přirozený běh věcí, který je tu pro všechny lidi stejnou měrou. Bůh je někdo úplně jiný, je *tajemstvím*, kterým člověk nemůže podle své vůle manipulovat, které člověk nikdy nedokáže změřit a vystihnout. Všechny jmenované složky musí být ve vyváženém poměru. Úkolem náboženské výchovy je vytvořit takové podmínky, aby se zabránilo fixacím, podněcovat v otázkách po Bohu, nechávat je otevřené a dítě v jeho rozvíjení obrazu Boha doprovázet.

4.2 GRAMOTNOST MLÁDEŽE

Náboženskou gramotnost jako schopnost náboženské víry získáváme v počátcích života. Mladým byla ve věřících rodinách většinou zprostředkována základní znalost v dětství. V tomto věku ale již není dostačující, přichází období získávání nových znalostí a toho, aby naučená látka vešla do života.

Při rozvoji gramotnosti existují otázky či problémy, které člověk postřehne teprve na určitém stupni vývoje. Také některé názory člověk získává teprve na základě určitých zkušeností. Souhrnně se mládím rozumí to období života, které předchází přijetí odpovědnosti, která je vlastní světu dospělých. Na základě možného zájmu o náboženství přináší Hans-Jürgen Fraas následující typy mládeže:⁵⁰

- nábožensky motivovaní (obvykle z věřících rodin)
- hledající (zajímají se o náboženství, ale nejsou vyhranění křesťané)
- přizpůsobiví (přizpůsobují se okolí, ve kterém žijí)
- pro náboženství a církve nedosažitelní (mladí zapojení do tradičně sekulárních společenských struktur, do módních proudů apod.)

Na mladé v dnešní době působí mnoho faktorů. Jsou to rychlé kulturní a společenské změny, sebeprosazování soudržného období mládí dříve než účast na odpovědnosti, kterou mají dospělí, či tlaky konzumní společnosti. To vše přispívá k tomu, že svět mládeže se jeví jako svět očekávání, někdy zklamání nebo dokonce úzkosti. Vzdalování se církvi nebo nedůvěra k ní je v mnohých jako základní postoj. Odráží se tam často nedostatek duchovní a mravní opory v rodinách a nedostatečnost katecheze, kterou mladí přijali. Z druhé strany je u mnohých z nich silná a dychtivá touha po hledání smyslu, po solidaritě, po společenské angažovanosti a samotné náboženské zkušenosti. To vše má vliv na utváření náboženské gramotnosti mladých, důležitá je Kristova výslovná nabídka mladíkovi z evangelia jako přímá nabídka všem mladým k následování, která je přiměřená mladému člověku s citlivým pochopením pro jeho problémy.⁵¹ V evangeliu jsou totiž i mladí přímými partnery dialogu, Kristem

⁴⁸ Srov. NOVÁKOVÁ Consilie, *Katechetika*, Praha: Katechetické středisko pražského arcibiskupství, 1991, s. 45-48.

⁴⁹ Srov. FRIELINGSDORF Karl: *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 32.

⁵⁰ Srov. KAPLÁNEK Michal. *Pastorace mládeže*, Praha: Salesiánská provincie, 1999. s. 32.

⁵¹ Srov. VDK 182 - 183.

započatého, který jim zjevuje jejich jedinečné bohatství a zároveň je zapojuje do plánu osobního růstu i ve společenství, což má rozhodující význam pro společnost a církve.

4.2.1 ŽÁDOUCÍ ZNALOSTI

U mládeže můžeme hovořit o náboženských znalostech na vyšším stupni než u dětí, nejde již jen o jejich pouhé opakování a memorování jako u dětí, ale o to, že znalosti umí vysvětlit. Hledá již smysl a důvody naučeného. Žádoucí znalostí, které mládež na konci tohoto období, tj. v 18 letech, má zvládat, navazují na znalosti dětí a dále je rozšiřují:

- Mládež se již orientuje hlouběji v obsahu křesťanské víry.
- Disponuje základními vědomostmi o biblické zvěsti a o křesťanském učení.
- Rozumí základním symbolům víry.
- Na základě Kristova života je schopna vysvětlit základy křesťanského poselství.
- Zná modlitby církve.
- Orientuje se v hlavních křesťanských slavnostech a svátcích, rozlišuje jejich rozdílnou funkci a umí popsat základní historické souvislosti jejich vzniku.
- Orientuje se v slavení eucharistie.
- Zná Boží přikázání a jejich význam pro křesťanský život.
- Rozumí základním křesťanským etickým principům.
- Vnímá skutečnost vlastního svědomí.
- Má vědomosti o všech svátostech církve.
- Umí chápat křesťanství jako skutečnost prožívanou v církvi.
- Rozumí základnímu křesťanskému životnímu postoji Božských ctností.
- Umí vysvětlit přínos křesťanství na příkladu života některých svatých.
- Zná další církve a náboženské společnosti.
- Chová se ohleduplně a tolerantně vůči lidem jinak nábožensky smýšlejícím.

Učivo se týká těchto témat:⁵²

- Porozumění náboženské formě řeči Bible – podstata symbolického a metaforického vyjádření, literární druhy biblického textu, příběh stvoření světa jako obraz a jako výzva člověku k úctě ke světu a k spoluzodpovědnosti za svět, příběhy zdůrazňující podstatné prvky identity věřícího člověka ve SZ a v NZ, biblické pojetí člověka a jeho života.
- Znalost základních tezí křesťanského učení – Boží trojjedinost jako projev Božího života, Vtělení: křesťanská víra v Ježíšovo lidství a božství, Boží království jako realita a jako vize, Kristovo vzkříšení jako vítězství nad mocí viny a smrti, příběh Letnic jako impuls k misionářskému poslání křesťanů, církve – jedna, svatá, apoštolská, katolická, život a organizace církve, svátosti církve, základní formy modlitby v tradici církve.
- Porozumění principům křesťanské mravnosti – Zlaté pravidlo jako orientace na správné jednání, přikázání lásky k Bohu a k bližnímu jako ideál křesťanské mravnosti, vnitřní svoboda jako základ křesťanské morálky, evangelní výzvy k čestnosti a pravdivosti, k nenásilí, k lásce k nepřátelům, ke svobodnému postoji k vlastnictví a majetku, sociální rozměr viny a hříchu, etika životního prostředí z křesťanského hlediska, práce a povolání ve službě

⁵² Srov. <http://katechet.cirkev.cz/vyuka-nabozenstvi/skolni-vzdelavaci-program/adks-praha/2-stupen/> (5. 10. 2013).

lidem, etika trávení volného času, křesťanský pohled na hodnotu individuálního lidského života (mravní aspekt eutanazie, interrupce), bezpodmínečná láska v mezilidských vztazích a ve vztahu Boha k člověku: odpuštění a smíření, tvořivost v budování pozitivních mezilidských vztahů jako cesta k naplnění života smyslem.

- Křesťanské slavnosti a svátky – společné slavení jako vyjádření pozitivního postoje ke světu, křesťanské slavení neděle a dalších významných svátků, liturgie svátostí.
- Historické souvislosti rozvoje křesťanství v naší zemi – klíčové historické události, současný vztah církvi a státu, změny obrazu církve v průběhu dějin, 2. vatikánský koncil, křesťanské umění románské, gotické, renesanční, barokní, moderní, historie vývoje hlavních proudů křesťanství: katolického, pravoslavného, poreformačního, sekty, jejich původ a techniky manipulace.
- Ekumenismus a mezináboženský dialog – základní společné prvky a rozdíly v učení křesťanských církví, ekumenický dialog a spolupráce, poznávání a oceňování životních forem jiných náboženství, klíčové historické události související s dějinami židovství a islámu, víra a interpretace životních zkušeností v ostatních nekřesťanských náboženstvích: židovství, islám, hinduismus, buddhismus, jiná náboženství.
- Otevřenost pro základní životní zkušenosti – zkušenost vlastní identity, důstojnost muže a ženy, lidská sexualita: vzájemné ocenění a přijetí, zkušenost životních změn jako projevu životní síly, životní vzory a ideály, hodnota lidského života, lidská osobnost jako celistvost: harmonie těla, duše a ducha, pozitivní a negativní zkušenosti v životě ve společenství, zkušenost zodpovědnosti, zkušenost omezení existencí pravidel, problémy s uznáváním autorit a institucí, konstruktivní a destruktivní kritika, zkušenost s násilím a zneužíváním moci, z toho plynoucím strachem, zkušenost viny, odporu a utrpení.

Základním materiálem pro nepovinný předmět náboženství v základních školách jsou Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy. Zde budou představeny jednotlivé ročníkové cíle 6. – 9. třídy⁵³, příloha dále obsahuje témata, cíle a obsahy ročníků.

6. *třída* na téma „Společně objevujeme víru“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě má získat přehled o základních oblastech křesťanské víry, se kterými se setkalo na prvním stupni, aby bylo schopno je dále prohlubovat. Základní linii pro jednotlivé oblasti víry tvoří modlitba „Věřím“. Na antropologické rovině dítě rozvíjí vztah k sobě, ke druhým lidem a na základě této zkušenosti objevuje vztah k Bohu jako vztah důvěry a přátelství. Toto prohloubení a rozšíření osobnosti dítěte připravuje půdu pro další cestu víry. Obsah ročníku tvoří: vyznání víry, liturgický rok, základní modlitby, morálka – Desatero, Ježíšovy příkazy k životu podle evangelia, zlaté pravidlo a první přikázání lásky, blahoslavenství, svátost křtu, vznik tradice, evangelisté, knihy Bible a práce s biblickým textem, podstata novozákonní zvěsti.

7. *třída* na téma „Rosteme ve víře“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě prohloubí svůj pohled na poslání křesťana v tomto světě a rozvíjí jej ve třech základních duchovních postojích křesťana: ve víře, naději a lásce. Dítě pochopí a nově prožívá svátosti a Boží slovo ve společenství církve. Na antropologické rovině se učí základním

---

⁵³ Srov. MURŇOVÁ Eva, MUCHOVÁ Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy*, s. 94 a 148.

prvkům komunikace, získá schopnost uvidět ve viditelném světě přítomnost Boha a rozvíjet s ním vztah skrze svátosti jako symbolické jednání. Obsah ročníku tvoří: zpráva o stvoření, spoluzodpovědnost za stvoření a za lidi, Advent a Vánoce jako projev Ježíšova přijetí chudoby a bolesti, svátosti jako gesto, slovo a materie, práce s Biblií – dělení knih, proroci, liturgie mše svaté z pohledu svátostné komunikace, postavy víry – Maria, Marie Magdaléna, apoštolové Pavel a Tomáš.

8. *třída* na téma „Utvářet život“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Dítě se učí vidět nejen Desatero, ale také jeho křesťanské naplnění – Boží království jako to, co dává smysl křesťanskému úsilí o mravnost. Učí se prožívat hodnotu Božího odpuštění a smíření. Na antropologické rovině se učí stát před Bohem s pozitivními i negativními stránkami vlastní osobnosti, aby ve svém středu objevily Boha, který uzdravuje. Dítě prohloubí citlivost vlastního svědomí, pozná principy křesťanské mravnosti a má být připraveno k jejich uskutečňování. Obsah ročníku tvoří: výchova svědomí, desatero z pohledu lidské svobody a zodpovědnosti, naplnění Desatera v ideálu křesťanské lásky, svátost smíření – Ježíšovy uzdravující a spásné skutky, Boží království v Ježíšových podobenstvích.

9. *třída* na téma „Věřit a žít“ má ročníkové cíle na teologické rovině: Mladý člověk se seznámí s obraznou biblickou odpovědí na existenciální otázky člověka. Má být uveden do jiných světových náboženství a veden k toleranci vůči jinému náboženství i jinému pojetí víry. Na antropologické rovině se učí klást si existenciální otázky a neztrácet chuť hledat náboženskou odpověď. Mladý člověk se má disponovat k udržení si a obhájení důvodů křesťanské naděje tváří v tvář náboženské pluralitě současného světa. Obsah ročníku tvoří: křesťanský smysl utrpení, kniha Genesis jako obraz smyslu lidské existence v Bohu (stvoření světa a člověka, první hřích a dědičná vina, odklon člověka od Boha), různá světová náboženství (hinduismus, buddhismus, čínský konfucianismus a taoismus, židovství, islám), křesťanství v ekumenickém pojetí, různé formy křesťanské spirituality.

U mládeže můžeme při výuce vycházet z Katechismu pro mladé,⁵⁴ který zprostředkovává úhrn katolické víry tak, jak byla předložena Katechismem katolické církve, jazykem přiměřeným mladému člověku. Je psán formou otázek a odpovědí s následným komentářem, který má poskytnout dodatečnou pomoc, aby mladí dokázali lépe pochopit otázky a jejich význam pro vlastní život. Katechismus pro mladé obsahuje čtyři oddíly: čemu věříme (proč můžeme věřit, my lidé jsme otevřeni Bohu, Bůh vychází lidem vstříc, lidé odpovídají Bohu, křesťanské vyznání víry – věřím v Boha Otce, Syna i Ducha svatého, věřím v církev), jak slavíme křesťanská tajemství (Bůh s námi jedná prostřednictvím posvátných znamení, Bůh a posvátná liturgie, jak slavíme svátosti, iniciační svátosti, uzdravující svátosti, svátosti společenství a poslání, další liturgické obřady), život v Kristu (proč jsme na zemi, co bychom měli dělat a jak nám při tom pomáhá Duch svatý, důstojnost člověka, lidské společenství, desatero, miluj Boha a bližního) a jak se máme modlit (modlitba v životě křesťana, modlitba: Bůh nám chce být nablízku, zdroje modlitby, cesta modlitby, modlitba Páně).

---

⁵⁴ Katechismus katolické církve pro mladé YOUCAT, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 4.

4.2.2 UTVÁŘENÍ GRAMOTNOSTI MLÁDEŽE

Dříve utvářená gramotnost by měla přerůst specificky dětský charakter a měla by být rozvíjena k hodnotové a smyslové orientaci odpovídající mládí. Doc. Smahel uvádí základní body, jak má mládež prohlubovat svůj duchovní život:⁵⁵

- Přijmout sebe a být přijat Bohem
- Objevit Boží slovo
- Duchovní vzestup
- Spojit náročnosti s trpělivostí
- Vychovávat k modlitbě
- Vypořádat se s nevěrou svého okolí
- Porozumět lépe sám sobě
- Formovat svědomí
- Porozumět druhým, respektovat je a vycházet s nimi lidsky
- Objevit Písmo svaté jako zdroj výpovědi o Bohu
- Umět hovořit s druhými a vysvětlovat vlastní náboženské zkušenosti – svědectví o naději spočívající v Ježíši Kristu
- Angažovat se pro důstojnost člověka, pro mír a sociální spravedlnost na základě poselství o stvoření a spáse, podle něhož jsme milováni Bohem.

Z výše naznačených stádií duchovního vedení vyplývá, že si mladý člověk v pokoře a v pravdivosti uvědomuje stále více svou důstojnost i vznešenost. Dále si uvědomuje, že mládí je čas přípravy na život, a tedy postupně přebírá odpovědnost za sebe i za ty, které k sobě připoutal. Také se tímto dále formuje gramotnost mladého člověka v oblasti znalostí víry.

Mládí může být chápáno jako pohled zpět na dobu dětství. Zde by bylo potřeba, aby se mladý člověk rozešel s dřívějšími náboženskými představami, které získal jako dítě v rodině nebo v církevním společenství. Dětská víra je totiž vystavena novému pohledu. Co se naučil člověk dříve, není špatné, ale musí se přizpůsobit novému. Musí odpovídat zralějšímu rozumu. Mladý člověk by mohl sám přijít na to, že mnohé názory už neodpovídají momentálnímu stupni jeho zralosti a mohl by sám hledat a zdůvodňovat nová řešení a rozvíjet svou gramotnost. Mladý člověk se má učit, že i v náboženské oblasti má být samostatný.

Mládí představuje také pohled kolem sebe. Mladý člověk, který jako dítě znal jen víru svých rodičů, nyní poznává, že jiní lidé i jeho přátelé žijí v různých světonázorových poměrech. A mezi těmito jinými pohledy na svět a jinými pojetími života musí vlastní přesvědčení mít své opodstatnění. V naší společnosti je to především ateismus, praktický a teoretický materialismus. Mladý člověk musí poznávat argumenty pro a proti, učit se hodnotit a zvažovat. Má být také schopen vidět to, co spojuje, i to, co dělí. Bylo by dobré, kdyby uměl také jiná přesvědčení vyjádřit vlastními slovy.⁵⁶

Mladý člověk si musí prohodit otázky, které souvisejí s dalším utvářením způsobu života jednotlivce. Jde o témata, jako je láska, povolání, práce, volný čas, vztahy k rodině i mimo rodinu. Bylo by dobré nepromýšlet jen osobní věci, štěstí a osobní utváření života, ale také život ve společenství. Mladý člověk má pochopit, že v Písmu je zakotvena základní orientace a motivace pro utváření života jednotlivce i společnosti.

⁵⁵ Srov. OPATRŇY Aleš. *Příprava na biřmování*, s. 5-7.

⁵⁶ Srov. NOVÁKOVÁ Consilie, *Katechetika*, s. 46-48.

Mnohé z těchto problémů a možnosti jejich řešení mohou být vedeny na příkladu lidí. Důležité je pro mladé lidi setkání s přesvědčenými křesťany v blízkém okolí, ve světě či v dějinách.⁵⁷

4.2.3 NÁBOŽENSKÁ SITUACE MLADÝCH

Mladý člověk si vytváří svůj názor na křesťanství na základě několika zkušeností:⁵⁸ zkušenosti s biblickým Ježíšem, s jednotlivými věřícími křesťany, s náboženskými projevy (bohoslužba, modlitby), s křesťanským uměním, s naukou církve (články víry a morální zásady), s církví jako institucí i s církví prostřednictvím konkrétního společenství věřících. Pro orientaci ve vztahu ke křesťanství má rozhodující vliv setkání s jednotlivými lidmi, kteří se hlásí ke křesťanství. Kdo poznal přátelské křesťany, pro toho je to normální, popřípadě zajímavý alternativní životní postoj, kterého si váží. Většina lidí se dostává k víře přes konkrétní osoby – členy rodiny, známé či přátele. Představa o křesťanství je také ovlivněna konkrétním společenstvím křesťanů, rozhodujícím způsobem ovlivňuje úsudek nově příchozích způsob přijetí obcí věřících, vztahy, které mají mezi sebou, a atmosféra, která tam vládne. Pro mladé je důležité cítit, že je společenství vůči nim otevřené a vstřícné.

Nelze zevšeobecnit, jak působí na nově příchozího zkušenost s křesťany, kteří se společně modlí, slaví liturgii, zpívají a schází se v kostelích. Přes individuální různost vnímání se dá předpokládat, že nového příchozího neodradí v kostele liturgie vnitřně pravdivá. Jde o soulad vnějšího sakrálního konání s postojem věřících, který se odráží v jejich chování při bohoslužbě a modlitbě. Tato vnitřní pravdivost předpokládá takovou formu liturgie, která je blízká životu dnešního člověka, ať už se jedná o hudbu, o obsah kázání, o tón, jakým se pronáší modlitby, o aktivní účast věřících.

Rovněž první setkání s křesťanskou naukou může působit na mladého člověka různě. Záleží na tom, co se o obsahu víry, případně o morálních požadavcích vycházejících z víry, dovídá, jakou formou a v jakém kontextu. Kromě informativního setkání s křesťanskou naukou se snaží církve uvádět systematicky do křesťanského stylu života katechezi. Poznání křesťanské nauky v rámci katecheze předpokládá setkání s křesťanským společenstvím a ochotu adresátů poučování přijmout jim předávané zásady. Katecheze je vhodná v období, v němž obrácení člověka k Bohu nalézá svoji formu, přičemž právě katecheze nabízí podklady pro prvotní ano obráceného člověka vůči nabídce víry. Katecheze neobsahuje pouze předání a vysvětlení nauky, ale také uvedení a dostatečně dlouhodobé učení celého křesťanského života.

Církev slouží mladým lidem tím, že jim pomáhá realizovat se takovým způsobem, jehož měřítkem je Ježíš Kristus. Nechce mladé lidi ovládnout, ale pomáhá jim v seberealizaci a v nalezení sebe sama a v naplnění vlastního poslání, v zužitkování darů a schopností.⁵⁹ Církev pomáhá mladým realizovat se podle vzoru Ježíše Krista a je přesvědčena, že právě v něm je plnost lidství. Křesťanská víra otevírá cestu k seberealizaci a odpovídá na otázku po smyslu života, po štěstí a identitě. V rámci toho je důležité přivádět mladého člověka k přezkoumání vlastního života, nepřehlížet jeho problémy, snahu o darování sebe sama, důvěru, lásku a sdílení. Jako základ pro skutečnou výchovu ve víře poslouží seznámení s Ježíšem Kristem jako přítelem, vůdcem a vzorem, poznání jeho poselství, které umí odpovědět na zásadní otázky, poznání lásky Krista Spasitele jako jediné opravdové lásky a možnosti sjednotit všechny

⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 48.

⁵⁸ Srov. KAPLÁNEK Michal: *Pastorace mládeže*, s. 78-80.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 37-39.

lidi. Především jsou to tajemství Kristova utrpení, smrti a zmrtvýchvstání, které mohou mnoho říci svědomí mladého člověka a vrhnout světlo na jeho vlastní utrpení i na bolesti světa, který nyní objevuje.

S mládím přichází i první velká rozhodnutí. Mladý člověk musí na sebe vzít odpovědnost za vlastní osud. I když nachází oporu u členů své rodiny a přátel, zůstává také již odkázán sám na sebe a na své mravní svědomí. V jeho nitru se střetávají dobro a zlo, milost a hřích, život a smrt, jednak jako mravní kategorie, jednak i jako zásadní životní rozhodnutí. Katecheze se zaměřuje na křesťanský smysl práce a obecného dobra, spravedlnosti a lásky, na mír mezi národy a rozvíjení důstojnosti. Mládí je věk, kdy evangelium může být předkládáno, chápáno a přijímáno jako něco, co je schopné dát smysl životu a podnítit jinak nepochopitelná stanoviska jako odříkání, odstup, usmíření, smysl pro absolutno a pro neviditelné. Katecheze tak připravuje na velké křesťanské úkoly dospělého věku. Pokud jde např. o kněžská a řeholní povolání, je jisté, že mnohá z nich vznikají právě při dobré katechezi v dětském a dospívajícím věku. Tím se dále formuje i náboženská gramotnost mladého člověka, katecheze se stává od dětství trvalou školou víry.⁶⁰

4.3 GRAMOTNOST DOSPĚLÝCH

O náboženské gramotnosti chápané jako schopnosti náboženské víry budeme poté, co jsme se zabývali gramotností dětí a mládeže, uvažovat v dospělém věku, tj. u osob nad 18 let. Jejich duchovní život se dále postupně rozvíjí a zraje, dospělí potřebují a mají právo na přiměřenou katechezi, která rozvíjí náboženskou gramotnost. Je úkolem církve na to přiměřeným a dostačujícím způsobem odpovídat. Proto existují katecheze rozlišené vzhledem k věku, jak je vyžadují potřeby a schopnosti lidí. Význam práce s dospělými je sice dokumenty magisteria zdůrazněn, nicméně v naplňování této teoreticky uznávané priority jsou zatím rezervy. Zatímco velké úsilí i množství finančních prostředků je vkládáno do katecheze dětí a mládeže, katecheze s dospělými postrádá pro svou systematickou realizaci účinnější podporu. Odhlížíme-li od katecheze v rámci příprav na svátosti, zejména v katechumenátu, můžeme konstatovat, že katechetická práce s dospělými se vyskytuje jen jako součást jiných aktivit v rámci působení jiných středisek než katechetických.⁶¹

Jeden z důvodů menšího zájmu o katechezi dospělých může být v tom, že dětem lze předávat poznatky a vést je k postojům, které dospělí považují za ideální, například proto, že tvoří poklad našeho dětství a mládí, aniž se musí zabývat reflexí světa, ve kterém žijeme. Kdežto u dospělých nelze ignorovat současný svět a jeho vztah k náboženství, křesťanským hodnotám a pravdám víry. Svět je málo křesťanský a je méně nakloněn tomu, aby se nechal křesťanstvím vychovávat. Dospělí při katechezi kladou někdy obtížně zodpověditelné nebo nepříjemné otázky. Křesťanské pravdy a zásady života nepatří z velké části k tomu, co většina obyvatel myslí, preferuje a vyznává. Být věřícím křesťanem dnes není samozřejmé. Víra je kvalitou, kterou nelze automaticky předpokládat, spíše se získává, než dědí. Stojí mnohem více na osobní volbě a osobním přesvědčení než na přijetí autoritativního sdělení. S tím potom souvisí postoje dospělých. Stále více je u nich křesťanská víra záležitostí osobní volby.⁶²

Dospělí mají odpovědnost žít podle křesťanského poselství v jeho plně rozvinuté formě a pracovat tak na rozvoji své náboženské gramotnosti. Jejich víra by tedy měla

⁶⁰ Srov. JAN PAVEL II.: Apoštolská exhortace *CATECHESI TRADENDAE*, Řím: 1979, 38.

⁶¹ Srov. DŘÍMAL Ludvík, ALBERICH Emilio. *Katechetika*, Praha: Portál, 2008, s. 19.

⁶² Srov. <http://katechet.cirkev.cz/konference/i-vkk/program/ales-opatrnly-i-vkk/> (15. 7. 2013).

být stále osvěcována, podněcována, prohlubována a obnovována, aby pronikla i do světských záležitostí, za které jsou odpovědni.

4.3.1 ŽÁDOUCÍ ZNALOSTI

U dospělých již nejde pouze o memorování znalostí jako u dětí, dospělý již umí s informacemi operativně pracovat a analyzovat je, snaží se jim rozumět nebo hledá vysvětlení, cíl a jejich smysl. Pro účel zkoumání náboženské gramotnosti dospělých budeme čerpat z Katechismu katolické církve. Katechismus je rozvržen do čtyř oddílů:⁶³ Nejprve vykládá ve *vyznání víry*, v čem spočívá zjevení, jímž se Bůh obrací k člověku a daruje se mu, a v čem spočívá víra, kterou člověk Bohu odpovídá. Shrnuje dary, které Bůh jako původce dává člověku, a člení je do tří kapitol: víra v jediného Boha – Otce všemohoucího a Stvořitele, v Ježíše Krista, jeho Syna, našeho Pána a Spasitele a v Ducha svatého v církvi. Druhá část katechismu pojednává o *svátostech víry*, jak se Boží spása, uskutečněná jednou provždy Ježíšem Kristem a Duchem svatým, zpřítomňuje v posvátných úkonech liturgie, a to zejména v sedmi svátostech. Třetí část katechismu předkládá *život podle víry*, poslední cíl člověka a cesty k jejímu dosažení. Je to správné a svobodné jednání s pomocí Božího zákona a Boží milosti, jednání, kterým se naplňuje dvojitý přikázání lásky, rozvinuté v deseti Božích přikázáních. Poslední část katechismu pojednává o smyslu a důležitosti *modlitby* v životě člověka. Je uzavřena výkladem k sedmi prosbám modlitby Páně. Jsou zde souhrnně uvedena dobra, ve které máme doufat a která nám Pán chce sdělit. Tyto části jsou navzájem spojeny a tak při četbě Katechismu lze vnímat obdivuhodnou jednotu Božího tajemství. Cílem Katechismu je věroučný výklad, který napomůže prohlubování znalostí víry čtenáře. Katechismus je zaměřen na vyvrávání víry, její zakořeňování v životě a rovněž její vyzařování v živém svědectví věřícího člověka. Katechismus ukazuje, v co dnes katolická církev věří a jak se má člověk naučit rozumné víře. Poskytuje doktrinální oporu při výchově k základním úkolům katechizace. Předávání víry a prohlubování gramotnosti se uskutečňuje katechezí, která je označována jako „*výchova dětí, mládeže a dospělých ve víře, která v sobě zahrnuje obzvláště výuku křesťanského učení, podávanou zpravidla plynulým a soustavným způsobem, aby je tak uvedla do plnosti křesťanského života.*“⁶⁴

Znalostní hledisko náboženské gramotnosti obsahuje základy křesťanské víry, které by měl ovládat dospělý člověk, aby mohl být považován za nábožensky gramotného: Má znát apoštolské vyznání víry, protože shrnuje víru, kterou vyznávají křesťané. Vyznání víry zahrnuje sumu toho, v co má člověk věřit, aby se mohl považovat za katolického křesťana. V první řadě je to víra v samotnou Boží existenci, Bůh je počátek a konec všeho. V souladu s učením o Boží Trojici Kredo pokračuje charakteristikou Boha Otce, jenž je první božskou osobou, stvořitelem nebe a země, protože stvoření je počátkem a základem všech Božích děl. Tajemství Nejsvětější Trojice je ústřední tajemství víry a křesťanského života. Jen Bůh sám je může dát poznat tím, že se zjevuje jako Otec, Syn a Duch svatý. Vtělení Božího Syna zjevuje, že Bůh je věčný Otec a že Syn je soupodstatný s Otcem, že je v něm a s ním jediný Bůh. Ježíš Kristus je v jednotě své božské Osoby pravý Bůh a pravý člověk a je jediným prostředníkem mezi Bohem a lidmi. Křesťané vyznávají Ježíše Krista jako Spasitele a Božího syna a věří, že Ježíš zemřel na kříži, třetí den byl vzkříšen a po 40 dnech i se svým tělem vstoupil do nebe. Následně byl jeho učedníkům o letnicích seslán Duch svatý, který působí dále ve světě.

---

⁶³ Srov. KKC 13-24.

⁶⁴ KKC 5.

Křesťané očekávají druhý příchod Ježíše Krista jako soudce světa na konci dějin. Velikonoční tajemství kříže a zmrtvýchvstání Krista je středem Radostné zvěsti, kterou apoštolové a po nich Církev hlásá světu, Boží plán spásy byl splněn výkupnou smrtí Ježíše Krista. Duch svatý oživuje a posvěcuje Církev, která je svátostí společenství Nejsvětější Trojice a lidí. Je nezbytné věřit v Církev, která je označována jako svátost spásy, znamení a nástrojem společenství Boha a lidí, je jedna, svatá, všeobecná a apoštolská. Pro katolického křesťana je dále nezbytná víra v Bohorodičku Marii. Víra v Marii jako opravdovou Matku Boží, Matku vtěleného věčného Božího Syna, který je sám Bohem, a v to, že Matka Boží zůstala pannou. Křesťané dále věří ve společenství svatých, v možnost odpuštění hříchů a spásy, ve vzkříšení těla a v život budoucího věku.⁶⁵

Nábožensky gramotný člověk má mít dále znalosti o slavení křesťanského tajemství v rozsahu Katechismu katolické církve. Církev slaví v liturgii hlavně velikonoční tajemství, skrze které Kristus naplnil dílo naší spásy. Kristus působí prostřednictvím svátostí. Církev v liturgii chválí Boha Otce a klaní se mu jako zdroji všeho pozhnutí stvoření a spásy, kterým nás zahrnul ve svém Synu, aby nám dal Ducha synovství. Celý liturgický život se soustřeďuje okolo eucharistické oběti a svátostí. V Církvi je sedm svátostí, týkají se všech úseků a všech důležitých okamžiků života křesťana: díky nim se u křesťanů život z víry rodí a vzrůstá, dostává se mu uzdravení i daru poslání. Svátosti tvoří organismus, v němž každá z nich má svou životní roli. V tomto organismu zaujímá Eucharistie jedinečné postavení, protože ostatní jsou k ní zaměřené jako k cíli. Svátostmi uvedení do křesťanského života – křtem, biřmováním a Eucharistií – jsou položeny základy každého křesťanského života.⁶⁶

Nábožensky gramotný člověk má samozřejmě znát a umět vyložit Boží přikázání, která jsou součástí smlouvy, kterou Bůh uzavřel s vyvoleným národem. Kristus shrnul povinnosti člověka k Bohu přikázáním lásky. Desatero Božích přikázání vyjadřuje základní povinnosti člověka k Bohu a k bližnímu, které Bůh vryl do srdce člověka.

Pro nábožensky gramotného člověka má nadále zásadní důležitost křesťanská modlitba, o které má mít dostatečné vědomosti. „*Křesťanská modlitba je vztahem smlouvy mezi Bohem a člověkem v Kristu. Je to činnost Boha a člověka; vyvěrá z Ducha svatého a z nás, je zcela zaměřená k Otci ve spojení s lidskou vůlí Božího Syna, který se stal člověkem.*“⁶⁷ V křesťanské modlitbě jsme se stali účastnými stejného bytí s Kristem v Církvi, která je jeho Tělem. Druhy modlitby jsou velebení a klanění, modlitba prosebná, přímlovná, díkyvdání a chvály. Způsoby modlitby jsou ústní modlitba, rozjímání a vnitřní modlitba. Prameny modlitby jsou Boží slovo, liturgie církve, ctnosti víry, naděje a lásky. Každý se může modlit podle svých potřeb, základní modlitbou však zůstává modlitba Páně. Nábožensky gramotný člověk si uvědomuje, že modlitba je Boží dar, k němuž jsme všeobecně povoláni.

Žádoucí znalosti, jež charakterizují dospělého, kterého bychom mohli označit za nábožensky gramotného, vychází z výše uvedeného a můžeme je shrnout takto:

- Jedinec má základní znalosti obsažené ve vyznání víry v rozsahu údajů v KKC.
- Rozumí křesťanským symbolům, se kterými se setkává.
- Orientuje se ve svátostech církve v rozsahu KKC.
- Zná desatero přikázání Božích v rozsahu KKC.
- Zná základní modlitby církve v rozsahu KKC.

⁶⁵ Srov. KKC 119, 509, 571, 811.

⁶⁶ Srov. KKC 1110, 1113, 1211.

⁶⁷ KKC 2564.

- Orientuje se v biblických textech podle jejich literárních druhů.
- Má komplexnější pohled na úlohu křesťanství v historii národa.

4.3.2 NÁBOŽENSKÁ SITUACE DOSPĚLÝCH

U dospělých je třeba brát v úvahu náboženskou situaci, ve které se nacházejí, jejich prožívané zkušenosti a životní podmínky, se kterými se v životě setkávají. V této souvislosti můžeme rozlišovat následující skupiny dospělých:⁶⁸

- Dospělé věřící, kteří žijí podle svého rozhodnutí pro víru a upřímně touží po jejím prohloubení.
- Dospělé, sice pokřtěné, kteří však nebyli přiměřeně katechizováni a cestu křesťanské iniciace nedovedli k plnosti, nebo se vzdálili od víry, takže mohou být nazýváni „kvazi katechumeny“.
- Dospělé nepokřtěné, jimž je určen katechumenát ve vlastním slova smyslu.
- Dospělé, kteří patří ke křesťanským vyznáním, která nejsou v plném společenství s katolickou církví.
- Dospělé, kteří se narodili a byli vychováni v dosud nepokřesťanštěných oblastech, a neměli proto možnost prohlubovat křesťanské učení, s kterým se působením životních okolností jednoho dne setkali.
- Dospělé, kterým se sice v dětství dostalo katecheze přiměřené jejich tehdejšímu věku, ale pak se vzdálili ode všeho praktického vyznávání víry, a nyní ve zralém věku ustrnuli na dětských náboženských znalostech.
- Dospělé, kteří prodělali jen nejzákladnější katechezi, která byla buď špatně podaná, nebo špatně pochopená.

Tito dospělí se mohou dle potřeb a zájmu účastnit akcí zaměřených na jejich křesťanskou formaci pomocí vhodných nástrojů, jako jsou katecheze, společenství, přednášky apod. Tak bude dospělým umožněn stále větší rozvoj jejich náboženské gramotnosti. O konkrétních prostředcích a formách budeme hovořit nyní v 5. kapitole.

---

⁶⁸ Srov. VDK 172 a CT 43.

5 PRAKTICKÉ HLEDISKO NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI – PRAXE ŽIVOTA Z VÍRY

Od nábožensky gramotného jedince se očekává, kromě ovládnání náboženských znalostí a vnímání požadavků náboženského prostředí, že u něj bude docházet k průběžnému rozvíjení gramotnosti. Očekává se od něj, že bude schopen posuzovat vědomosti a vyhodnocovat je, že bude schopen náboženské víry a života z ní a že bude schopen jejího využívání v činnostech, v osobním životě a v komunitě k tomu, aby dosáhl svých cílů, rozvinul svoje náboženské znalosti a potenciál. Proto jsme zavedli analogicky k funkční obecné gramotnosti pojem funkční náboženská gramotnost.

Člověk funkčně nábožensky gramotný:

- Je schopen využívat své znalosti, vědomosti a schopnosti k zapojení pro dobro společnosti.
- Má vědomosti z oblasti křesťanství a je schopen své znalosti s relevantními argumenty obhájit.
- Je schopen argumentace v diskusi na náboženská témata.
- Je schopen vnímat svou sounáležitost s druhými na základě náboženských vazeb.
- Respektuje náboženské odlišnosti věřících jiných křesťanských denominací a náboženství.
- Aktivně se podílí na vytváření pozitivních vztahů v rodině a ve společenstvích.
- Je si vědom, že důležitým předpokladem pro fungování společnosti je dodržování práva svobodně projevovat své náboženství.
- Snaží se v praxi dodržovat obecně mravní normy.
- Ve svých postojích směřuje k uplatňování ideálů solidarity, spravedlnosti a lásky, k postoji tolerance k druhým a zároveň k odpovědnosti za své jednání.
- Podporuje tradiční křesťanské a lidské hodnoty.
- Rozvíjí formální i obsahové komunikační schopnosti pro vedení svobodného dialogu ve společnosti o náboženské svobodě a tématech s náboženskou gramotností souvisejících.
- Pomáhá ostatním v duchu křesťanství utvářet osobní identitu, napomáhá jim v hledání smyslu života.

Pro účinné rozvinutí gramotnosti je zapotřebí přikládat prvořadou důležitost stále více katechizaci dospělých. Jedná se o podporování katecheze následující po křtu na způsob katechumenátu. Opakovaným výkladem některých podstatných částí z Obřadů uvedení do křesťanství pro dospělé se napomůže tomu, aby bylo pochopeno a v praxi prožíváno mimořádné bohatství křtu a rovněž závazky, které z něj vyplývají.

Při snaze o předání náboženské gramotnosti dospělým mohou mít dále základní důležitost setkání před svátostmi jako příprava těchto osob k manželství, ke křtu a k prvnímu svatému přijímání dětí. Jako pevný bod farní katechizace je důležitá přítomnost jádra společenství utvořeného z duchovně zralých křesťanů, již uvedených do znalostí víry, kterým se svěří vhodná a rozčleněná pastorační péče. Tohoto cíle je možno dosáhnout tím snáze, jestliže se ve farnostech podporuje vytváření malých církevních společenství.⁶⁹ Proto se v této kapitole budeme zabývat možnostmi, které

---

⁶⁹ Srov. VDK 257-258.

poskytují pro každé věkové období katecheze, svátosti, společenství apod. a jaký vztah mají k dosahování a prožívání gramotnosti.

5.1 GRAMOTNOST DĚTÍ

Náboženská gramotnost dětí z praktického hlediska vyjadřuje jejich schopnost chápat naučené znalosti a schopnost tyto znalosti rozlišovat. Tuto gramotnost získávají ze zkušenosti pramenící z náboženské výchovy v prostředí rodiny, stejně jako z náboženské výchovy v prostředí farnosti a školy. Tato zkušenost samozřejmě vyvěrá též ze slavení křesťanského tajemství ve farnosti ve svátostech církve, z účasti na liturgickém životě církve a z účasti na bohoslužbě. Podle Všeobecného direktoria pro katechizaci⁷⁰ je katechizace malých dětí spojena s jejich situací a životními podmínkami a je dílem různých výchovných činitelů, které se navzájem doplňují. Dětský věk představuje dobu prvního zapojování do společnosti a do lidské i křesťanské výchovy v rodině, ve škole a v církvi a je chápán jako rozhodující pro budoucnost víry. V dětství je proto katechetický postup výrazně výchovný a je zvláště zaměřen na rozvoj těch lidských schopností, které jsou antropologickým základem života víry jako takového – schopnost důvěřovat, postoj vděčnosti, odevzdanosti apod. Ústřední prvky křesťanské formace jsou výchova k modlitbě a uvádění do Písma svatého.

Také je třeba mít na zřeteli důležitost dvou životních prostředí výchovy – rodiny a školy. Rodinná katecheze je v zásadě nenahraditelná. Je to jednak proto, že se děje v prostředí pozitivním, kde se dítě cítí přijímáno, ideálně též díky pozitivnímu příkladu dospělých členů rodiny a vzhledem k prvnímu probouzení smyslu pro praktický život z víry. Vstup do školy znamená pro dítě vstup do mnohem širší společnosti, než je rodina, do společnosti, kde má možnost mnohem více rozvíjet své intelektuální a citové schopnosti a chování. Ve škole často dostává zvláštní náboženskou výuku.

Při výchově k náboženské gramotnosti je ovšem třeba vycházet z toho, že existuje nemalý počet dětí, kterým chybí přiměřená náboženská podpora rodinného charakteru. V našem prostředí je takových dětí dokonce většina. Náboženská podpora rodinného charakteru schází z mnoha důvodů, mnohé děti pocházejí z nevěřících rodin, nejsou vůbec pokřtěné a jiné nepokračují na cestě uvádění do křesťanství. Je věcí křesťanského společenství, aby se jich ujímalo velkomyslnou odbornou a realistickou doplňující službou, snažilo se o dialog s jejich rodinami, vytvářelo přizpůsobené formy výchovy, výuky a pečovalo o ně náboženskou výukou či katechezí přiměřenou možnostem a jejich konkrétním potřebám.

5.1.1 RODINA JAKO PROSTŘEDÍ NEBO PROSTŘEDEK RŮSTU VE VÍŘE

Náboženská výchova začíná v rodinném prostředí. Rodiče jsou prvními oprávněnými a zároveň i povinnými vychovateli svých dětí. *„Jsou povinni slovem i příkladem vzdělávat své děti ve víře a praxi křesťanského života... Rodiče a ti, kdo jsou na jejich místě, jsou povinni a mají právo vychovávat děti, katoličtí rodiče jsou povinni a také oprávněni zvolit si prostředky a zařízení, kterými se podle místních podmínek mohou vhodněji postarat o katolickou výchovu dětí.“*⁷¹ Rodiče přispívají k rozvinutí gramotnosti náboženskou výchovou, výchovným působením a osobním náboženským

---

⁷⁰ Srov. VDK 178-180.

⁷¹ CIC 793 a 774.

životem a za vyučování dítěte a jeho růst také odpovídají.⁷² Slovo Boží je spojeno s každodenním životem celé rodiny. Při náboženské výchově dětí je rozhodující živá víra rodičů a jejich náboženský příklad. Rodiče jako první vychovatelé mají bezprostřední vliv na utváření náboženské gramotnosti dítěte a spolu s nimi mají i všichni členové rodiny aktivní úlohu ve výchově dětí ve víře. Rodina jako místo katechizace předává evangelium v souvislosti s velkými lidskými hodnotami, na tomto lidském základě má uvádění do křesťanského života velkou hloubku. Základem uvádění do křesťanského života je probuzení citu pro Boha, činění prvních kroků v modlitbě, výchova mravního svědomí a vytváření křesťanského citění lidské lásky, chápané jako odlesk lásky Boha. V praxi jde o křesťanskou výchovu spíše dosvědčovanou než plánovitě vyučovanou, spíše příležitostnou než systematickou, spíše trvalou a každodenní než rozdělovanou na etapy. Také význam přínosu prarodičů v této rodinné katechezi stále roste, jejich moudrost a náboženské citění jsou často rozhodující pro podporu opravdu křesťanské atmosféry.⁷³ Trvalá křesťanská výchova v rodině spočívá v dalším rozvíjení a upevňování všeho, v čem dítě získalo základ v předchozích letech. Rodiče si mají být vědomi, že dítě patří na prvním místě Bohu a teprve pak jim. Z toho vyplývá pro rodiče velký a zodpovědný úkol, že je třeba vychovávat nejen pro zdařilý život na zemi, ale především pro Boha.⁷⁴

K probuzení náboženské gramotnosti dítěte je důležité jeho přiměřené poučování. Jde o to mluvit o Bohu častěji při různých příležitostech denního života. Je v přirozenosti rodičů dát dítěti do života to nejlepší a předat mu všechny své životní zkušenosti, takže spontánně sami vycítí, kdy je ta nejvhodnější chvíle vyprávět o Bohu a jakým způsobem. V dítěti tak pomocí nenásilné výchovy rodičů vzniká hluboká jistota, že všechno dobré má od Boha. Pro výchovu v raném věku je typické, že dítě nekriticky přebírá vše, co se mu vypravuje, a pevně tomu věří. Je velmi důležité, aby se rodiče při poučování snížili na úroveň dětského myšlení a používali snadné, dítěti běžné a pochopitelné výrazy. V poučování nemají být opominuty tvořivé síly dítěte, proto dítěti dáváme možnost, aby se mohlo co nejvíce projevovat svými výtvy. Nejde zde zpravidla o výtvor sám, ale o to, aby se dítě vnitřně zaměstnávalo náboženskými představami. O náboženských věcech hovoří rodiče vždy s posvátnou úctou, aby tento postoj dítě přejalo. Náboženská výchova rodičů má základ v seznamování dítěte s vyprávěními v Bibli formou příběhů, a dále s tím, jak prožívali víru a uvěřili v Boha jiní. Důležité je, aby rodiče trpělivě odpovídali na otázky. Dítě instinktivně vidí v rodičích zprvu všemocné bytosti, které pro něj mohou udělat všechno, a hledá u nich souhlas se svým chováním a postoji. Dítě rodiče obdivuje a napodobuje Kromě vztahu rodič – dítě potřebuje dítě z mnoha důvodů také prostředí jiných dětí. Především skrze své sourozence má dítě mnoho příležitostí k tomu, aby mělo svědky svého konání. Mezi sourozenci se také vytváří pořadí, které je obvykle dáno věkem. Starší dítě může hrát pro dítě někdy větší roli než dospělí.⁷⁵ Stav, kdy starší dítě je mladšímu vzorem i v hodnotovém smyslu a jeho příklad odpovídá žádoucímu vzoru z pohledu rodičů, je optimální. Platí to i naopak, přítomnost mladšího dítěte má velký vliv na starší dítě, které si tak déle podrží dětství. Když opustíme potřebu výchovného souladu v rodině,

---

⁷² Srov. DOHERTY Sam, ROY Harrison, WATSON Victor. *Duchovní růst dětí*, Příbor: Dětská misie, 1996, s. 57.

⁷³ VDK 255.

⁷⁴ Srov. DŘÍMAL Ludvík. *František Tomášek jako katecheta dětí a mládeže*, Olomouc: Maticce cyrilometodějská, 2002, s. 38.

⁷⁵ Srov. LEFEBVRE Xavier, PÉRIN Louis. *Das Kind vor Gott*, München: Verlag J. Pfeiffer, 1967, s. 61.

rovněž soulad v jednáních a konáních mezi rodiči a učiteli ve škole je pro výchovu podstatný, aby tak dítě mělo jednotné vzory.

Výchovný úkol podpory gramotnosti sice náleží především rodině, je však třeba, aby při něm vhodným způsobem a v souladu s výchovnými představami a cíli rodičů pomáhala celá společnost. *“Rodiče sdílejí své výchovné poslání s dalšími osobami a institucemi, jako je církev a stát.”*⁷⁶ Důležitou roli ve výchově dětí nepochybně hraje farnost. *„Zvláštním způsobem se povinnost výchovy týká církve, hlavně proto, že má úkol všem lidem hlásat cestu spásy.”*⁷⁷ Křesťanská výchova stojí na osobnostech vychovatelů. Ti dokáží využívat k výchově k lásce různé metody. K nejzákladnějším celkovým metodám křesťanské výchovy patří osvojování si kladného vztahu k dobru a lásce skrze konkrétní osoby a věci. Principem je umožnit dítěti získat pozitivní vztah k lidem, stvoření a hodnotám, a skrze tento vztah pak navazují děti také vztah k Bohu. Tato ve své podstatě jednoduchá metoda je pro opravdový dobrý křesťanský růst nezbytná. Při křesťanské výchově je třeba mít neustále na zřeteli, že tato výchova vychází z jistoty, kterou dává Bůh. *„V samotném Bohu nacházíme čistý překrásný vzor vychovatele, a proto jej jako dárce života můžeme nazvat jedinečným Pedagogem a Vychovatelem člověka.”*⁷⁸

Při křesťanské výchově je třeba mít na zřeteli její hlavní úkoly, mezi tyto úkoly náleží:⁷⁹ zprostředkování správného obrazu Boha v představách dítěte, seznámení dítěte s texty Písma svatého, výchova dítěte k modlitbě přiměřené věku, výchova svědomí a mravní výchova, společné prožívání církevního roku, úvod do života s církví, výchova k víře, v neposlední řadě pak nacvičení samostatnosti a svobody, což přispívá k respektování náboženské svobody své i druhých.

5.1.2 VÝZNAM NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY

Vyučování náboženství je jeden z hlavních prostředků pro dosažení žádoucí úrovně náboženské gramotnosti dětí. Již samotné vyučování náboženství náboženskou gramotnost dětí bezprostředně ovlivňuje. Díky tomuto vyučování mohou děti lépe chápat křesťanské poselství ve vztahu k velkým existenciálním problémům, společným všem náboženstvím a charakteristickým pro každou lidskou bytost. Děti tak dostávají do souladu křesťanské poselství s pohledy na život a toto poselství jim umožňuje osvojit si správný postoj k hlavním mravním problémům. Žáci, kteří jsou v situaci hledání nebo tváří v tvář náboženským pochybnostem, budou moci ve vyučování náboženství objevit, co vlastně víra v Ježíše Krista znamená, jaké odpovědi církev dává na jejich prosté i existenciální otázky, a v neposlední řadě jim vyučování náboženství dává příležitost lépe zkoumat vlastní rozhodnutí. Naproti tomu, pokud se podaří a vyučování náboženství navštěvují i nevěřící žáci, přijímá školní vyučování náboženství ráz misionářského zvěstování evangelia, zaměřeného k rozhodnutí víry, kterému cílená katecheze ze své strany v prostředí společenství dětí dává růst a zrát.⁸⁰

Předmět „náboženská výchova římskokatolické církve“ v 1. – 9. ročníku základní školy podporuje a rozvíjí základní předpoklady křesťanského životního postoje

⁷⁶ JAN PAVEL II. *Dopis rodinám*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, s. 23.

⁷⁷ DRUHÝ Vatikánský koncil: *Deklarace o křesťanské výchově Gravissimum educationis*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 3.

⁷⁸ KÁŇA Jiří. *Křesťanská výchova dětí předškolního věku*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992, s. 5.

⁷⁹ Srov. *Křesťanská výchova v rodině*, reedice Samizdatu, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000, s. 17.

⁸⁰ Srov. VDK 75.

i jednání. Nabízí pomoc v duchovní a mravní orientaci v tomto světě a umožňuje přístup k biblickému poselství, ke křesťanské tradici a především k nabídce křesťanského způsobu života. Ve 4. kapitole jsme již pojednali o žádoucích znalostech žáků a uvedli témata, cíle a obsahy jednotlivých ročníků.

Náboženská výchova má kreativním a produktivním vyučovacím procesem prohlubovat propojení mezi konkrétními projevy náboženské zkušenosti a osobními zkušenostmi dětí. Má spojit kontext dějin lidstva se zkušeností lidstva s Bohem a upozorňovat na jejich význam z pohledu zkušeností, otázek a potřeb dětí. Cílem náboženské výchovy má vždy být motivace k rozhodnutí se pro víru, k vytvoření živého vztahu k Bohu a k aktivnímu křesťanskému životu v církvi. Náboženská výchova má vytvářet předpoklady k následné katechezi. Mezi tyto předpoklady zahrnujeme výchovu k modlitbě, uvádění do prvků svátků a slavností, výchovu ke svátostem a výchovu k životu dítěte ve farnosti.⁸¹

5.1.3 UVEDENÍ DO SVÁTOSTÍ CÍRKVE

Uvedení do svátostí církve je nezbytné pro praktický život z víry, a tudíž i stěžejní pro dosažení náboženské gramotnosti. Dětství je obdobím, ve kterém se obvykle uskutečňuje uvedení do křesťanství, započaté *křtem*. Přijímáním svátostí se směřuje k první organické formaci víry dítěte a k jeho uvedení do života církve. První krok k náboženské výchově je přivést dítě k novému zrození z vody a z Ducha svatého při křtu,⁸² který bývá v katolické církvi zpravidla uskutečněn brzy po narození. Díky křtu žije dítě životem Božím, neboť křtem se člověk znovuzrodí v církvi. Církev má všechny vlastnosti nejlepší vychovatelky, protože ve zjevených pravdách vlastní poklad věčných hodnot a vychovatelských zásad.⁸³ Při výchově je třeba vždy počítat s nadpřirozeným Božím působením, které začíná již tím, že při křtu dítě dostává schopnosti milosti posvěcující, aby mohlo žít jako dítě Boží. Těmito schopnostmi jsou Božské ctnosti – víra, naděje a láska. Pro správný duchovní rozvoj dítěte je velmi důležitá náboženská atmosféra, která mu pomáhá objevovat Boží přítomnost v každodenním životě a ve které klíčí víra založená ve svatém křtu.

Ve školním věku poskytuje zvláštní příležitost k úzkému styku mezi dětmi, rodiči, učiteli náboženství a knězem příprava *na první svaté přijímání* dětí. Učitelé a kněží se mají postarat zvláště o poučení o podstatě této svátosti, o pečlivou přípravu na její přijetí a v neposlední řadě též na pochopení průběhu slavnosti v kostele a jejího významu. Rodiče mají dlouhodobě pečlivě připravovat své dítě na první svaté přijímání přirozeným způsobem v atmosféře důvěry a s naprostým přizpůsobením se jeho osobnosti. Událost prvního svatého přijímání je třeba vždy spojovat se mší svatou a účastí na ní a celá katecheze se má nést tímto duchem. První svaté přijímání a první svátost smíření, jejíž význam pro dobrý duchovní rozvoj se nikdy nesmí podceňovat, vytváří základ pro celý budoucí duchovní život dítěte. Středem tohoto duchovního života je vždy eucharistie.⁸⁴ Prvním svatým přijímáním ovšem péče rodičů a učitelů o duchovní rozvoj dítěte nemůže polevit. Je nezbytné v této péči velmi odpovědně pokračovat, aby svátostný život dítěte mohl růst a rozvíjet se.

---

⁸¹ Srov. MURŇOVÁ Eva, MUCHOVÁ Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy*, Praha: Česká biskupská konference, 2004, s. 8-9.

⁸² Srov. TOMÁŠEK František. *Pro Vás, rodiče I. – Výchova dítěte v rodině*, Řím: Křesťanská akademie, 1964, s. 20.

⁸³ Srov. MALÝ Tomáš. *Pedagogika*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1985, s. 100.

⁸⁴ Srov. HOLLANDER Hans. *Katechetika*, Řím: Křesťanská akademie, 1971, s. 249.

5.1.4 ÚČAST RODINY NA LITURGICKÉM ŽIVOTĚ CÍRKVE

Liturgický život církve proniká náboženskou formací dítěte a ozřejmuje, jak se projevuje náboženská gramotnost v praktickém životě dítěte. „*Příležitost ke katechezi je v liturgickém životě církve. Její zdůvodnění je teologické: Křestní milostí se dítě stalo údem tajemného Těla Kristova – církve.*“⁸⁵ Dítě má právo i povinnost žít životem církve. Hlavním projevem života církve je liturgie. Proto má být dítě brzy uvedeno do bohoslužby a do všeho, co se k ní vztahuje.

První návštěvu kostela je nejlépe vykonat po pečlivé domácí přípravě mimo dobu bohoslužby, kdy není přítomno mnoho lidí, aby je výklad rodičů i spontánní projevy dítěte co nejméně rušily. Využití návštěvy kostela pro katechezi je velmi důležité a má mimořádný dosah pro liturgickou výchovu a pro probuzení, respektive upevnění víry. Nejdříve navštíví dítě kostel spolu s rodiči, kteří mu tak v klidu mohou ukázat všechny předměty sakrálního prostředí a vysvětlit jejich význam. Tyto návštěvy mají být spíše krátké a přiměřeně motivované. Je třeba vysvětlit, že se má chovat slušně a tiše, že kostel je místo modlitby, kde lidé zpravidla nemluví mezi sebou, jen s Bohem. Pro dobré vnímání posvátnosti kostela je dobré vštěpovat dítěti důvěru v přítomného Boha, ale také pocit posvátna a tajemna. K tomu, aby dítě cítilo, že má v kostele skutečně své místo a že se tu s ním počítá, může přispět např. vývěska dětí s jejich náboženskými výtvary a malým prostorem pro informace pro rodiče a farnost.⁸⁶ Bez ticha a věku přiměřenému ke zklidnění nemůže být dítě ve spojení s Bohem. Podaří-li se rodičům taktním, přirozeným a láskyplným způsobem dítě k takovému postoji před Bohem přivést, získává svým jednáním odpovídající první vztah k tajemné přítomnosti Boží. Velkou pomocí je pro dítě i náboženská píseň a čtení zejména při bohoslužbách zaměřených na děti. Výchova k obzvláštní vnímavosti pro náboženské věci je dalším krokem, jak přivádět dítě blíže k Bohu. Nic jej neovlivní tak jako náboženské chování blízkých, ať už sourozenců nebo rodičů. Toto chování se snaží napodobovat, zvláště pak klidné a zbožné chování v kostele. Druhou etapu pronikání dítěte do liturgického života církve může představovat účast dítěte na návštěvách kostela v liturgickém období, které je pro dítě přirozeně zajímavé, konkrétně v době vánoční a velikonoční, vhodná je prohlídka a katecheze u jeslíček, u Božího hrobu nebo u sochy vzkříšeného Krista.

Pro formování náboženské gramotnosti dítěte je důležité, aby neděle a svátky byly v rodině vždy chápány jako čas sakrální a prožívány slavnostním způsobem. Proto má mít rodinný život v tyto dny podstatně jiný průběh než v jiných dnech. Dítě by mělo od nejtítlejšího věku zakoušet, že neděle se prožívá účastí na bohoslužbě v kostele, modlitbou, čtením z Písma svatého, prožíváním rodinného společenství, odpočinkem od práce apod. Sváteční bohoslužby se účastní podle možnosti celá rodina a rodiče mluví s dítětem o Bohu více než během týdne. Způsob, jakým rodiče sami prožívají neděli, má dítěti připomínat a motivovat je k tomu, aby si trvale vštípilo, že neděle je dnem Páně. Dítě má poznat na svých rodičích, jak si účastí na mši svaté váží a že je tato účast činí šťastnými. Tak se bude také u něj přirozeně probouzet touha, aby tam mohlo být také přítomno. Dítě by mělo chodit na bohoslužbu rádo, přicházet se zájmem a radostí. Účast na bohoslužbě nemá nahánět strach ani nutit k nesnesitelnému sebeovládání. Podle názoru kardinála Tomáška mohou rodiče dítě s sebou přivést na mši svatou, když už má potřebnou sebevládu ve svém vnějším chování.⁸⁷ Je to zapotřebí z úcty k nejsvětější oběti, z ohledu na ostatní věřící i z důvodů sebevýchovných. Bylo by nesprávné

⁸⁵ DŘÍMAL Ludvík. *František Tomášek jako katecheta dětí a mládeže*, s. 114.

⁸⁶ Srov. HERCIKOVÁ Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*, Praha: Pastorační středisko, 2002, s. 148.

⁸⁷ Srov. TOMÁŠEK František. *První základ výchovy*, Olomouc: Velehrad, 1974, s. 20.

nadměrně nutit dítě být v klidu, tím by mohla utrpět jeho pozdější dobrovolná návštěva kostela. Dítě se má postupně zaučit do chápání bohoslužby, někdy je vhodné bohoslužbu přizpůsobit chápání dětí. Při kázání může kněz oslovit děti a převést probírané téma do jejich řeči a myšlenkového světa. Některé bohoslužby bývají také určeny přímo dětem, mají svou specifickou atmosféru, kterou dítě radostně vnímá, jsou obohaceny některými prvky aktivní účasti dětí, a tím dávají dětem lépe proniknout do samé podstaty. Důležité však je, aby toto slavení vedlo děti k lepšímu a vědomějšímu prožívání mše svaté „dospělých“, zvláště pak při nedělním shromáždění celé křesťanské obce při mši svaté.⁸⁸ Účast na „dětské“ mši svaté by měla u dítěte navozovat pocit bezpečí a radosti.

Cestou na mši svatou by měli rodiče spolu v přítomnosti dětí mluvit o tom, jaký je svátek nebo jaká budou čtení z Písma. Při bohoslužbě je lepší, když dítě sedí vedle rodičů, aby mohlo zpívat, říkat nahlas odpovědi a modlitby a přesně poznalo jednotlivé fáze mše svaté. Cestou domů je pak správný čas shrnout podstatné z prožitého, zodpovědět otázky a vysvětlit nepochopené věci. K modlitebnímu projevu, který si dítě musí záhy osvojit, patří stání, klečení i sezení, střídání zpěvu, společné i tiché modlitby a další úkony, na kterých se mají dítě i dospělí spolu s knězem podílet. Dítěti je podstatné vysvětlit, že mše svatá není jen věcí kněze, ale že tuto službu koná celá farní rodina, každý, co mu přísluší. Rodiče se mohou s knězem dohodnout, jakých úkonů se může dítě při přípravě na mši svatou i při samotné mši svaté účastnit. Například jde o zdobení a přípravu oltáře, respektive liturgického prostoru, nácvik liturgických zpěvů, přípravu obětních darů, zapálení svíček nebo rozdání kancionálů či lístků s písněmi. Při bohoslužbě se může dítě nejnázne podílet na přinášení obětních darů. Vrcholnou aktivitou je svaté přijímání. Dítě, které ještě nechodí ke svatému přijímání, by přesto mělo jít k oltáři, aby mu kněz mohl požehnat. Po mši svaté je opět možno dítě zapojit do vhodných činností, např. do úklidu v kostele. Ideální aktivitou pro děti je také účast na mši svaté formou ministrování, k němuž je dobré děti ve spolupráci s knězem citlivě vést. Co nejintenzivnější účastí na bohoslužbě a její přípravě si dítě již odmala uvědomí, že kromě jejich rodiny je velká rodina farní. Je třeba ho již od malička uvádět do společenství církve, modlitby a liturgie, neboť každé dítě je platným členem farního společenství, ve kterém se skrze vztah k lidem povzbuzuje i vztah k Bohu. Velmi důležitý je rovněž význam návyku k pravidelnosti a vytrvalosti, kterého dítě nabývá především prostřednictvím svých rodičů.

Žádné období roku není tak příhodné, aby se rodina navzájem sblížila a přiblížila Bohu, jako doba vánoční. Je tu mnoho příležitostí ke vzájemnému sblížení, k projevům lásky a rozdávání radosti. Rodina se má na toto období v adventní době připravovat a těšit. Také některé svátky v *Adventu* dávají téma pro adventní činnost a rozhovory. Svátek svatého Mikuláše je ukázkou nejen laskavého a štědrého člověka, který rozděljuje dětem, ale především křesťanské lásky. Na svátek Neposkvrněného početí můžeme dítě seznámit blíže s matkou Ježíše, s jejich nazaretským domovem a sledovat tuto rodinu na cestě do Betléma. Je vhodné, aby se v rodinách společně připravil adventní věnec osazený čtyřmi svícemi, dítě přitom může pomáhat. Symbolika týdenního cyklu zapalování dalších svící velmi vhodně podporuje dítě v radostném očekávání Vánoc. U adventního věnce a později u jesliček se celá rodina schází k večerní modlitbě, vypráví o příchodu Ježíše na svět a může si dát předsevzetí na další dny. Aby vánoční radost byla úplná, musí příprava trvat po celý adventní čas. *Vánoce* jsou velké rodinné svátky, které radostně slavíme v kostele i doma. Na Štědrý večer má

---

⁸⁸ Srov. HERCIKOVÁ Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*, s. 149.

každá rodina své vlastní pěkné tradice, všichni jsou pohromadě doma, dítě zpívá s rodiči u jesliček a u stromečku koledy, a vítá tak Ježíše ve svém domově. Domácí „liturgie“ pokračuje hostinou lásky – slavnostní večeří, obrazem svaté Hostiny Boží, které se všichni účastní při bohoslužbě v kostele. Tato pospolitost rodinného stolu doma i stolu Páně v kostele je velmi důležitá. O svátku Svaté rodiny je příhodný čas k zamyšlení, jak se v rodině projevuje vzájemná křesťanská láska.

Stejně důležitou, ale pro děti možná obtížněji pochopitelnou je vhodná příprava na slavení Velikonoc. Popelec má být společným vkročením do *doby postní*. Je vhodné dítěti tuto dobu přiblížit tak, že je to období, kdy pro Krista každý zápasí se svými zlozvyky a chybami. První podmínkou radostných *Velikonoc* je tedy pochopení podstaty pokání, je nutno se cvičit zvláště v sebezapírání. Když se doma radostně spoluprožívá postní doba, je velikonoční týden vrcholící Zmrtvýchvstáním pro dítě podobně krásným prožitkem jako doba vánoční. Druhou podmínkou, aby slavení Velikonoc nabylo pro dítě i pro celou rodinu zásadního významu, je vlastní uspořádání slavnosti.⁸⁹ Malé dítě se většinou nebude moci zúčastnit z praktických důvodů slavení noční Velikonoční vigilie, ale celá rodina by se měla účastnit slavnostní bohoslužby na Boží hod ráno a společně prožít celý sváteční den. Neměli bychom při výchově dítěte zapomínat na skutečnost, že Velikonoce spolu s dítětem slavíme padesát dní. Při slavení Vánoc i Velikonoc je v dnešní době třeba dbát ale především na to, aby svátky „*nezpohanšřely a nebyl plný stůl a prázdné srdce*.“⁹⁰

Kromě slavení nedělí a zmíněných hlavních liturgických svátků je pro křesťanskou rodinu důležitý rovněž okruh svátků ve farnosti, poutě, posvícení, svátky křesťanských patronů či rodinná výročí.

5.1.5 UVEDENÍ DO KŘESŤANSKÉ MODLITBY

K jednomu ze základních projevů náboženské gramotnosti dítěte patří modlitba, a proto výchova k náboženské gramotnosti nutně zahrnuje také výchovu k modlitbě. Modlitba se tak řadí k nejdůležitějším úkolům náboženské výchovy, neboť se, tak jak do ní dítě proniká, postupně stává jeho velkou životní silou, kterou zůstane po celý život. Při náboženské výchově je proto velmi důležité, aby dítě mělo od počátku správný pojem o modlitbě a cvičilo se k tomu, aby ji konalo s radostnou ochotou.

Modlitba má mnoho *funkcí*.⁹¹ Uvádí člověka do vztahu k Bohu, modlitbou se Bohu děkuje, prosí se, chválí a oslavuje, modlitba je rozhovorem s Bohem. I modlitba dítěte má plnit tyto funkce. To samozřejmě neznamená, že každá modlitba musí obsahovat všechny funkce najednou, to by byla pro dítě příliš obsáhlá. Dítě potřebuje v modlitbě zpočátku jeden postoj, na který se může plně soustředit a který bude po rodičích s vnitřním přesvědčením opakovat. Není ale správné se omezovat dlouho na jedinou modlitbu, protože se tím ztrácí mnohotvárnost setkávání se s Bohem i mnohotvárnost vztahu k němu. Modlitba dítěte má být svým tónem bezprostřední a radostná, duch modlitby se rodí z živého vědomí Božího dětství. Je proto zapotřebí rozvíjet u dítěte modlitbu svobodnou a spontánní. Chceme-li dítě naučit textu určité modlitby, musíme mu nejprve vysvětlit jednotlivé použité pojmy, aby je pochopilo co nejlépe. Pro správné osvojení si modlitby je samozřejmě nejlepší společná modlitba v kruhu rodinném, při níž rodiče ukáží vlastním příkladem, co znamená správně se

⁸⁹ Srov. HERCIKOVÁ Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*, s. 88.

⁹⁰ SIMAJCHL Ladislav. *Společně k Bohu*, s. 61.

⁹¹ Srov. LEISTOVÁ Marielene. *První zkušenost s Bohem*, Praha: Vyšehrad, 1996, s. 63.

modlit po obsahové i formální stránce, kdy všechna gesta jsou důstojná, výslovnost klidná a modlitba probíhá jako radostný rozhovor s Bohem bez jakéhokoli spěchu.

Schopnost modlit se samostatně je podložena i limitována přirozenými gramotnostními schopnostmi dítěte. Důležité je umět se soustředit, což dává modlitbě určitý časový rámec. Dále jde o rozumové zvládnání pojmů, kterých je k rozmluvě s Bohem velmi potřeba. Jak jsme již uvedli, zásadním předpokladem pro výchovu k modlitbě je živá víra rodičů sloužící jako přirozený pozitivní příklad a jejich vlastní přesvědčení, že hovoří k živému Bohu. Mnozí rodiče soudí, že modlitbu *Otčenáš* se má dítě naučit jako první. Tato modlitba je samozřejmě nejdůležitější, ale vyžaduje od rodičů velmi odpovědný přístup k jejímu vysvětlení tak, aby dítě mělo alespoň rámcovou představu, co se modlí. Naučená modlitba je stejně důležitá jako spontánní modlitba, ale musí být srozumitelná, přiměřená věku a chápavosti dítěte. Naučené modlitby obsahují pevně formulované pravdy víry, které se modlitbou vštěpují do paměti dítěte. Modlitba svými slovy by se mohla zúžit, kdyby nebyla obohacována modlitbami naučenými, které mají bohatství myšlenek a obsahují objektivní věroučnou pravdu.

Modlitba je odpovědí dítěte na velikost a dobrotu Boží tak, jak ji dítě postupně objevuje. Je dobré dítě vést k tomu, aby pokaždé, když si vzpomene, může říci krátkou střelnou modlitbu a je dobré, aby ji opakovalo často, aby Bůh získal pevné místo v jeho životě. Dítě se *ráno* může modlit tak, že se postaví před kříž nebo svatý obraz, pozdraví Boha, připojí krátkou modlitbu vlastními slovy a poprosí o ochranu pro celou rodinu, o pomoc v konkrétní situaci. Modlitba má být krátká a neformální, vždy k ní patří poděkování za noc a radostné přijetí nového dne jako daru. *Večerní modlitba* bude podobná, může být v rodinném kruhu, s prosbou o ochranu v noci. Bývá zpravidla poněkud delší, neměla by ale příliš napínat vytrvalost dítěte. Důležité je děkování a radost z Božích darů, později lze připojit i prosby. Rodiče i dítě vzpomínají, co pěkného zažili. Dítě se také večer může pomodlit v rodinném kruhu na způsob zjednodušených litaní nebo přímluv, kde všichni mohou odpovídat jako v kostele. K večerní modlitbě bývá připojeno také krátké zpytování svědomí se vzbuzením lítosti. Společná *stolní modlitba* či *píseň* u rodinného stolu je pro chápání rodiny jako nejpřirozenějšího společenství velmi důležitá, stačí kratičká. Nedělní společný oběd je „*kus rodinné liturgie, patří k ní čistý ubrus, květina na stole, chvilka ztišení, slova rodičů a jídlo jako Boží dar. To vytváří ze společného stolování malou agapé – hostinu lásky*“.⁹² Modlitba může a má vyplynout i z konkrétní situace během dne. Tak se naučí dítě spontánně z konkrétního zážitku vidět Boha v různých věcech a prožitcích.

5.2 GRAMOTNOST MLÁDEŽE

Náboženská gramotnost mládeže a její prožívání se určitým způsobem liší od náboženské gramotnosti dětí. Nejpodstatnější rozdíl je v tom, že náboženská gramotnost mládeže spočívá nejen ve schopnosti chápat naučené znalosti, ale též ve schopnosti pracovat s informacemi, která se projevuje schopností naučené znalosti rozlišovat a samostatně hledat jejich význam. Mládež si v dospívání klade existenciální otázky a hledá na ně odpověď. Tato kapitola proto obsahuje pasáž o významu náboženské výchovy mládeže, pasáž o pastoračních aktivitách pro mladé, o významu křesťanského společenství pro mládež a o specifikách slavení křesťanského tajemství ve svátostech. Základním prostorem, kde se mládež učí poznávat svět, je skupina mladých vrstevníků. Ta může pomoci prožívat církev jako společenství. Se skutečností víry se má mladý

⁹² SIMAJCHL Ladislav. *Společně k Bohu*, s. 27.

člověk potkávat jako s něčím hodnotným v každodenním životě, jako s žitou pravdou ve svědectví křesťanů, při bohoslužbě a ve svátostech.

Nejprve je důležité si uvědomit různost, respektive složitost výchozí náboženské situace mladých.⁹³ Existují mladí, kteří nejsou pokřtěni a nemají o víru a často ani o mravní hodnoty hlubší zájem. Jiní sice jsou pokřtěni, avšak nebyli do křesťanství vůbec uvedeni nebo byli uvedeni do křesťanství jen částečně. Mezi mladistvými, jejichž náboženská výchova nemá pevné kořeny, je častý stav, kdy se nacházejí v krizi víry. Další mladí jsou na cestě rozhodování se pro víru nebo mají již povolání k víře a hledají pomoc. Úspěch mají takové aktivity zaměřené na osvojování si a prohlubování náboženské gramotnosti mladistvých, které se mohou odehrávat v rámci širší pastorace mládeže a které mají na zřeteli i problémy, které se týkají jejich života. Velmi užitečná je citlivě řízená činnost skupiny, začlenění a účast ve vhodných sdruženích mladých a po celou dobu dospívání je potřebné osobní doprovázení mladého člověka. Nenahraditelným je v dospívání duchovní vedení, které napomáhá vhodné formaci mladého člověka. Mezi různými formami katechizace mladých je možné podle situace rozeznávat katechumenát mladých školního věku, katechezi uvádění mládeže do křesťanského života, systematicky programované tematické katecheze určitých skupin mládeže anebo jiná příležitostná či neformální otevřená setkání. Celkově je nutno otevírat katechezi mladých stále nové cesty tak, aby katecheze byla vždy vnímavá k jejich aktuálním problémům. Ať už jsou to problémy povahy teologické, existenciální, etické, dobově nebo sociálně podmíněné. Náležitě místo by měla také zaujímat zejména výchova k životu v pravdě a svobodě podle evangelia, formace svědomí, výchova k lásce, rozhovor o povolání, angažovanost křesťana ve společnosti a misijní zodpovědnost ve světě.

5.2.1 VÝZNAM NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY

Význam náboženské výchovy mládeže v praktickém pojetí náboženské gramotnosti je značný. Náboženská výchova zaměřená na dosažení a prohloubení náboženské gramotnosti mladého člověka se uskutečňuje především osobním svědectvím života těch, kteří ji vyučují, či apoštolátem ve víře pokročilejších spolužáků. Osobní svědectví nacházíme především ve službě kněží a laiků, kteří předávají nauku spásy, s ohledem na věk a okolnosti, a vhodnými iniciativami poskytují duchovní pomoc podle místních a časových podmínek.⁹⁴ Jde tedy jednak o svědectví života křesťanů a jednak o vyučovací předměty, v nichž se systematicky předává křesťanství, tzn. o výuku náboženství.

Náboženskou výchovu, která je součástí jednolitého výchovného a apoštolského působení, může nejlépe zprostředkovat křesťanská škola. V každodenním životě takové školy je možné vysledovat rysy života církve:⁹⁵

- *Diakonia* jako služba životu a víře se může projevat ve škole například tím, že jsou žáci konfrontováni s utrpením a nouzí konkrétních lidí nebo jsou vedeni k tomu, aby jim to nebylo lhostejné – například podporou různých forem dobrovolnictví. Samozřejmě se to projevuje i tak, že škola reaguje i na jejich situaci, když se ocitnou v těžkostech. Patří sem i partnerství se školami v chudších zemích.

⁹³ Srov. VDK 184 – 185.

⁹⁴ Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil. Deklarace o křesťanské výchově *Gravissimum educationis*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 7.

⁹⁵ Srov. KAPLÁNEK Michal. *Pastorace mládeže*, s. 49-50.

- *Martyria* jako svědectví víry a života se může ve škole projevovat různými diskuzními kroužky o důležitých otázkách života a o víře, exkurzemi na místa, kde se žije intenzivně víra, např. v kláštorech, Taizé, v tematických člancích ve školních časopisech a na nástěnkách, při setkání s lidmi různých vyznání a s různými náboženskými skupinami.
- *Leiturgia* jako oslava víry a života se projevuje v různé formě bohoslužeb, modliteb, modlitebních skupin, ale i v meditačních dnech, v návštěvě poutních míst, v návštěvě kaple nebo meditační místnosti ve škole.
- *Koinonia* jako společenství života a víry se může projevit v návaznosti na život farnosti, v projektech směřujících k překonání lidské osamělosti, anonymity v mezilidských vztazích a ke zlepšení vztahů k okrajovým skupinám společnosti.

V působení církve je vhodné rozlišit různé stupně důležitosti jednotlivých druhů aktivit a priority stanovit podle jejich významu. Vzhledem k tomu, že česká společnost jako celek v současné době málo vnímá křesťanské hodnoty a potřebu náboženské a etické výchovy ve školách, se dá předpokládat, že mnohé z uvedených aktivit se mohou snadněji realizovat na církevních školách. Na ostatních školách je třeba těmto tématům věnovat patřičnou pozornost alespoň v hodinách náboženství. Zvláštní povaha církevní školy se může spatřovat v tom, že škola pořádá akce na prohloubení mezilidských vztahů, zážitkové semináře či tematické exkurze s humanitním zaměřením. Díky svému výslovnému křesťanskému zaměření a díky svobodné volbě rodičů a žáků pro takový druh vzdělávání, kteří se pro církevní školu rozhodnou, by měla vykazovat specifické vlastnosti, které by měly napomáhat duchovnímu růstu učitelů a žáků. Pro takové školy by měla být charakteristická atmosféra žitého evangelia, jak to zdůrazňuje koncilní dokument o výchově. „*Vytvářet ve škole prostředí společného soužití, proniknuté duchem evangelijní svobody a lásky, pomáhat mladým, aby při rozvoji vlastní osobnosti rostli zároveň jako nové stvoření, kterým se stali křtem. A konečně sladit všechnu lidskou kulturu s poselstvím spásy tak, aby poznání, které žáci postupně získávají o světě, životě a člověku, bylo osvíceno vírou.*“⁹⁶ Výuka náboženství v církevní škole vkládá do světa kultury, který si žáci přisvojují prostřednictvím poznatků a hodnot nabízených ostatními předměty, evangelium jako středobod a snaží se zahrnout i ostatní aspekty vzdělání a výchovy tak, aby při jejich výchově evangelium skutečně proniklo do myšlení žáků a aby jejich lidská kultura nabyla harmonické vyrovnanosti ve světle víry.

Vzhledem k rozhodujícímu významu výuky náboženství pro žádanou formaci mladého člověka je nezbytné, aby vyučování náboženství bylo pojímáno jakožto školní předmět se stejným nárokem na systematickosti a přesnost jako ostatní předměty. Výuka náboženství tak musí předkládat poselství křesťanství s toutéž vážností a hloubkou, s jakou předkládají svůj obsah ostatní předměty. Vedle standardních předmětů pak výuka náboženství nemůže být zařazena jako doplněk, nýbrž jako svébytný partner nezbytného mezioborového dialogu. Tento dialog má být založen především na té úrovni, s níž každý předmět utváří osobnost žáka. Předkládání křesťanského poselství tak principiálně ovlivní způsob chápání původu světa a smyslu dějin, základu etických hodnot, úlohy náboženství v kultuře a vztahu k druhým. Prostřednictvím tohoto mezioborového dialogu školní vyučování náboženství klade základy výchovnému působení školy jako celku, toto výchovné působení umocňuje, rozvíjí a dále doplňuje.⁹⁷

⁹⁶ GE 8.

⁹⁷ Srov. VDK 73.

5.2.2 PASTORAČNÍ AKTIVITY PRO MLADÉ

Mladí lidé prožívají svůj život zpravidla ve třech prostředích: v rodině, ve škole a tam, kde tráví volný čas. Volný čas se stává prostorem, v němž mohou vyjádřit i utvářet svou identitu a v němž se cítí sami sebou. Je dobré si uvědomit, že většina pastoračních aktivit, které se týkají mládeže, předpokládá jejich dobrovolný zájem, projevený v jejich volném čase. Výjimkou z dobrovolnosti jsou některé prvky pastorace ve školách anebo v rámci výuky náboženství nebo tyto činnosti, které dětem organizují rodiče.

Nabídky pastoračních aktivit můžeme rozdělit do dvou základních skupin: nabídky organizované (zaměřené na konkrétní okruh adresátů) a nabídky volně přístupné.⁹⁸ Pod nabídkami organizovanými si můžeme představit duchovně zaměřenou zájmovou činnost, ale také aktivity v rámci křesťanských sportovních oddílů a křesťanských mládežnických organizací. Nabídky volně přístupné se vyznačují nízkoprahovostí, tedy minimálními nároky na vstupní kvalifikaci účastníka. Pokud mluvíme o mladých, kteří se angažují ve sportu, ve skautingu nebo v jiných oborech zájmové činnosti, je podíl křesťanů značný. Mladí křesťané jsou cíleně vedeni k tomu, aby dělali něco pro druhé, pro společenství a pro společnost. Pastorační působení křesťanů na ostatní zúčastněné je v této oblasti možné osobním svědectvím účastníků nebo organizátorů, příp. také zajištěním vnějších podmínek k vytvoření pozitivní atmosféry důvěry a přátelství. Většinou se jedná o implicitní působení. Explicitní, navenek vyjádřená křesťanská orientace připadá v úvahu ve skautském hnutí nebo v kroužcích s náboženskou tematikou. Jako příklad lze uvést salesiány Dona Boska, kteří otevřeli po roce 1989 na různých místech Salesiánská střediska mládeže. Byli k tomu inspirováni odkazem svého zakladatele, který zakládal v polovině minulého století tzv. oratoře – prostory pro mladá, ve kterých spojoval zábavu s mravní a náboženskou výchovou a vzděláním. V salesiánských střediscích se spojuje otevřená práce s dětmi a s mládeží s prací skupinovou. Pedagogickou práci vykonávají převážně salesiáni a jejich spolupracovníci z řad mládeže.

5.2.3 KŘESŤANSKÁ SPOLEČENSTVÍ MLÁDEŽE

Touha po intenzivnějších mezilidských vztazích prožívaných v menší skupině je charakteristická jak pro mládež, tak pro dospělé křesťany. Ale prožívání emocionální blízkosti a zážitek intenzivního vzájemného společenství jsou v obou prostředích postaveny na jiných základech. Zatímco mladí lidé hledají ve skupině blízkých přátel především společný zážitek a pocit domova, společenství věřících se vytváří na základě společného zájmu, v tomto případě společné a společně prožívané víry. Zůstává tedy otázkou, zda a za jakých podmínek mohou mladí lidé ve skupině věřících ve farnosti prožít zážitek intenzivního společenství, po němž přirozeně touží, zda mohou najít něco podobného jako v partě svých vrstevníků. To závisí především na tom, do jaké míry vládnou v křesťanských společenstvích opravdové vztahy, pocit vzájemné sounáležitosti a rodinná atmosféra, která je otevřená i nově příchozím a která je ochotná i schopná je přijímat takové, jací jsou.

Křesťané se sdružují na základě společné víry a individuálního rozhodnutí jedince, mladí lidé touží po vzájemné komunikaci a po osobní realizaci ve skupině. Křesťanský orientovaná skupina může poskytovat atmosféru bezpodmínečného přijetí, která je předpokladem, aby se člověk někde cítil doma. Protože křesťanství klade důraz na lásku

---

⁹⁸ Srov. KAPLÁNEK Michal. *Pastorace mládeže*, s. 53-54.

k bližnímu, je možné očekávat, že křesťanská skupina je schopna snadněji poskytnout srdečný pocit domova i nově příchozím.

Mladí lidé ve společenství často hledají odpovědi na své otázky, hledají ale i konkrétní pomoc a podporu vrstevníků, prostor k vlastní realizaci, vědomí, že jsou společenstvím přijímáni, psychologický prostor k ověření jejich vlastních sil, přiměřenou důvěru starších vůči jejich vývoji v budoucnosti a konečně společenství má mladým lidem dát možnost uchopit víru jako záležitost vlastního přesvědčení.⁹⁹

5.2.4 INICIAČNÍ SVÁTOSTI PŘIJATÉ V MLADÉM VĚKU

V některých případech mladý člověk sám hledá Boha a touží ho poznat, i když pochází z nevěřících poměrů. Časem se tak mladý člověk sám rozhoduje pro nějakou formu sblížení se s křesťanstvím, která vyústí v touhu po přijetí svátostí. Jedná se o skupiny mladých: o katechumeny, o bířmovance a o ty, kteří chtějí jako dospívající přistoupit poprvé k svatému přijímání.¹⁰⁰ U těchto lidí hraje křesťanské společenství mimořádně významnou roli, protože ve věcech víry a křesťanské praxe se mnohdy nemohou opřít o vlastní rodinu.

U konvertitů probíhá proces integrace do církevního společenství v několika etapách, které jsou zakotveny v průběhu katechumenátu. Na začátku přípravy ke křtu, stejně jako u přípravy k plnému zapojení do života církve, stojí seznámení katechumena s křesťanstvím, které samo o sobě ještě nemusí vést k přijetí víry. Mladý člověk se např. seznámí s věřícími spolužáky a začne se zajímat často jen teoreticky o křesťanství, čte Bibli, přihlásí se na výuku náboženství nebo se seznámí s křesťanstvím skrze nějakou akci pro mládež. Velmi důležité je další doprovázení nového křesťana po přijetí svátosti křtu, při němž má zvláštní zodpovědnost ten, k němuž může nově pokřtěný docházet se svými otázkami, pochybnostmi, krizemi víry, zpravidla kmotr nebo duchovní vůdce.

Svátost bířmování a příprava na ni není jen „farní společenskou akcí“, ale především je velmi osobní cestou kupevnění víry dospívajícího člověka při utváření jeho náboženské gramotnosti. Spolu s tím také roste vědomí důležitosti přípravy. Bířmování lze také vnímat jako přípravu na život žitý v síle víry v nevěřícím prostředí a jako přípravu na plné začlenění dospělého křesťana do života farního společenství, ve kterém je schopen přijmout některé konkrétní úkoly za vlastní. U bířmovance jde o cestu k druhému obrácení nebo jeho uskutečnění, o plné začlenění do církve, o převzetí úlohy apoštola a uschopnění k evangelizaci, o osobní ztotožnění se křtem, byl-li křest v raném dětství, a o vědomé přijetí jeho závazků. Jde o velký duchovní prožitek a zážitek. Jako u celku iniciačních svátostí platí i u samostatného bířmování, že k účinnému životu z této svátosti je třeba mystagogie.¹⁰¹ Doc. Opatrný zde vychází z doc. Smahela, když tvrdí, že svátost bířmování a příprava na ni pomáhá mladému člověku všestranně a postupně jej přetváří k následujícím perspektívám:¹⁰² Stává se člověkem, který je schopen bezpodmínečné důvěry, má odvahu svobodně utvářet svůj život, je schopen neustálého zrání, je schopen upřímného dialogu, je schopen duchovně vyjádřit oslavu i bolest a je také schopen oběti a lásky.

⁹⁹ Srov. OPATRŇY Aleš. *Cesty pastorace v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 141.

¹⁰⁰ Srov. KAPLÁNEK Michal. *Pastorace mládeže*, s. 88-90.

¹⁰¹ Srov. OPATRŇY Aleš. *Příprava na bířmování*, Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2000, s. 3-5.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 6.

5.3 GRAMOTNOST DOSPĚLÝCH

Náboženská gramotnost dospělých nahlížená z praktického hlediska je schopnost nejen pochopit znalosti a rozlišovat je, ale i orientovat se v náboženském světě jako takovém a respektovat náboženskou svobodu jedince apod. Prožívání náboženské gramotnosti a její prohlubování u dospělých se děje ve farnosti především prostřednictvím různých forem katechezí. Proto budeme v této kapitole primárně hovořit o tom, jaké jsou možnosti podpory gramotnosti prostřednictvím katecheze, jaké jsou cesty a prostředky katecheze, o svátostné katechezi a dále o křesťanských společenstvích a o hnutích, ve kterých se dospělí realizují.

5.3.1 MOŽNOSTI KATECHEZE VE FARNOSTI

Možnosti katecheze dospělých ve farnosti jsou podle VDK vícero.¹⁰³ *Studium a prohloubení znalosti Písma svatého* pomáhá objevovat a správně chápat Boží pravdu tak, aby podněcovala k odpovědi víry. Výborným příkladem tohoto studia Písma je vhodná duchovní četba. *Křesťanská četba* vyžaduje misijní povolání křesťanského společenství. Spolu s prohlubováním teologických znalostí je důležité studovat sociální nauku církve, protože jejím hlavním účelem je výklad těch skutečností, které jsou spojeny s reálnou existencí člověka ve společnosti a s posláním člověka v mezinárodních souvislostech. Je třeba zkoumat, zda jsou v souladu s učením evangelia.

Liturgická katecheze připravuje jedince ke svátostem a pomáhá mu k chápání a hlubšímu zakoušení liturgického slavení. Vysvětluje obsahy liturgických modliteb, smysl prostředí a gest. Vychovává také k aktivní účasti na liturgii a k rozjímání.

Příležitostná katecheze se snaží v určitých okolnostech osobního, rodinného, společenského a církevního života pomáhat tyto okolnosti vysvětlovat a žít v perspektivě víry.

Duchovní formace posiluje a žádoucím směrem upevňuje křesťanské přesvědčení, otevírá nové perspektivy víry a pomáhá k vytrvalosti v modlitbě a v úsilí o celoživotní následování Krista.

Soustavné prohlubování křesťanského poselství prostřednictvím *teologické výuky* vychovává dospělého křesťana ke stále hlubší uvědomělé víře, pomáhá v ní růst a uschopňuje křesťana, aby dokázal relevantními argumenty odůvodnit svou křesťanskou naději v současném světě i své místo jako křesťana. V určitém smyslu je vhodné nazývat takovou výuku katecheze zdokonalující.

Katechezi s dospělými, iniciační katechezi dětí a mládeže a trvalou katechezi je důležité dobře propojit v katechetickém projektu křesťanského společenství, aby farnost rostla harmonicky. Je třeba, aby katecheze dětí, mládeže, dospělých a trvalá katecheze neztratily vzájemný styk, aby se vzájemně podporovaly a doplňovaly. Mezi kritéria, která zajišťují úspěšnou katechezi dospělých, patří pozornost k adresátům katecheze v jejich životní situaci, s přihlédnutím k jejich problémům a zkušenostem a s plným respektováním rozdílů. Dále je důležitá pozornost k laickým podmínkám dospělých, kteří křtem dostávají poslání hledat Boží království tím, že se zabývají časnými věcmi a upravují je podle Boha a zároveň i dostávají povolání ke svatosti ve svém životě věřících laiků. Patří sem pozornost k tomu, aby do katecheze bylo vhodně zapojeno i celé společenství, které bude místem přijetí dospělého věřícího a které mu bude poskytovat oporu. Je také nezbytné směřovat pozornost k organickému projektu

---

¹⁰³ Srov. VDK 71-72.

pastorace dospělých, ve kterém se katecheze spojuje v jedno s formací liturgickou a se službou lásky.¹⁰⁴

Katechizace dospělých má předkládat křesťanskou víru úplně, pravdivě a soustavně tak, jak ji chápe církev, a má klást na první místo zvěstování spásy. Vzhledem k nestejně úrovni náboženské gramotnosti dospělých má vysvětlovat neporozumění, předsudky a námitky dospělých tím, že ukazuje duchovní a mravní dopad poselství a uvádí je do četby Písma svatého s vírou a konečně do praxe modlitby.

Úkoly katechizace dospělých jsou:¹⁰⁵

- Podporovat formaci a zrání života v Duchu Ježíše Krista přiměřenými prostředky. Mezi ně patří svátosti, konkrétně zaměřené katechizační akce, jako jsou duchovní obnovy, a trvalé duchovní vedení.
- Vychovávat ke správnému chápání a hodnocení společensko-kulturních změn v dnešní společnosti ve světle víry. Tím se pomáhá věřícímu člověku správně rozlišovat pravé hodnoty a stejně tak i nebezpečí naší společnosti i civilizace a zaujímat k nim správný postoj víry.
- Objasňovat současné náboženské a morální otázky. Jde o otázky, které si kladou lidé dnešní doby, otázky související s veřejnou a individuální morálkou, se sociálními problémy a s výchovou nových generací.
- Objasňovat vztahy, které existují mezi činností časnou a církevní s poukazem na vzájemné odlišnosti, na nezbytné důsledky odlišné činnosti a na míru nutnosti vzájemného působení. K tomuto účelu je integrální součástí formace dospělých sociální nauka církve a její důsledky pro praktický život věřících.
- Rozvíjet rozumové základy víry, správné chápání víry a pravd víry je v souladu s požadavky lidského rozumu. Evangelium je vždy aktuální. Je proto potřebné účinně podporovat pastorační křesťanského myšlení a křesťanské kultury.
- Formovat přijetí odpovědnosti za poslání církve ve světě a uschopňovat k vydávání křesťanského svědectví ve společnosti. Dospělému pomáhá formace objevovat, uplatňovat a aktualizovat to, co obdržel přirozeně i skrze Boží milost, ať už v církevním společenství, nebo životem uprostřed lidské společnosti. Díky řádné formaci tak věřící bude moci překonávat nebezpečí anonymity, které je časté v dnešní společnosti a vede ke ztrátě identity a k znevažování individuálních kvalit a duchovního bohatství člověka.

Existují situace a okolnosti, které vyžadují zvláštní formy katecheze. Jedná se především o následující formy:¹⁰⁶

- Katecheze zaměřená na uvádění do křesťanského života neboli katechumenát dospělých, které je vyjádřeno v Obřadech uvedení do křesťanského života.
- Katecheze Božího lidu tradičními formami, přizpůsobovanými podle potřeby událostem během liturgického roku nebo mimořádnou formou misíí.
- Katecheze za účelem zdokonalování - je zaměřená na ty, kteří mají za úkol formaci společenství. Jsou to katecheté nebo ti, kdo jsou činní v apoštolátu laiků.
- Katecheze při příležitosti zvláštních významných událostí života, jako je manželství, křest dětí a ostatní svátosti uvedení do křesťanství, dále v kritických obdobích dospívání mladých lidí, katechizace v nemoci atd. Jsou to okolnosti, ve kterých jsou lidé vnímavější k tomu, aby hledali pravý smysl resp. cíl života.

¹⁰⁴ Srov. VDK 173-174.

¹⁰⁵ Srov. VDK 175.

¹⁰⁶ Srov. VDK 176.

- Katecheze při příležitosti zvláštních zkušeností, jako je nástup do zaměstnání či vystěhování ze země. Jsou to významné změny vnějšího prostředí, které mohou způsobit vnitřní obohacení a růst ve víře, ale také zmatky. Při těchto změnách je patrná mimořádná potřeba světla a podpory Božím slovem, společnou modlitbou apod.
- Katecheze, která se obrací ke křesťanovi ve volném čase, zvláště při příležitosti prázdnin a turistických cest.
- Katecheze při příležitosti zvláštních událostí, které se týkají života církve a společnosti, jako jsou volby, živelní pohromy, mezinárodní krize apod.

Katecheze hledá nejvhodnější cesty a prostředky¹⁰⁷ pro plnění svého poslání za aktivní účasti farnosti a z podnětu duchovních pastýřů. Velké možnosti v současné době poskytují *hromadné sdělovací prostředky* – televize, rozhlas, tisk, internet a celá audiovizuální oblast. Veliký ohlas má rozhlasové a televizní vyučování, pokud se spojí vhodná forma a úroveň s dokonalou věrností učitelskému úřadu církve.

Dále existují různé příležitosti jako např. diecézní, oblastní a národní *pouti*, které se soustředí na některá vybraná témata ze života Ježíše Krista, Panny Marie či světců. Také jsou to tradiční *lidové misie*, které jsou nenahraditelné pro pravidelnou a účinnou obnovu křesťanského života. Dále jde o *biblické kroužky*, které mají pomáhat uplatňovat Boží slovo v životě a mohou se zaměřovat na exezezi.

Existují různé *skupiny* věřících lidí, které pod různými jmény a s různou náplní, ale se stejným cílem, tj. pravověrně šířit poznání Krista a žít podle evangelia, rostou jako nové jaro církve. Pak jsou to skupiny Katolické akce, dobročinné a modlitební skupiny, skupiny křesťanského rozjímání apod., které vzbuzují v církvi velké naděje do budoucna.

Úsilí, které je možno rozvíjet při těchto a jiných vhodných příležitostech, tím vhodněji zasáhne a přinese hojnější plody, čím více bude respektovat jejich zvláštní povahu a ráz. Katecheze se uplatní a rozvine v trojí formě – slova, vzpomínky a svědectví. *Homilie* tím, že respektuje zvláštní povahu a rytmus tohoto rámce, znovu opakuje cestu víry, jak ji stanoví katecheze, a přivádí ji až k jejímu přirozenému dovršení. Podněcuje rovněž věřící, aby každodenně opakovali svou duchovní cestu v pravdě, klanění a díkyvdání. Kázání soustředěné na biblické texty má tedy zpřístupňovat tajemství víry v jejich celku a rovněž prohlubovat pravidla řádného křesťanského života. Homilii je třeba vždy věnovat patřičnou pozornost. Má být pečlivě připravena, obsažná a přiměřená posluchačům a vždy vyhrazena posvěceným služebníkům. Homilie má mít své místo v každé bohoslužbě o nedělích a zasvěcených svátcích, ale též při křtu, při kajících obřadech, při svatbách a pohřbech. Církev se těmito způsoby snaží vhodnými prostředky s pomocí Boží milosti odpovědět na složité požadavky týkající se styků s lidmi současnosti.

5.3.2 SVÁTOSTNÁ KATECHEZE

Svátostná katecheze přispívá ke zvýšení náboženské gramotnosti dospělých. Dospělý člověk si na rozdíl od dítěte nedokáže mnoho věcí osvojit rychle a bezproblémově. Musí k nim najít přístup, pochopit a přijmout je v konfrontaci s vlastní zkušeností a integrovat je do vlastního života, což vyžaduje určitý čas. A právě s touto nutností postupného vrůstání do skutečnosti víry a do života z ní počítá

¹⁰⁷ Srov. CT 46-50.

katechumenát dospělých, rozdělený do stupňů, který je základní cestou ke křtu.¹⁰⁸ Katechumenát dospělých je typické místo katechizace, ustanovené církví pro přípravu dospělých toužících stát se křesťany a přijmout iniciační svátosti. Účinně se v něm uskutečňuje tato specifická formace, jejímž prostřednictvím je dospělý, který se obrátil, respektive se obrací k víře, veden až k vyznání víry při křtu. Co se týče obsahu katecheze, vyznání víry tvoří kmen křesťanské víry a představuje minimum věrouky, které má být osvětleno a skutečně hluboce pochopeno. Dále k základnímu výkladu teorie modlitby patří informace o modlitbě společné a individuální, o smyslu liturgie, poučení o modlitbě vlastními slovy apod. Do skutečnosti modlitby i do jejího praktikování má být katechumen vhodným způsobem uveden. Katecheze o svátostech se provádí v oblasti základních znalostí, protože svátosti patří do plnosti života z víry, poznání a pochopení kréda má být ale podrobnější. Co se týče morálky, nelze dospělému pouze předložit Desatero se směrnicemi pro život, přijetí křesťanské morálky znamená totiž pro mnohé přijetí jiné kultury, jiného způsobu života. Jde zejména o vztah a úctu k životu, o sexualitu a o vztah k druhým.¹⁰⁹

Další příležitostí svátostné katecheze je příprava na odpovědné přijetí svátosti manželství. Při přípravě je důležité hovořit o přirozených předpokladech vstupu do manželství, o vzájemném poznávání, o vzájemné komunikaci a úctě, o spiritualitě manželského života, o lidské sexualitě apod. Během přípravy by měl být probrán smysl a podstata svátosti manželství, obsah a závazek manželské slibu a průběh svatebního obřadu. Jednotlivá setkání i témata je nutné přizpůsobit konkrétním snoubencům, jejich duchovní úrovni i jejich náboženské gramotnosti. Velmi záleží na jejich individuální vyspělosti, zkušenostech i objektivních podmínkách. Žádoucí je zapojení novomanželů do určitého společenství jiných manželů a rodin, které by jim pomáhalo zejména v začátcích společného života svými zkušenostmi, radou a modlitbou.¹¹⁰

Také při přípravě rodičů na křest jejich dítěte dochází ke katechezi. „*Kromě základních a zásadních otázek o výchově bývá dobré přenést důraz na jejich vlastní poctivý život víry. Ten je pro křesťanskou budoucnost jejich dětí tím nejdůležitějším, co mají dělat. V životní orientaci příliš nepomohou ti, kteří budou děti vychovávat v ovzduší vůči dění v církvi hyperkritickém, nebo budou-li je zásobovat především nejednoznačnými odpověďmi na jejich otázky a nejednoznačnými vlastními postoji.*“¹¹¹ Tyto možnosti svátostné katecheze pomáhají stimulovat náboženskou gramotnost jejich jednotlivých účastníků.

5.3.3 KŘESŤANSKÁ SPOLEČENSTVÍ

Celé křesťanské společenství věřících má velký vliv na náboženskou gramotnost jedince tím, že sleduje rozvoj katechetického procesu s dětmi, s mládeží nebo s dospělými jako skutečnost, které se přímo účastní a respektive se v ní prostřednictvím svých členů angažuje. Křesťanské společenství katechizovaným nejen mnoho dává, ale také je jimi v mnohém obohacováno. Noví konvertité, především mladí a dospělí, tím, že přilnou k Ježíši Kristu, přinášejí do společenství, které je přijímá, nové bohatství

¹⁰⁸ Srov. OPATRNÝ Aleš. *Příprava dospělých na křest*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s. 14-22.

¹⁰⁹ Srov. OPATRNÝ Aleš. *Příprava dospělých na křest*, s. 24-26.

¹¹⁰ Srov. <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Manzelstvi.html> (15. 7. 2013).

¹¹¹ OPATRNÝ Aleš: *Příprava rodičů na křest dítěte*, Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s. 4 a 16.

lidské i náboženské. Tak společenství roste a rozvíjí se, neboť katechizace přivádí ke zralosti víry nejen ty, kdo jsou katechizováni, ale i samo společenství jako takové.¹¹²

Dále je důležité zmínit, že ve farnostech vznikají nebo působí různá sdružení, hnutí a skupiny věřících, které si kladou za cíl pomáhat věřícím při plnění jejich laického poslání ve světě a v církvi. V hnutích se mnozí mohou realizovat, věnovat se úkolům, přímému apoštolátu, skutkům lásky, anebo uplatňovat křesťanské zásady ve světských záležitostech. Uskutečňuje se zde potřebná duchovní formace s cílem pěstovat hlouběji základní dimenze křesťanského života. Hnutí mohou nabídnout formaci z vlastní apoštolské zkušenosti. Mají také příležitost doplnit, konkretizovat a upřesnit formaci, kterou jejich členové získali od jiných učitelů či v jiných společenstvích. Katecheze je vždy základní dimenzí ve formaci každého laika. Proto hnutí obvykle vyhrazují pro katechezi zvláštní období. Katecheze není jedinou možností křesťanské formace, kterou konají, ale je její podstatnou dimenzí. Je třeba respektovat vlastní povahu katecheze a rozvíjet veškeré její bohatství v jeho trojím rozměru – nauka, slavení a uplatňování v životě. Ať se katecheze koná na kterémkoli místě, je především formací víry. Má proto obsahovat studium křesťanské nauky a vykonávat řádnou náboženskou formaci otevřenou vůči všem složkám křesťanského života. Hnutí s jejich vlastními charismaty mohou konat katechezi s určitými akcenty. Výchova prostřednictvím nabídky vlastní spirituality hnutí, která je vždy velkým bohatstvím církve, může však nastoupit až po zvládnutí základní křesťanské formace, společné všem křesťanům. Nejprve je třeba vychovávat k tomu, co je společné všem údům církve, než k tomu, co je zvláštní nebo rozdílné. Hnutí nejsou vzhledem ke katechezi druhou možností vzhledem k farnosti, neboť farnost je výchovným společenstvím v plném smyslu.¹¹³

---

¹¹² Srov. VDK 220-221.

¹¹³ Srov. VDK 261-262.

6 STIMULY ROZVOJE NÁBOŽENSKÉ GRAMOTNOSTI V ŽIVOTĚ FARNOSTI

V této kapitole budeme charakterizovat vhodné stimuly rozvoje náboženské gramotnosti ve farnosti. Církev a potažmo farnost je povolána k tomu, aby zpřítomňovala ideál Božího království ve světě. Toto specifické poslání se děje prostřednictvím čtyř základních funkcí křesťanského společenství: Znamením *diakonie* je Království uskutečňované v lásce a bratrské službě (láska k bližnímu, charita, péče o rozvoj, solidarita), znamením *koinonie* je Království prožívané v bratrském a sesterském společenství (společenství, smíření, sdílení), znamením *martyrie* je Království oznamované hlásáním evangelia o spáse (první hlásání, svědectví, katecheze, kázání, teologická reflexe) a znamením *liturgie* je Království slavené v křesťanské bohoslužbě (eucharistie a ostatní svátosti, pobožnosti, modlitba). Tyto funkce se navzájem doplňují a jsou mezi sebou propojeny. Společně představují organický celek a harmonický soulad mezi nimi může sloužit jako kritérium pro posouzení, zda ta či ona křesťanská aktivita se děje v duchu služby církve Božímu království.¹¹⁴

Farnost má být společenstvím vždy otevřeným k přijetí, aby byla místem, kde křesťané získávají vědomí, že jsou lidem Božím. Ve farnosti se stírají všechny lidské rozdílnosti, jsou začleněny do všeobecnosti církve. Farnost je obvyklým a nejpřirozenějším prostředím, v němž člověk začíná žít ve víře a dále v ní roste. Farnost je prostorem pro společenství, velmi vhodným k tomu, aby služba Slova, která se v ní uskutečňuje, byla zároveň vyučováním, výchovou a sdílením životní zkušenosti. Farnost dnes prožívá různé změny, ovlivňují ji i změny společenské a kulturní, zůstává však pro křesťanský lid základní styčným bodem. Farnost by měla zprostředkovat člověku jistotu v životě osobním i sociálním, společenství k překonání samoty, být orientací v otázkách života, zprostředkovat určitou míru seberealizace osobních obdarování, pomoc v péči o růst víry dětí, diakonickou výpomoc v některých fázích života a spásu.¹¹⁵

6.1 AKTIVITY FARNOSTI STIMULUJÍCÍ NÁBOŽENSKOU GRAMOTNOST

V životě farnosti nacházíme mnohé aktivity, které stimulují náboženskou gramotnost farníků i nově příchozích. Těmto aktivitám, které mají vliv na utváření náboženské gramotnosti ve farnosti, se nyní budeme věnovat. Rozdělíme je podle věkových období adresátů těchto aktivit. Pravidelná účast farníků na bohoslužbě slova i oběti přináší množství podnětů ke zvýšení jejich náboženské gramotnosti, míra náboženské gramotnosti se pak přímo odvíjí od péče, jakou kazatelé těmto středobodům života farnosti ve svých kázáních věnují.

6.1.1 AKTIVITY URČENÉ PRO DĚTI

Důležitou aktivitou zprostředkující informace a návyky potřebné k dosažení náboženské gramotnosti zaměřenou na děti je *výuka náboženství*. Z povahy věci tato

¹¹⁴ Srov. DŘÍMAL Ludvík, ALBERICH Emilio, s. 25-27.

¹¹⁵ Srov. OPATRŇY Aleš. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 132-133.

aktivita probíhá během celého školního roku. Kněží a katecheté se snaží předat dětem základní náboženské vědomosti a motivovat je také k osobnímu rozhodnutí se pro víru, k vytvoření živého vztahu k Bohu a k aktivnímu životu v církvi. Veškeré úsilí katechetů má pouze doplnit a rozvinout, nikoli nahradit, výchovné úsilí rodičů. Hlavní zodpovědnost za náboženskou výchovu totiž vždy zůstává na rodičích.

Další aktivitou farnosti, která výborně integruje děti do života farnosti a ve vhodných homiliích může výrazně zvyšovat náboženskou gramotnost dětí, jsou *mše svaté s aktivní účastí dětí*. Tyto mše jsou uzpůsobené liturgií a homilií dětem, jejich zájmům, chápání a způsobu prožívání společenství. Pravidelně se mše svaté s účastí dětí konávají ve větších či živějších farnostech. Pro tento druh mší je specifická i liturgická hudba, bývají užívány náboženské písně, které děti zpívají doma nebo při různých církevně organizovaných aktivitách v přírodě či sportu, zpravidla s kytarovým doprovodem, což dětem umožňuje intenzivní prožitek účasti na bohoslužbě. Tento prožitek pak vede k výrazně lepšímu osvojení si informací a návyků tvořících stavební kameny náboženské gramotnosti, než jak by tomu bylo při „pasivní“ účasti na tradiční bohoslužbě.

V mnoha farnostech jsou rodiči ve spolupráci s knězem organizovány společné prázdninové *duchovní pobyty*. Ať již jsou to letní tábory pro děti, v nichž děti tráví letní prázdniny a účastní se mnoha různých aktivit, které by jinak mnohdy během školního roku nezažily, nebo společné duchovní dovolené, v nichž je kromě duchovního programu pro děti nedílnou součástí i duchovní program pro doprovázející rodiče (a prarodiče). Například salesiánské chaloupky jsou křesťanské dětské tábory, které jsou určeny nejen pro děti z křesťanských rodin.

Mimoškolní aktivity zaměřené na děti, které zvyšují jejich náboženskou gramotnost, se mimo prázdniny samozřejmě neomezují jen na výuku náboženství a účast dětí na liturgii. Během školního roku jsou členy farnosti ve spolupráci s knězem pořádány za různými účely *víkendové akce*, které rovněž různou měrou zvyšují náboženskou gramotnost dětí i pořadatelů. Velmi dobrou aktivitou pro děti jsou různá zábavná setkání. Kupříkladu farní *dětská odpoledne* např. zaměřená na sportovní aktivity, na závěr školního roku, o Velikonocích, Svatodušních svátcích nebo o pouti, na slavnost posvěcení chrámu nebo o jiných vhodných příležitostech.

Jinou aktivitou, v níž si děti velmi dobře osvojují základy náboženské gramotnosti a to nejen z oblasti liturgie, je pro chlapce a stále častěji i pro dívky *ministrování*. Ministrování je pro děti aktivní a přirozený způsob, jak hlouběji proniknout do liturgie a jak najít v sobě lásku ke Kristu, která popřípadě vyústí v duchovní povolání. To vše mohou zakusit zvláštním způsobem ministranti. Úkoly, které s sebou nese slavení bohoslužby slova a oběti, obstarávají starší a pod jejich dohledem i mladší ministranti a důvěra je dáвана i menším dětem. Pro aktivní ministranty, kteří se do života farnosti zapojují pravidelně, je velmi důležitá příprava, která se děje v rámci ministrantských schůzek, kde se náboženská gramotnost ministrantů velmi výrazně zvyšuje.

Některé řeholní řády mají aktivity speciálně zaměřené na děti a mládež. Jmenujme např. oratoře, jimiž Salesiáni Dona Bosca nazývají nízkoprahová střediska pro děti a mládež, která pořádají různé aktivity.

6.1.2 AKTIVITY URČENÉ PRO MLÁDEŽ

V živějších farních společenstvích bývá ve spolupráci s knězem organizováno *společenství pro mladé*. Tato aktivita je velmi důležitá pro upevnění a udržení náboženské gramotnosti, protože období dospívání bývá často spojeno nejen s příležitostmi prohloubení víry, ale také s rizikem dočasného nebo dokonce trvalého odpadu od víry. Právě společenství pro mladé pomáhá mládeži pochopit, že i v době

jejich dospívání jim má křesťanství co nabídnout, že není něčím, vůči čemu by se měli vymezovat jako k součásti odmítaného světa jejich rodičů. Farní společenství jsou otevřena všem mladým, kteří v nich mají možnost získat smysl pro společenství a rozvíjí zde přirozeně také svůj duchovní život. Společenství mládeže tak tvoří neformální skupinu lidí, která se schází za účelem uskutečňování různých společných aktivit na křesťanském základě a jako takové často výrazně přispívá k formování osobnosti svých členů a k jejich formaci k povolání – ať již k manželství či k povolání duchovnímu.

Dále to jsou *aktivity navazující* na již uvedené aktivity určené pro děti – pokračující výuka náboženství, studentské rytmičké mše, na které navazuje společenství mladých, setkávání ministrantů, oratoře, letní tábory a salesiánské chaloupky, víkendové akce.

Za velmi podstatnou aktivitu směřující k identifikaci mládeže s církví lze nepochybně označit setkání mládeže na úrovni diecéze s místním biskupem. Přijetí církve včetně hierarchie je pro dospívající mládež někdy obtížné a právě tato aktivita podporuje mládež a povzbuzuje ji ve víře a společné modlitbě, protože je pro tuto oblast náboženské gramotnosti nenahraditelná.

6.1.3 AKTIVITY URČENÉ PRO DOSPĚLÉ

Aktivity určené pro všechny farníky podle jejich zájmu a možností:

Důležitou aktivitou zprostředkující informace a návyky potřebné k dosažení náboženské gramotnosti zaměřené na všechny farníky jsou *biblické katecheze*, které slouží pro předávání základních pravd křesťanské víry druhým s využitím Písma svatého. Dále je možné účastnit se *setkávání nad Katechismem katolické církve*, které slouží k prohloubení znalostí o víře. Při „Hovorech o víře“ jde o poznávání křesťanství, víry a vztahu s Bohem a Ježíšem Kristem. K prohloubení znalostí dále slouží přednášky, které bývají vedené odborníky na určitá témata z teologických disciplín, a filmový klub s promítáním hodnotných snímků.

Prostor duchovního i lidského sdílení v menší skupině nabízí setkávání s farářem, ve kterém je prostor pro společnou modlitbu a rozjímání Písma a prohloubení duchovního života. V některých farnostech se také konává nedělní agapé, jde o setkání farníků se společným stolováním. Při některých obřadech je zvlášť významné, například při prvním svatém přijímání. Ke společnému sdílení i k modlitbě se také schází společenství seniorů.

Formou duchovní formace jednotlivce, skupiny či farnosti jsou *duchovní obnovy*, exercicie. Jejím účelem je dojít prostřednictvím ztišení a modliteb k prohloubení duchovního života.

Večerní neformální setkávání zprostředkovávají *kurzy Alfa* s promluvami a rozhovory nad základy křesťanství v malých skupinkách. Tvoří je série promluv na klíčová témata související s křesťanskou vírou. Kurzy Alfa jsou příležitostí pro kohokoliv, aby během několika inspirativních setkání prozkoumal křesťanskou víru. Každé setkání začíná společným jídlem, během kterého je dána účastníkům kurzu příležitost vzájemně se seznámit. Následuje promluva k tématu večera a na ní navazuje diskuse ve skupinkách. Témata promluv jednotlivých večerů se týkají otázek: Kdo je to Ježíš a proč zemřel? Jak mám získat víru? Proč a jak se mám modlit? Proč a jak mám číst Bibli? Jak nás Bůh vede? Kdo je to svatý Duch? Co Duch svatý dělá? Jak mohu být naplněn Duchem svatým? Jak mohu prožít zbytek života co nejlépe? Jak odolat zlému? Proč a jak mluvit s druhými o víře? Uzdravuje Bůh i dnes? Co je církev?¹¹⁶

¹¹⁶ Srov. <http://www.kurzyalfa.cz/content/view/alfa> [2013-10-26].

Ve farnostech jsou organizované *poutě* zejména k místním kostelům v den jejich zasvěcení nebo v den svátku jejich patrona. Poutními místy se zvláštním významem jsou mariánská poutní místa. Farní výlety slouží k seznámení farníků mezi sebou i k poznání zajímavých, zpravidla poutních míst.

Významnou událostí pro ekumenismus v praxi jsou ekumenická setkání, která probíhají ve farnostech za účelem setkání a společné modlitby křesťanských společenství.

V některých farnostech se scházejí *společenství Živého růžence*, která slouží k modlitbě, jednotlivci se denně modlí jeden předem určený desátek, skupinka živého růžence se tak denně pomodlí celý růženec. Také modlitební skupiny Modlitby matek a Modlitby otců se scházejí za účelem modlitby speciálně za děti, rodiče a za Boží požehnání pro rodiny.

Jednorázovou aktivitou pořádanou každoročně je *Noc kostelů*, která má umožnit veřejnosti nezávazné přiblížení se a setkání s křesťanstvím. Ve večerních a nočních hodinách jsou zpřístupněny některé kostely různých křesťanských církví, ve kterých se konají koncerty, komentované prohlídky, workshopy či divadelní představení. Návštěvníci mají možnost nahlédnout do kostelních sakristií či klášterních zahrad, zkusit si zahrát na varhany, vystoupat na věže či sestoupit do starobylých krypt a prožít liturgii. Tato zkušenost může pozitivně ovlivnit i jejich náboženskou gramotnost.

Svátostná katecheze:

Svátostná katecheze se týká příprav ke svátostem a je důležitou aktivitou stimulující náboženskou gramotnost. Týká se přípravy dospělých na přijetí iniciačních svátostí – katechumenát, křesťanská iniciace je vstupní branou pro každou další katechezi. Dále se týká přípravy rodičů na křest dětí, přípravy dětí na 1. svaté přijímání a na svátost smíření, přípravy mládeže na svátost biřmování, přípravy mladých na přijetí svátosti manželství, přípravy dospělých na přijetí svátosti smíření a svátého přijímání a společného udílení svátosti nemocných. Katechezemi získává jedinec základní znalosti i schopnost zpracovávat je ve svém duchovním životě.

Uvedené aktivity stimulují náboženskou gramotnost v životě celé farnosti i u jednotlivců a ukazují její konkrétní možnosti rozvoje.

ZÁVĚR

Problematika gramotnosti se dnes stává předmětem zájmu mnoha odborníků, důvody jsou vícero. Hlavním důvodem je naléhavá potřeba současné doby i společnosti, která v důsledku postupných změn charakteru práce, jejíž úspěšnost stále více závisí na schopnosti efektivně zpracovávat více informací, mění společenské očekávání a zvyšuje nároky na člověka, má-li být považován za gramotného. Řešení na úrovni pedagogické teorie i praxe se ubírají směrem k přehodnocování jejich postupů už v počátečních etapách osvojování si čtení a psaní tak, aby řešení sloužila svému cíli – praktické využitelnosti v reálném životě. Dříve byl za gramotného považován ten, kdo uměl na základní úrovni číst, psát a počítat. V současné společnosti získal tento pojem jiný význam a pod gramotností určité oblasti se skrývá nejen znalost pojmů dané oblasti, jejich porozumění a pochopení v souvislostech, ale i dovednost využít je všestranně v praktickém životě. Pomocí rozboru dostupné odborné literatury byly v této práci předloženy definice jednotlivých autorů. Z těchto definic vyplynulo, že pojem gramotnost není v odborné literatuře jednotně vymezen, má mnoho podob a kvalit k různým oblastem lidského života a k jeho faktorům. Pojem gramotnost, jakož i další pojmy od něho odvozené jsou ovlivněny podmínkami společensko-kulturními, historickými, teritoriálními či náboženskými. Jakými gramotnostními kompetencemi budou děti vybaveny a zda budou rozvíjeny potenciality jednotlivců, záleží na pojetí výuky, na podmínkách rodiny a společnosti.

V hlavní části diplomové práce je pojednáno o gramotnosti náboženské. Konkrétním cílem práce bylo popsat žádoucí náboženskou gramotnost v závislosti na věku a uvést základní přehled prvků, které ji vytváří. Postup naplňování tohoto cíle ovlivnily výchozí premisy: Předpokládala jsem, že náboženská gramotnost nemá dichotomickou povahu, tedy populaci nelze striktně dělit na nábožensky gramotnou a negramotnou. Lze však vysledovat její míru postupného přechodu od fáze méně rozvinuté k fázi rozvinuté více. Předpokládala jsem, že základy náboženské gramotnosti jsou položeny v rodině, ve škole a ve farnosti. Za hlavní těžiště osvojování si žádoucí náboženské gramotnosti jsem považovala předmět náboženská výchova u dětí a mládeže a katechezi u mládeže a u dospělých, což se v rámci zpracovávání práce potvrdilo. Předpokládala jsem, že dosažená úroveň náboženské gramotnosti se dá určitým způsobem rozvíjet. Stimuly rozvoje gramotnosti obsahují různé aktivity v životě farnosti určené pro děti, mládež a dospělé. Jedná se především o výuku náboženství, katecheze, přednášky, duchovní pobyty, společenství, kurzy Alfa apod. Tyto aktivity zajišťují prohlubování gramotnosti a ukazují její konkrétní možnosti dalšího rozvoje.

V úvodu jsem si položila několik otázek, které budou nyní zodpovězeny. Na otázku, které druhy gramotnosti úzce souvisejí s náboženskou gramotností, byly u obecné gramotnosti zavedeny pojmy bázová a funkční gramotnost, které byly analogicky použity v gramotnosti náboženské. Abychom mohli zodpovědět otázku, které druhy gramotnosti souvisejí s náboženskou gramotností, bylo nejprve třeba dostatečně popsat obecnou gramotnost. Proto jsme obecnou gramotnost začali dělit na bázovou a funkční. Toto dělení pak bylo využito i v gramotnosti náboženské. Do obecné gramotnosti spadají i jiné druhy gramotnosti, např. čtenářská, matematická či kulturní, které s náboženskou gramotností úzce souvisejí a bez nichž se nemůže náboženská gramotnost plně rozvinout. Další otázkou položenou v úvodu práce bylo, jak je definována náboženská gramotnost a jak je žádoucí úrovně náboženské gramotnosti

dosahováno. Náboženskou gramotnost jsem v této práci vymezila ze dvou vzájemně se prolínajících pohledů - znalostního a praktického. Tento přístup vede k tomu, že v první části definice jde o žádoucí znalosti náboženské víry, které má člověk ovládat. Tyto znalosti se získávají v počátcích života z víry, zpravidla křesťanskou výchovou v rodině a dále se rozvíjejí ve škole a ve farnosti v dalších fázích života. Získávání žádoucích znalostí náboženské víry je celoživotní proces. Cílem náboženské gramotnosti ve smyslu znalostí je vzdělat nábožensky gramotného jedince, který se díky dosaženým znalostem orientuje v křesťanství, a dosáhne tak nejen žádoucích znalostí a dovedností, ale i hodnotových postojů. Abychom mohli dostatečně popsat žádoucí stav náboženské gramotnosti z pohledu praktického, je analogicky k obecné funkční gramotnosti zaveden pojem funkční náboženská gramotnost. Od funkčně gramotného jedince se očekává ovládnutí náboženských znalostí na stanovené žádoucí úrovni, jakož i přizpůsobování se požadavkům náboženského prostředí, které umožní, aby jednotlivec k rozvoji duchovního bohatství aktivně přispíval, obohacoval ho vlastním konáním a tvorbou. Definici funkční náboženské gramotnosti užíváme k označení určitého způsobu chování, jmenovitě schopnosti náboženské víry, života z ní a jejího praktikování v sakrálních i profánních činnostech, v osobním životě a v komunitě, v níž se člověk nalézá. Funkční náboženská gramotnost slouží jednotlivci k tomu, aby dosáhl svých duchovních cílů a následně také rozvinul své náboženské znalosti i nad požadovanou úroveň náboženské gramotnosti. Nábožensky gramotný člověk je schopen uplatňovat získané schopnosti při rozhodování v duchovně nebo mravně exponovaných situacích v běžném životě, je schopen řešit praktické otázky vyplývající pro jeho život z víry, ze vzdělávání či z jiného duchovního obohacování. Cílem náboženské gramotnosti ve smyslu praktickém je schopnost jedince užívat své náboženské znalosti k pochopení své životní situace a k jejímu řešení, k utváření nejen duchovního a mravního, ale celkového životního postoje a k praktikování víry.

Dále jsem si v úvodu položila otázku, které prvky tvoří základy náboženské gramotnosti a zda jsou tyto prvky kontinuálně rozvíjeny. V práci je představeno znalostní hledisko náboženské gramotnosti pro období dětství, mládí a dospělosti. U dětí můžeme hovořit o prosté náboženské znalosti, která se získává opakováním. Funkční náboženskou gramotnost děti získávají ze zkušenosti z náboženské výchovy v prostředí rodiny, farnosti a školy, z uvedení do slavení křesťanského tajemství ve farnosti ve svátostech církve, z účasti na liturgickém životě církve, z účasti na bohoslužbě, z uvedení do modlitby apod. U mládeže hovoříme o náboženských znalostech na vyšším stupni než u dětí, nejde jen o pouhé opakování a memorování, ale o to, že znalosti umí vysvětlit; mládež hledá smysl naučeného a podstatu náboženských pravd. Funkční náboženskou gramotnost získává mládež – kromě příležitostí uvedených u dětí – v účasti na pastoračních aktivitách, při katechezích, ve společenstvích mládeže, při slavení křesťanského tajemství ve svátostech apod. Dospělý již umí se svými znalostmi a informacemi operativně pracovat, analyzovat je, hledá v nich vysvětlení, jejich cíl a smysl. Prožívání náboženské gramotnosti a její prohlubování u dospělých se děje především prostřednictvím různých forem katechezí, kurzů, přednášek, v účasti na křesťanských společenstvích a hnutích, ve kterých se dospělí realizují.

Náboženská gramotnost jedince se rozvíjí a formuje po celý život. Mezi hlavní znaky pro posuzování, zda lze jedince považovat za nábožensky gramotného, patří to, že má jedinec základní znalosti obsažené ve vyznání víry v rozsahu v rozsahu údajů uvedených v Katechismu katolické církve, rozumí křesťanským symbolům, orientuje se ve svátostech církve v rozsahu KKC, zná desatero přikázání Božích v rozsahu KKC, zná základní modlitby církve a chápe jejich obsah v rozsahu KKC, orientuje se

v biblických textech podle jejich literárních druhů, má komplexnější pohled na úlohu křesťanství v historii světa i národa, vnímá svou sounáležitost s druhými na základě náboženských a kulturních vazeb, respektuje náboženské odlišnosti jiných národů a kultur, je si vědom, že důležitým předpokladem pro fungování společnosti je dodržování práva svobodně projevit své náboženství, umí chápat křesťanství jako skutečnost prožívanou v církvi, zná základy učení dalších církví a náboženských společností, snaží se dodržovat mravní normy apod. Cíle náboženské gramotnosti nejsou dosažitelné v určitém momentu pozemského života, je to otevřený úkol po celou dobu života, přičemž náboženská gramotnost je vždy prostředkem vedoucím k cíli, ke spáse člověka. Proto se potvrzuje smysluplnost výuky a katecheze v každém období života, která má stále reagovat na otázky i požadavky související s gramotnostním růstem.

Tvorba této diplomové práce mi umožnila podrobněji nahlédnout do problematiky jak obecné gramotnosti, tak zejména gramotnosti náboženské a utřídit si metody, které využívám k utváření náboženské gramotnosti své rodiny. Získané poznatky jsou pro mě velkým přínosem, přála bych si, aby byly dětem odmalička vštěpovány základy náboženské gramotnosti, aby tak měly dostatek informací i postojů k tomu, aby si mohly zvolit řádnou životní dráhu vedoucí ke spáse.

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

apod.	(a podobně)
atd.	(a tak dále)
č.	(číslo)
čl.	(článek)
kán.	(kánon)
KKC	(Katechismus katolické církve)
MŠ	(mateřská škola)
např.	(například)
NZ	(Nový zákon)
PV	(předškolní vzdělávání)
příp.	(případně)
resp.	(respektive)
RVP	(Rámcový vzdělávací program)
srov.	(Srovnej)
SZ	(Starý zákon)
ŠVP	(Školní vzdělávací program)
tj.	(to jest)
tzv.	(tak zvaný)

SEZNAM LITERATURY

1. PRAMENY

1. DRUHÝ Vatikánský koncil. Deklarace o křesťanské výchově *Gravissimum educationis (GE)*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
2. DRUHÝ Vatikánský koncil. *Gaudium et Spes (GS)*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
3. JAN PAVEL II.: Apoštolská exhortace *Catechesi tradendae (CT)*, Řím: 1979.
4. JAN PAVEL II. *Veritatis splendor (VS)*, Praha: Zvon, 1993.
5. *Katechismus katolické církve (KKC)*, Praha: Zvon, 1995.
6. KONGREGACE PRO KLÉRUS: *Všeobecné direktorium pro katechizaci (VDK)*, Sekretariát České biskupské konference: Praha, 1998.

2. POUŽITÁ LITERATURA

1. AMBROS Pavel, KAWECKI Witold a kol. *Křesťanství a kultura II.*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2006.
2. DOHERTY Sam, ROY Harrison, WATSON Victor. *Duchovní růst dětí*, Příbor: Dětská misie, 1996.
3. DOLEŽALOVÁ Jana. *Funkční gramotnost*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2005.
4. DŘÍMAL Ludvík. *František Tomášek jako katecheta dětí a mládeže*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002.
5. DŘÍMAL Ludvík. *Katecheze jako výchova víry*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002.
6. DŘÍMAL Ludvík, ALBERICH Emilio. *Katechetika*, Praha: Portál, 2008.
7. FRIELINGSDORF Karl. *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.
8. HERCIKOVÁ Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*, Praha: Pastorační středisko, 2002.
9. HOLLANDER Hans. *Katechetika*, Řím: Křesťanská akademie, 1971.
10. JAN PAVEL II. *Dopis rodinám*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994.
11. *Katechismus katolické církve pro mladé YOUCAT*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.
12. KÁŇA Jiří. *Křesťanská výchova dětí předškolního věku*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.
13. KAPLÁNEK Michal. *Pastorace mládeže*, Praha: Salesiánská provincie, 1999.
14. *Křesťanská výchova v rodině*, reedice Samizdatu, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000.
15. KOLLÁRIKOVÁ Zuzana, PUPALA Branislav. *Předškolní a primární pedagogika*, Praha: Portál, 2001.
16. LEFEBVRE Xavier, PÉRIN Louis. *Das Kind vor Gott*, München: Verlag J. Pfeiffer, 1967.
17. LEISTOVÁ Marielene. *První zkušenost s Bohem*, Praha: Vyšehrad, 1996.
18. MALÝ Tomáš. *Pedagogika*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1985.
19. MAŘÍKOVÁ Hana, PETRUSEK Miloslav, VODÁKOVÁ Alena. *Velký sociologický slovník*, Praha: Karolinum, 1996.

20. MURŇOVÁ Eva, MUCHOVÁ Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy*, Praha: Česká biskupská konference, 2004.
21. NOVÁKOVÁ Consilie. *Katechetika*, Praha: Katechetické středisko pražského arcibiskupství, 1991.
22. OPATRNÝ Aleš. *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
23. OPATRNÝ Aleš. *Příprava dospělých na křest*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001.
24. OPATRNÝ Aleš. *Příprava na biřmování*, Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2000.
25. OPATRNÝ Aleš. *Příprava rodičů na křest dítěte*, Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001.
26. PRŮCHA Jan, WALTEROVÁ Eliška, MAREŠ Jiří. *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 1998.
27. RABUŠICOVÁ Milada. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*, Brno: Georgetown, 2002.
28. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání 32 405/2004-22, Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2004.
29. SIMAJCHL Ladislav. *Společně k Bohu*, Hradec Králové: Signum Unitatis, 1991.
30. Slovník spirituality, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
31. TOMÁŠEK František. *Pro Vás, rodiče I. – Výchova dítěte v rodině*, Řím: Křesťanská akademie, 1964.
32. TOMÁŠEK František. *První základ výchovy*, Olomouc: Velehrad, 1947.

3. INTERNETOVÉ ODKAZY

1. Centrum pro rodinu Arcibiskupství pražského [2012-01-28].
<http://cpr.apha.cz/k-nabozenske-vychove-v-predskolnim-veku/>>.
2. Katechetická sekce České biskupské konference [2013-10-05].
<http://katechet.cirkev.cz/konference/i-vkk/program/ales-opatrnny-i-vkk/>
<http://katechet.cirkev.cz/vyuka-nabozenstvi/skolni-vzdelavaci-program/adks-praha/1-stupen/>
<http://katechet.cirkev.cz/vyuka-nabozenstvi/skolni-vzdelavaci-program/adks-praha/2-stupen/>
<http://katechet.cirkev.cz/vyuka-nabozenstvi/skolni-vzdelavaci-program/dks-ceske-budejovice/kompetence/>
3. Alfa
<http://www.kurzyalfa.cz/content/view/alfa> [2013-10-26].
4. Literacy in the Information Age - Final Report of the International Adult Literacy Survey [2013-09-14].
<http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/41529765.pdf>
5. OPATRNÝ Aleš: Příprava na manželství [2013-07-15].
<http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Manzelstvi.html>

PŘÍLOHA – TÉMA, CÍLE A OBSAHY JEDNOTLIVÝCH ROČNÍKŮ ZÁKLADNÍ ŠKOLY¹¹⁷

Třída	Téma	Cíle	Základní modlitby	Symbol
1.	Bůh mě má rád Jsem s tebou Rozvoj pozitivního vnímání světa, schopnost důvěřovat a slavit, liturgický rok	Dítě se učí s důvěrou prožívat události liturgického roku ve společenství církve.	Otče náš Zdravas Maria	Dar
2.	Poznáváme Boží lásku Řád stvoření Dějiny spásy	Dítě má poznávat, jak Bůh působí v dějinách spásy.	Apoštolské vyznání víry	Kříž
3.	Bůh k nám přichází Příprava ke svátostem	Dítě se má disponovat k přijetí svátosti smíření a svátosti eucharistie.	Desatero	Chléb a víno
4.	Bůh nás vede S Tebou na cestě Společenství, liturgie mše svaté s důrazem na společenství	Dítě má prohloubit prožívání přijatých svátostí a poznávat své místo ve farnosti a v práci pro druhé.	Blahoslavenství	Cesta
5.	Bůh nás volá Společně vytváříme Boží království Víra jako odpověď člověka na Boží volání, svátosti	Dítě má poznávat víru jako schopnost odpovídat na životní výzvy následováním příkladu Ježíše, životem ve společenství církve a spoluvytvářením světa.	Apoštolské vyznání víry	Dům

Třída	Téma	Cíle	Symbol
6.	Společně objevujeme víru (věřím) systematizovat znalosti základních oblastí křesťanské víry z 1. stupně a připravit je k prohlubování (dějiny spásy, základní modlitby, liturgický rok)	Dítě má rozvíjet svou osobnost v zakotvení ve světě, v Bohu a ve vztazích k druhým lidem. Dítě má získat přehled o základních oblastech křesťanské víry.	Kruh

¹¹⁷ MURONOVÁ Eva, MUCHOVÁ Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy*, Praha: Česká biskupská konference, 2004, s. 12-13.

7.	Rosteme ve víře (svátosti) prohloubení ctností víry, naděje a lásky a skrze prohlubování schopnosti vidět za viditelným světem Boží svět a vstupovat s ním do vztahu prohloubit prožívání svátostí v církvi (zpráva o stvoření, spoluzodpovědnost, práce s Biblií, literární styly, svátosti jako gesto, slovo a materie, Vánoce a Velikonoce jako projev Ježíšova přijetí údělu chudoby a bolesti, liturgie mše svaté, eucharistie, biřmování)	Dítě se má učit základním prvkům komunikace a prohloubit je do schopnosti vidět za viditelným Boží svět a vstoupit s ním do vztahu. Dítě má prohloubit své chápání a prožívání svátostí ve společenství církve a svou víru, naději a lásku.	Strom
8.	Utvářet život (morálka) Formování svědomí a učit vidět v Desateru jeho křesťanské naplnění, Boží království jako to, co dává smysl křesťanskému úsilí o mravnost (výchova svědomí, Desatero a jeho naplnění v ideálu křesťanské lásky, svátost smíření, Boží království)	Dítě se má učit stát před Bohem se svými pozitivními i negativními stránkami vlastní osobnosti a dokázat prožít hodnotu Božího odpuštění a smíření. Dítě má prohloubit citlivost vlastního svědomí, poznat principy křesťanské mravnosti a být připravené k jejich uskutečňování.	Duha Most
9.	Věřit a žít Ukázat obraznost biblické výpovědi na existenciální otázky člověka, vést k pochopení jiných světových náboženství a k toleranci vůči nim (křesťanský smysl utrpení, světová náboženství, ekumenismus, formy křesťanské spirituality).	Mladý člověk se má učit klást si existenciální otázky a neztrácet chuť hledat náboženskou odpověď. Mladý člověk se má disponovat k udržení si a obhájení důvodů křesťanské naděje tváří v tvář náboženské pluralitě současného světa.	Dveře